

EN HEMBYGDSBOK

- KONCEPT -

skriven av

överlärlare Per Schultz

(Överlämnad till Kommunalborgmästaren i Sävsjö stad 1959)

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<u>Kapitel</u>		<u>sidantal</u>
FÖRETEL AV FÖRFATTAREN	1	1
Innehållsförteckning i originalordning	1	
1. En hembygdsbok	1-97	97
- Förteckning över prästerskapet i N.Ljunga församling 1292-1940	98-101	3
- Om Hjärtlanda kommun	101-120	20
- Präster i N.Sandsjö och Wallsjö församl. pastorat	121a	1
Präster i Hultsjö, Hjärtlanda och Skepperstads församl. pastorat	121b-122	2
2. Sävsjö	123 – 207	85
3. Industrimän, hantverkare och andra näringsidkare	1-57	57
4. Sävsjöoriginal m. fl.	1-100 (99-100=Register)	100
5. Hågkomster från en halvsekellång tjänstetid i Sävsjö	1-58	58
6. Några funderingar om hem, hembygd, hembygdskänslor och hembygdskärlek	1-5	5
TOTALT ANTAL SIDOR	431	

Tyvärr förverkligades aldrig tryckningen av boken men konceptet utgör en mycket viktig del i Sävsjö stads historia och bör därför bevaras mycket omsorgsfullt för framtiden.

Konceptet har till delar slitsit av tidens tand men är säkerhetskopierat 2010 och kopior finns att tillgå i Sävsjö kommunarkiv och även i Sävsjö hembygdsarkiv, där originalet även förvaras.

FÖRETEAL.

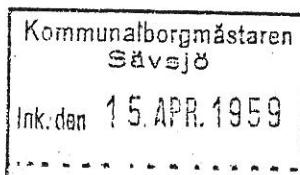
Redan vid min hitkomst, årsskiftet 1899-1900, började jag så smått orin-
tera mig i Sävsjö samhälles och dess omgivningars geografi och historia i
den mån desamma kunde utletas men förvånades ~~med förförinades~~ storligen över
hur bristfällig befolkningens kunskap särskilt beträffande historiske fakta
var rörande den bygd, där de själva varo födda och hade levat hela sitt li-

Visserligen var ju ämnet hembygdskunskap vid den tiden relativt nytt å
skolschemat men skulle ju i alla fall ha funnits där även i dessa bygder.
Snart kom jag ju underfund med orsaken till att så inte var fallet - de us-
la skolformerna med flyttande och halvtidsläsande skolor samt därtill åt-
skilliga andra orsaker i samband med skolväsendets dåtida tillstånd. - Jag
ville emellertid ha in ämnet i min undervisning, kosta vad det ville,
då jag räknade och alltjämt räknade och alltjämt räknar det som ett av de
mest betydande grundämnen för undervisningen i ämnena historia och geogra-
fi, vilka ju varo och äro obligatoriska i alla skolformer.

För att kunna ta upp ämnet i min egen undervisning födrades ju egna
studier av de lokala förhållanden, och därvid kom jag snart nog underfund
med den rikedom av undervisningsmaterial för hembygdsundervisningen, som
den hade att bjuda på, det gällde bara att ta vara på och så långt möjligi-
tigt utforska allt detta och så sörja för heltidsundervisning i skolorna för
att ~~så~~ bereda ämnet näffig tid, för att det skulle kunna komma till avsedd
nytta

Jag, detta var uppslaget till de nödiga forskningarna, vilkas resultat
jag, så långt det varit mig möjligt, framlagt i här föreliggande bok. Ty-
värr är det hela bara ett stycke verk, min tid har ej givit mig möjlighet
att föra det vidare, och jag har av samma skäl ej heller kunnat sammanstä-
la det förrän på ålderns dagar, men min förhoppning är, att det måtte kom-
ma till något gagn för dem, som i kommande dagar ha intresse av att i nä-
gon mån lära känna Sävsjös äldre historia.

Törfattaren.

Överlärlare Per Schultz' Sävsjö-anteckningar.

Innehåll:

sidantal:

Föratal		1 s.
En hembygdsbok	s. 1 - 122 (+ 3 s.)	125 s.
Sävsjö	s. 123 - 207	85 s.
Industrimän, hantverkare och andra näringsidkare i Sävsjö	s. 1 - 57	57 s.
Sävsjö-original, m.fl.	s. 1 - 100 (reg. i slutet)	100 s.
Hågkomster från en halv- sekellång tjänstetid i Sävsjö	s. 1 - 58	58 s.
Några funderingar om hem, hembygd, hembygdskänslex och hembygdskärlek	s. 1 - 5	5 s.

Summa sidor 431 s.

När man sitter och bläddrar i de tyvärr allt för få kommunala urkunder, som blivit bevarade intill våra dagar, möta där ofta namn från 1800-talet, vars ättlingar i sena led ännu leva kvar bland oss. Ett namn, som ofta och i olika sammanhang möter oss från 1800-talets Wallsjö är Forsström. Den släkten ha vi ännu ibland oss flera representanter för, och det har roat mig att närmare undersöka dess ursprung och historia. Släkten Forsström, som ännu finnes utbredd över stora delar av vårt land i en mångfald grenar, är till sitt ursprung ej svensk utan i likhet med så många andra sen århundraden tillbaka i vårt land levande och naturaliserade släkter av vallonsk härstamning och har således en gång haft sitt hem i det nutida Belgien. Den här hit inkommit någon gång under 1600-talet och stammar från någon av de av Gustaf II Adolf hit inkallade vallonska smedsläkterna från de belgiska bergsbruks- och industriområdena för att lära vårt folk att på ett mera rationellt sätt än förra här var känt bryt och smälta malm ur våra malmrika berg samt att ytterligare förädla dess produkter. Det är därför inte underligt att ännu denna dag så många medlemmar av Forsströssläkten äro smeder både här och annorstädes. Så har varit fallet med såväl min sagesman, f. smedmästaren Forsström i Långö i Nydala, född och fostrad i Wallsjö, som hans far, vilken på sin tid var gårdsmed i Skrapstad men som på äldre dar övergick till jordbruksmed vid gårdsmedjan ej längre födde sin man och hans stora familj. Han hade i sin ordning efterträtt sin far Anders Forsström i Skrapstad som gårdsmed där och innehad det torp nära gården, som senare övertogs av sonene Karl Forsström, far till min sagesman, den senare blivande Långö-smeden Gunnar Forsström, som numera 67-årig måst för alltid lägga smedverktygen å sida och som ett ledgångsreumatismens offer såsom fullständigt invalidiseras sen fem år tillbaka funnit en fristad å länets kronikerhem i Sävsjö. Gå vi tillbaka till mitten av 1800-talet och litet senar finna vi i Wallsjö socken en hel rad syskon till den ovannämnde Skrapstadsmeden Anders Forsström: brodern Johan, brukare av Skrapstad Storegård, P.A. smeden Anders Forsström: brodern Axel Örn, samt Kristin, boende i Viken. Vidare finna vi i 1869 års mantalslägd upptagen en Anna Forsström, boende i Nyatorp under Uppåkra och sannolikt hörande till samma syskonskara. Gå vi så långt fram i tiden som till slutet av 1800- och början av 1900-talet, finna vi inom Sävsjö samhälle en familj Rudolf Forsström, sågarbetare, tydlig tillhörande samma släkt och troligen avkomling till någon av de ovan nämnda många syskoner försström inom socknen. Han och hans hustru avledo ungefär samtidigt och jordfästes samtidigt vid en lika högtidlig som ovanlig begravningsakt i Wallforsström kyrka i samband med högmässogudstjänsten den 19. De hade flera barn, av vilka flertalet äro bosatta i Sävsjö och verksamma inom olika yrken.

En annan vallonsläkt i Sävsjö var Forsströmmarna, som där haft och äh har flera representanter, stammande från en brukssmedsläkt i Östergötland, bland dem finna vi bl.a. Wallsjö sockens förste examinerade folkskollärare vid Torsets folkskola, en gårdsmed vid Skrapstad gård m.fl., på gamla dar torpare under samma gård, efter det smedjan nedlagts, då den efter Sävsjös tillkomst ej längre kunde föda sin man. En avkomling till denne gårdsmed lärde också smedyrket och utövade detta i Nydala, så länge krafterna stod bi men drabbad av ledgångsreumatism, som gjorde honom till fullständig invalid och ligger numera som sådan å kroniska sjukhemmet vid sjukhuset i Sävsjö, fullständigt urståndssatt att röra sig men nyter och gladlynt, då han numera inte längre har några smärter. En broder till honom var Rudolf Forsström, sågverksarbetare i Sävsjö. Denne och hans hustru dogo så gott som samtidigt, så att de jordfästes samtidigt i Wallforsström kyrka en söndag i samband med högmässogudstjänsten, en synnerligen högtidlig och stämningsfull begravningsakt. Hans efterkommande leva och verka ännu i Sävsjö som aktade och på olika områden verksamma medlemmar i samhället.

En Hembygdsbok

- SÄVSJÖ -

staden, som i år - 1956 - ingått i sitt tionde år och än så länge är sitt landskaps yngsta, en kortfattad återblick på dess och den bygds, där den vuxit fram, historia från forntid till nutid

av Per Schultz.

Det må så vara och är naturligtvis alldeles riktigt att en stad, det må sen vara Sävsjö eller vilken annan som hälst, som inte nått 10 års ålder, ej kan ståta med någon historia i sin egenskap av stad, och inte ens det centrala Sävsjö, tätorten kring järnvägsstationen med samma namn, uppväxet å ömse sidor om den lilla Torkån med sin åbro, som förmedlar samfärdseln mellan öst och väst, lär kunna skryta med någon så härst hög ålder - bara cirka ~~åttio~~^{ut nitti} år som bebyggd ort. Men staden Sävsjö utgöres ju inte bara av den centrala delen, den egentliga stadsbebyggelsen. När K.Maj:t i konselj den 1946 förordnade, att Wallsjö och Norra Ljunga kommuner fr.o.m den 1 januari 1947 skulle sammanslås och bilda en stad benämnd Sävsjö samt att de båda dittillsvarande kyrkoförsamlingarna Wallsjö och Norra Ljunga samtidigt skulle sammanköras och bilda en kyrkoförsamling med namnet Sävsjö församling, tillskapades således den nya staden av tvenne förutvarande borgerliga och kyrkliga kommuner, vilka i och med stadsbildningen från samma tidpunkt upphörde att existera som självständiga administrativa enheter. Ja, därmed var ju grundstommen och den väsentliga delen av den nya staden utstakad till sin omfattning, men det dröjde inte längre än tills den nya storkommunindelningen i vårt län skulle definitivt fastställas, förrän staden blev ytterligare utökad till sin omfattning genom införlivningen av den lilla i vinkeln mellan Wallsjö och Norra Ljunga socknar belägna Hjärtlanda borgerliga kommun ~~i staden~~ och detta på dess egen begäran. Länsstyrelsen hade tydligt redan på ett tidigare stadium tänkt sig denna anordning som den lämpligaste framför allt på grund av kommunens läge och väl även med tanke på att Hjärtlanda kommun redan sen flera år saknade egna skolor och barnen därifrån åtnjöto undervisning i Sävsjö skolor. Men då detta förslag underställdes Hjärtlanda för yttrande, sade kommunen ett bestämt nej till förslaget under motivering att kommunen ej ville veta av någon sammanslagning med annan kommun utan begärde att alltjämt få förbli en egen självständig kommun. Då detta ju ej kun-

de låta sig göra, överförde länsstyrelsen Hjärtlanda till nuvarande Hjälmseryds storkommun, bestående av Hultsjö, Stockaryds och Hjälmseryds kommuner, vilket väl var det enda alternativ, som gärna kunde ifrågakomma, sedan förslet om införlivning med det närmast liggande Sävsjö hade ratats. Hade Stockaryd, som väl många hoppats, blivit storkommunens huvudort, är kanske troligt, att Hjärtlandaborna accepterat detta, men då de övriga tre kommunerna bestämde att huvudorten skulle bli Rörvik, dit hjärtlandaborna hade ett par mils vä att färdas och dit de i övrigt väl inte hade några ärenden, föredrogo de tydligen att bli stadsbor - det var väl detta de varit rädda för - och begärde i stället att bli införlivade med Sävsjö stad, och detta hade ju varken länsstyrelsen eller Sävsjö stad något emot, hälst som den förra ju tidigare föreslagit och den senare tillstyrkt denna anordning. Till Sävsjö hade ju Hjärtlanda ^{centrum} ~~inte~~ ^{låna} mer än halv milen att färdas, och där hade ju sockenborna alla sina affärer att uppgöra. Så blev då även Hjärtlanda en del av Sävsjö stad i fråga om den borgerliga kom-
^{t.o.m. år 1950}
~~-delningen~~ ~~förvaltning~~ ~~-bildningen~~, men då storkommunssammanslagningen ej hade med den kyrkliga ~~förvaltning~~ ~~inrättningen~~ att skaffa, blev denna alltså orubbad i detta fall, och socknen hör i fortsättningen som tidigare samman med Hultsjö pastorat tills vidar åtminstone. Den har ju egen kyrka och tillsammans med den tredje församlingen i pastoratet ^{Skippsstad,} egen komminister, bosatt i Hjärtlanda, samt - ej fullt 150 själa

Är staden ung och som sådan alltså ännu i saknad av någon egentlig historia i gängse mening, så är ändemot den bygd, av vilken den bildats så mycket äldre och saknar sannerligen ej historia och historiska minnen, dokumenterade t.o.m. skriftligen sen bortåt 1000 år tillbaka för dem, som kunna tyda runornas tecken. Och ännu mycket längre tillbaka i tiden går bygdens, d.v.s. bebyggelsens historia inom stadens gränser, vilket tydligare troligen för de flest ^{genom} än runinskrifterna kan utläsas av de massor av fornfynd, som under tidernas lopp där framkommit och av de forntidsgravar av en mångfald typer, som ännu äro där till finnandes inom alla de tre socknarna. Varhelst människor en gång ha bott och vistats, ha de som väl är lämnat spår efter sig och därmed skapat historia samt givit oss sentida släkten möjlighet att följa släkten ^{en} gång genom tiderna. Må vi se till att akta och vårdar dessa minnen!

Att bebyggelsen här uppe så nära toppen av sydsvenska höglandet - Sävsjö ä

Wallsjö socken äro dessa minnesmärken talrika, även om de där numera, åtminstone vad de äldsta av dem beträffar, inte framträda i lika markanta och storslagna former som invid Komstad och Sävsjöns strand utan mest utgöras av större och mindre gravrören samt gravfält av olika typer och storlekar utmed stränderna av sjöar och vattendrag eller, vad de större gravrösena beträffar, ofta uppe å toppen av vågon större höjd i landskapet, från vilken öppnar sig vidsträckta utsikter. Sådana rören nämns ofta av gammalt folk "kungagravar", och om den benämningen väl sällan har fog för sig, torde det väl kanske inte vara förmått att anta, att platsen fått tjäna som vilorumm för någon hövding eller annan storman inom bygden. Vi ha några sådana inom stadens hank och stör och flera sådana ha vetterligen funnits där tidigare, vilka ända in på senaste tid tagits i bruk som byggnadsmaterial för vägar och bostäder åt nya generationer. Man vill ju hoppas, att sådant numera inte längre skall komma ifråga.

De förändringar vårt land och inte minst landskapet Småland under årtusendena efter istidens slut undergått ifråga om utseende och beskaffenhet äro oerhörda, i många avseenden rent av revolutionerande och kunna av gemene man väl inte fattas men i åtskilliga avseenden ännu pågående och därför märkbara för vakna iakttagare. De förnämsta av dessa har naturen och dess krafter åstadkommit, och i jämförelse med dessa äro människornas verk till naturens omdanande av ytterst ringa omfattning och torde väl så alltid komma att förbli trots all teknik och maskinell utrustning ~~den~~^{man} nu har till sitt förfogande. Kasta bero erblick på en geofysisk karta och se där de oerhörda vidderna av myr-, moss- och madytor vårt land har och betänk, att allt detta har varit sjö, innan det blev vad det nu är. Och denna förvandling pågår alltjämt inför våra ögon, visserligen sakta men dock upphört, så att vi kunna iaktaga den. Våra vattendrag här uppe på höglandet, som en gång voro bygdernas enda färdevägar, ha numera i stor utsträckning blivit oframkomliga med de allra minsta färkoster, och vi kunna redan nu i många fall se framåt^{mot} den dag, då deras vattenspeglar åtminstone vissa tider av året försvinna och från botten växa igen, därest inget åtgöres för att hålla dem öppna. Så har mångenstådes redan skett. Vi ha exempel på detta inom vår stads egna gränser. Tänk bara på den för kanske ett 70-tal år sen kanaliserade sträckan av den lilla Torkåns lopp genom stadens stadsplanelagda område. Hur många gånger sen dess har den inte måst upprengas för att

kunna släppa fram vattnet och för att rädda samhällets lägst belägna delar från översvämning. Och strax norr om stadens tätbebyggelse ha vi Torkåns numera enda källsjö, Skrapstadssjön, ~~vars yta i vår tid~~ ~~utgör~~ sannolikt inte hälften av vad den en gång varit i omfattning genom igenväxning ~~av~~ inte bara de nuvarande madmarkerna ~~från~~ mellan sjön ~~och~~ söderut fram till stadsbebyggelsen utan jämväl av de mossmarker, som äro belägna norr och öster om nuvarande stadsbebyggelsen, den s.k. Djurgårdsmossen, och haft samt ännu delvis ha ~~haft~~ sitt avlopp dels genom Torkån och i någon mån även till Eksjöhovgårdssjö och dess avloppså, den s.k. Härneå, även denna hörande till Lagans vattensystem och utmynnande i Torkån ~~ett stycke söder om Nymungsby~~.

I anslutning till omnämndet av den forna sjö möjligen bara en stor vik av Skrapstadssjön från dess nuvarande södra ände rätt långt österut samt söderut nedanför de båda forna Eksjöhovgårds-torpen, numera egna hemmansdelarna Norra och Södra Djurgården, som numera kallas Djurgårdsmossen, kan jag ej underlåta att omtala en till visshet gränsande förmidan, som jag låtit mig berättas av lärda och sakförståndiga personer, att den åt öster sträckande delen av detta forna sjösystem en gång i tiden skulle ha utjort den yttersta förbindelseleden mellan Lagan och Emån och således ha utgjort en färdeväg mellan Kattegatt och Östersjön, mellan väster- och österhav således, och detta är ju en sak, som bör vara väl värd att notera i en historik över Sävsjö, att denna samfäritsled en gång gått genom det nuvarande Sävsjö. Farleden skulle således vara en verklig parallell till den många hundra år senare tillkomma vattenvägen mellan Göteborg och Söderköping genom de båda Trollhätte- och Götakanaler, skapade av människohänder. Förbindelsen genom Lagans och Emåns flöddalaf genom det nuvarande Sävsjö förefaller vara mycket trolig av flera skäl. Först och främst lär väl ej Torkån någonsin ha varit framkomlig med båt norr om ~~ski~~ Skrapstadssjön och i så fall var den dåtida sjön österut, ~~genom~~ den nuvarande Djurgårdsmossen, den närmaste förbindelseleden med Emån. Visserligen finns mellan denna sjös dåtida sträckning österut och Wallsjöns strand en landrygg, den nutida vattendelaren mellan öst och väst, men denna var på detta ställe gansk låg och utgjorde då en mycket kort sträcka, och den tidens sjöfarare hade veterligen konsten inne att då så behövdes draga sina farkoster över land från den ensa vattenleden till den andra, så att detta lille landhindre avskräckte ~~saknöjningen~~ inte, då det var så lätt överhoppa. ~~Detta~~ Detta hindre växte vid Wallsjöns nedersta del.

denna ledigt och lätt förbi det nutida Prinsfors ~~X~~er till den från Storsjön
kommande ~~Enegranen~~^{av Enegranen} och vidare österut.

Även ett annat mycket gammalt fornminne lär ligga gömt i den nämnda östra Djurgårdsmossen å norra Djurgårdens ägor strax invid den forna sjöns norra tämligen brant stupande strand, nämligen av allt att döma resterna av en gammal pålbyggnad. Under första världskriget 1914 - 1918 hade markägaren O. Ekenstam å nämnda gård upplåtit torvtäkten å den nämnda mossen norr om Vetlandabanan till nämnda järnväg för upptagande av bränntorv för bandriftens behov. Vid arbetets därför påträffades någon, kanske ett par meter under ytan å mossens botten rester av bränt trä, träkol, aska och massor av hasselnötskal m.m., allt vitnande om att en forntida människobostad där blivit inbäddad under det senare bildade torvlagret, enligt beskrivning alldeles liknande de fynd som gjorts i mossmarkerna invid det gamla Alvastra i Östergötland och på en del andra platser i vårt land. Arbetarna anmälde fyndet till markägaren Ekenstam, som enligt egen utsago efter att själv ha besett det beordrade arbetarna att åter fylla platsen med torv och dy, vilket också skall ha skett. Någon senare anmälan till fornvårdande myndigheter lär aldrig ~~senare~~ ha skett, varför någon senare undersökning av fyndplatsen ej heller ägt rum. Gamle Ekenstam avled för några år sen och någon mer än hns son Lennart Ekenstam, torde numera näppeligen kunna utpeka platsen för fyndet, vilket borde vara väl värt en sakkunnig undersökning.

Utmed Skrapstadssjöns västra sida på en höjd mellan de forna torpen Nybygget och Kastorp alldeles invid järnvägen finnes en gammal gravplats, en s.k. treudd, för en del år sedan, vid företagen fornminnesinventering inom Wallsjö, frilagd, och möjligt är att i samband med järnvägens framdragande vi avschaktning av höjden för järnvägsbankens anläggning andra gravar blivit spolierade och förstörda. Västerut därför från å den höga punkt, där socknarna Bringtofta, Norra Ljunga och Wallsjö stöta samman, är ett stort stenröse av den tidigare ommämnda typen "kungagrav" belägen, och inom stadens tätbebyggelse å dess östra nuvarande gränsområde har ända till senaste tid funnits ett liknande gravröse invid den nu rivna stugan Högaholmen, den högsta punkten inom tätorten öster om järnvägsstationen och rätt obetydligt lägre än samhällets högsta punkt å västsidan, det 911 fot höga Högagärde, och endast

något hundratal meter norr därom å samma åshöjd just i gränsen mellan den s.k Djurgårdsängen tillhörande Eksjöhovgård och stadens markområde har ett liknande kummel funnits, varav dock endast själva bottenlaget är kvar, sedan själva röset i övrigt för några årtionden ^{syn} fraktats bort och tagits i bruk vid gjutning av husgrunder o.d. Från dessa båda kummel har man haft en ståtlig utsikt över omgivningarna söder och sydost ut. Den nyssnämnda Djurgårdsängen utgörande östslutningen av höjdplatån mot kärrmarken i dalsänkan från det tidigare moss-stråket från Djurgården mot Eksjöhovgårdssjön, vilket de senaste åren uppröjts från kvarstående skräpskog och nyplanterats med skog efter att tidigare länge ha använts som betesmark, hade vid 1900-talets ingång kvar en hel del forminnen av helt annat slag, vitnande om den klimatförändring den ^{unimitabel} na del ~~am~~ landet, ~~som~~ under seklernas lopp ~~är~~ ~~rum~~. Väldiga stubbar av jätte-liko ekar med ända till ett par meters genomskärning en kvarts meter över markytan funnos då ännu att se där till ett betydande antal, rester av ekskogar, sådana man i våra dagar ej mera får se i vårt land annat än möjigen i kustbygderna och i enstaka fall å herrgårdsmarker längre söderut. Ekar kan man nog få se ännu i våra dagar i Sävsjö-bygden liksom annorstädes i Småland enstaka exemplar, ofta nog planterade och ibland dungar av ek, men de verkliga ekskogarnas tid i Småland som i hela landet för övrigt - eken går ju i likhet med kräften och adeln enligt ett gammalt påstående inte norr om Daläven - är nu förbi, undanträngda av granen, men har fär en del århundraden ~~x~~ sen varit ett av de vanligare och värdefullaste skogsträdene i södra och mellersta delarna av landet och även å Smålands högland. Därom visste gamla kung Gösta på sin tid gott besked. Vad som nu finns är bara reliker av vad som engång varit. Troligt är, att de numera ruttnade ekstubbar, man för 50 år sen kunde se och beundra å det forna Sturegodsets ägor i Sävsjö kunde räna sitt upphov ~~från~~ ^{-ne} Sturarnas och kung Göstas tider, de mäktigaste åtminstone

Invid Eksjöhovgårdssjöns västra sida kom man för ett par årtionden sen ^{75 m. långt}

~~vid~~ djupplöjning av en åker på ett ej förr känt gravfält med brandgravar, närmast turligtvis vid markens uppodling illa åtgånget.) Fyndet anmältes i laga ordning av dåvarande markägaren, godsäg. John Ch. Sjöberg, och undersöktes av profess ^{-ol} Arbman i Lund, och de framgrävda under marken liggande stenflisorna, om det nu var bautastenar eller möjigen kisthällar, restes invid åkerkanten och bra

ten mot sjön, där de nu markera fyndplatsen. Några vidare fynd att tillvarata fann man ej.

Eksjöhovgård, det stora och förra 24 hela mantal omfattande Sturegodset med dess slottsruin, å en holme i sjön, utgör ju jämte den vid X Vallsjöns södra ände belägna ~~belägna~~ gamla sockenkyrka, från början av 1890-talet endast nödorftigt underhållna ödekyrka, vilken dock efter ett halvsekels vanård genom en grundlig restaurering återställts och återinvigts för gudstjänst bruk, äro den östra stadsdelens enda byggnadshistoriska minnesmärken

Vad den förra av dessa beträffar - slottsruinen - anses den stamma från 1400-^{somme häfft} 1500-talet men skall ha föregåtts av en tidigare ~~slott~~ byggnad belägen å fastlandet nordost om och invid sundet, som skiljer holmen från huvarande ^{Synus som} fasta landet, där ännu en del större stenblock sätter sig ha ingått i den äldre byggnaden. Av allt att döma torde även detta äldre hus ha legat å en ö men ha flyttats då den stora viken av sjön, som omflutit denna, möjligen genom la höjningen förvandlats till numera uppodlad ~~messmark~~.

Egendomen Eksjöhovgård kan historiskt ~~nu~~ spåras så långt tillbaka som i den tidigare medeltiden och nämndes då i hävderna kort och gott "Ekesjö i Walsio eller Walssiö sokn" i bevarade handlingar från 1200-, 1300- och 1400-talen. Dess fornämsta glanstid torde ha infallit under Sturarnes av grenen Natt och Dag innehav av godset, senare delen av 1400-talet fram till år 1616, då den siste av ätten avled. Det var ju också under deras tid det fornämliga stenhuset ute å ön uppfördes, och dess mest kände herre torde ha varit Sten Sture den yngre och hans maka Kristina Gyllenstjerna. Han själv hade väl som krigare och statsman under hans av herrefejder och de danska krigen uppfyllt ej ~~mer~~ många tillfällen att vistas här. Borgen betecknas också från hans tid som Sten Sture d. y:s jaktslott, vilket ju säger en del, men hans maka torde ha varit mera bofast här, ty av henne finnas åtskilliga minnen kvar här i sägen och faktiska händelser. Dels förtäljer traditionen, att lillklocka i gamla kyrkan skall vara en gåva till församlingen av Kristina Gyllenstjerna och dels är ett hemman inom socknen avhängt efter makens död bortgivet till en hennes nyckelpiga vid dennes giftermål med namnet Sibbe, skattefritt under mottagarens livstid. Hemmanet var av betydande storlek, ^{3/4 mantal,} så att dess ägovidder vid senare delning i mindre ~~ägotal~~

a den by, som efter den nämnde Sibbe bär namnet Sibbaorp. Byn omfattar sju gårdar, de flesta visserligen rätt små och tillkomna genom senare uppodling uträkninga till den ursprungliga Sibbegården, numera Storegården kallad, men by hör ej till ~~de minsta~~ i socknens minsta.

Eksjöhovgårds jordinnehav minskades år 1240 med 1/4 genom gåvobrev av en ~~de jyra~~ arvingarna efter en son till riksrådet Bengt Matsson, Peder Larsson vilken troligen ingått som munk i Nydalaklostret, till detta kloster, men d. 29/9 år 1420 tillbytte sig dåvarande ägaren till godset, riddaren Sven Sture, al vad klostret ägde i gården mot egendomen Redeby i Hylletofta socken. Även efter Stureättens ~~år 1616~~ utgång/fortfor godset att vara i adlig ägo inom släkterna Lewenhapt, Wrede, Lillie och De la Gardie fram till år 1760. En dotter till ~~Å~~ den sistnämnde adelsmannen, som då avlidit, efterlämnade endast en dotter som arvinge, men då denna övergått till den katolska religionen och det vid denna tid ej var tillåtet för katoliker att inneha svensk jord, skall gården ha indragits till kronan och blivit statsegendom. Vid denna tid hade bearbetningen av kopparfyndigheterna i Fröderyd börjat komma igång, och då det blev känt, att Staten blivit ägare till Eksjöhovgård, passade några av gruvföretagets delägare på att av staten inköpa egendomen och stiftade i samband därmed Eksjöhovgårds bolag, vilket stod som ägare till egendomen samt anlade och drev kopparverket vid Hägnen, där malmen från Fröderyd smältes medelst bränning från gårdens väldiga skogar. Malmen transporterades medelst okskjutsar den mer än milslånga vägen från Fröderyd till Hägnen vid södra ändan av Eksjöhovgårdssjön, där masugn anlagts, och den utvunna metallen försades på samma sätt som malmen därifrån ut till kusten för att sjövägen vidare befordras till befintliga verk och industrier för ytterligare förädling och användning. Detta arbete pågick till år 1810, då gruvdriften, sannolikt på grund av försämrade konjunkturer, nedlades. De väldiga berg av slagghögar efter malmsmältingen, som ännu ett stycke in på 1900-talet funnos upplagrade invid Hägne kvarn, visade oförtydbart omfattningen av det arbete smältverket under det halvsekel det varit i verksamhet hunnit utföra. Nu äro slaggmassorna borta, förbrukade dels av häradets vägstyrelse vid vägarbeten men största delen av Sävsjö samhälle, som förvärvade det mesta av materialet för användning vid dess gatuanläggningar, där slaggen kom väl till pass som underlag i stället för makadam.

I och med övergången år 1760 från adelsmanna- till bolags- och ofrälse-egendom började den förfallets tid för Eksjöhovgårdsgodset, som tagit sig si-
 ny mest i ögonen fallande uttryck dels i den ståtliga slottsbyggnadens totala
 förfall och i övrigt i godsets splittring, så att av dess ägovidd om en gång
 24 mantal redan vid 1900-talets ingång ej mer än 2 mantal återstodo och i nu-
 tiden vid mitten av samma sekel ej fullt ett mantal är kvar. Minskningen har
 skett i första hand genom försäljning ^{en} av den myckenhet av gårdar inom och ut-
 om Wallsjö socken, i en del fall hela byar, t.ex. för att endast nämna ett
 par sådana, Mejensjö och Örsbyholms byar inom grannsocknen Norra Ljunga. Går-
 dens öde under de senaste hundra åren eller mer kan kanske åtminstone tidtal-
 betecknas med ordet rovdrift, då den särskilt efter järnvägen/tillkomst geno-
 därav följande ständigt stegrade skogsvärden blivit ett spekulationsobjekt,
 som gått ur hand i hand, tydlig med det huvudsakliga syftet hos de mer ell-
 mindre tillfälliga ägarna att klå åt sig största möjliga vinst på affären.
 Redan omedelbart efter det egendomen kommit i det nämnda gruvbolagets ägo lä-
 dylika tendenser ha yppats och senare blivit allt mera framträdande hos en
 stor del av ägarna, efter det gården fick andra ägare. Kort efter senaste se-
 kelskifte tillkom ett nytt bolag som ägare till egendomen, vilket uppenbar-
 ligen arbetade uteslutande med samma mål för ögonen. Skogstillgångarna voro
 då allt för hårt åtgångna för att kunna ge större inkomster, men genom för-
 säljning av alla gården torp till dåvarande innehavare av dessa samt genom
 avsöndring av närmast Sävsjö municipalsamhälle belägna ganska betydande om-
 råden, även som vissa områden till enskilda personer gjorde sig detta bolag go-
 da inkomster. För såväl samhället som torparna blev dessa affärer verkligt
 lyckosamma, för samhället som för sin utveckling var i behov av de för, efter
 senare jordpriser beräknade, mycket lågt pris och för torparna och deras ef-
 terkommande därigenom att dessa sattes i stånd att för rimligt pris bli äga-
 till den lilla gården, där var och en av dem nedlagt sin mannaålders bästa ^{där du själv där du}
 kraft och nu sitta som välbesuttna småbönder.

Innan vi lämna Eksjöhovgårds-minnena bör i sammanhanget ej förglömmas om
 nämndet av godsets betydelse som den äldsta kända tingsplatsen ej blott fö-
 häradet, Västra härad eller, såsom detta i nutida språk ^{äter} kallas, Västra Njudung

för

~~menn~~

utan jämväl Östra Njudung ~~utan~~ vad mer är, t.o.m. för hela tio häradets lagsaga, d.v.s. förutom Njudungen ~~utan~~ jämväl för Värend och Finnveden, under den tid dessa tre gamla folkland voro förenade till en lagsaga från dess tillblivelse, vilket skall ha skett vid 14:e seklets början, d.v.s. i början av 130-talet, "var tingsstället vid Ekesjö i Valsio sockn", d.v.s. vid Eksjöhovgård.

Bevarade gamla handlingar utvisa, att ting där hållits med förenämnda vidlyftiga område redan före den tiden. Så hölls redan åren 1167 och 1195 av kung Knut s.k. kungsting å Ekesjö i Valsio inom Västra härad med Finnveden, Njudungh och Värendh, och under de följande århundradena nämnes i gamla handlingar flerfaldiga gånger samma plats som tingsstad för Njudungh, bl.a. åren 1305 1313, 1406 och 1426. Wieselgren knyter till dessa uppgifter reflektionen att "bruket att här hålla ting synes förutsätta, att Ekesjös ägare varit en ärftlig lagmanssläkt", och historikern C.G. Styffe, tjänsteman i Riksarkivet och senare universitetsbibliokarie vid Uppsala-biblioteket har i sitt bokverk över sina forskningar i arkivalierna från denna tid - åren 1319 till 1521 - "Skandinavien under unionstiden" bestyrkt dessa uppgifter, då han bekräftar, att "Västra härad i Njudung hade oftast egen häradshövding. Sådan var åren 1419 - 1423 den senare ryktbare riddaren Broder Svensson och omnämner därjämte exempel flera av den gamla Sture-släkten till Ekesjö som dennes efterföljare i ämbetet. ~~Inte~~ alltid voro ortens häradshövdingar dock bosatta å själva Eksjöhovgård, vilket också framgår av nämnde Styffes uppgifter. Så nämner han t. ex. att gården Böglingehorp, nu Böllingetorp i Hultsjö, var sätesgård för Sig mund Sigvidsson 1378, under drottning Margaretas tid häradshövding i orten (1393, 1408). Å Björnskog, ävenledes i Hultsjö, som i kung Eriks tid ägdes av väpnaren Jon Helgesson (1424) synes denne ha bott som ortens häradshövding (1416), och även gården Säby i Bäckaby var i de yngre Sturarnes tid sätesgård bebodd av väpnaren Peder Måansson (1507), som var ortens häradshövding (1499) och biträdde dem med uppbördens inom länet. Det kan ju dock tänkas, att dessa gårdar då voro utgårdar under huvudgården Eksjöhovgård, vilken som förut omnämnts hade egendomar spridda inom flera ^{ur häradets} socknar, ~~inom häradet~~. Till frågan om häradets tingsplatser i senare tid återkommer jag längre fram i samband med ^{västra} uppgifterna om den ^{delen} av Sävsjö stads ^{området} ~~västra del~~, den förra N. Ljunga socken.

Hur den senaste Sture-borgen tände sig under sina glansdagar från omkring 1300 till 1400. D. 11. 1919. Karlsson

tiqwa" - det gamla Sverige -, där han samlat bilder av det förnämligaste av vad vårt land i forna tider haft att uppvisa av byggnadsverk. Nu är denna en gång så ståtliga borg en ruin i delvis två våningar. Ännu vid 1900-talets början stodo delar av en tredje våning kvar, men förfallet går fort, då intet görs för att hindra detta, och vad som åtgjorts sen dess, en konservering av ruiner kom ej till förrän under första världskriget i form av nødhjälpsarbete av arbetslösa under ledning av riksantikvariens ombud i orten, dåvarande löjtnant T. Fogelberg, som litet överallt inom Njudungssocknarna rest sig minnesmärken genom dylika och på flere ställen långt mera omfattande arbeten i fornminnesvårdens tjänst. Att intet tidigare hade åtgjorts för att hindra förödelsen torde främst få skrivas på de fornvårdande myndigheternas bristande intresse för saken. Framställningar därom hade tidtals ej saknats i berörda syfte men avspisats med att pengar för ändamålet saknades. Här ovan har tidigare omnämnts att förfallet daterar sig från den dag, då Eksjöhovgård upphörde att vara i adelsmåns ägo och övergick att ^{vil} ofrälse gods, först i bolags- och senare i bokdehänder samt att godset i flera avseenden under denna tid blev föremål för rovdrift och utplundring. Som sådan må man väl med skäl beteckna dåvarande ägarnas åtgärd att då man vid 1800-talets början uppfört det nuvarande boningshuset ~~invid~~ allmänna vägen som bostad åt ägare och arrendatorer, då sådana funnos å gården, ej drog sig för att beröva den övergivna slottsbyggnaden dess värdefulla koppartak och göra sig mynt av detta. Undra sen på att byggnaden hastigt blev en raserad ruin, som för varje vinter gled hän mot sin förintels

Efter ruinens konservering står denna under Sävsjö Hembygds- och Fornminnesförenings uppsikt och vård, och man får hoppax, att föreningen även under tider som komma sköter denna uppgift med omsikt och ett levande intresse. Borgen minner sena släkten om många händelser ur gångna tiders historia genom de personer, som inom dess murar haft sitt hemvist. Tre av dessas kanske ädlaste gestalter, Sten Sture d.ä. och dennes son Sten Sture d.y. ha ju på ^{tid} sin varit vårt lands regenter och vågat liv och blod för värnandet av vårt lands och fol frihet i tider av största fara, och den senares maka, Kristina Gyllenstjerna, som efter makens död manligen fullföljde dennes gärning för landets försvar är ej mindre värd att av sena släkten minnas - även som f.d. Wallsjö-Sävsjöbo och häradsherrinna i den gamla Eksjöhovgårdborgen.

Komma vi så till det andra och säkert allra äldsta medeltida byggnadsverket inom gamla Wallsjö socken, den gamla sockenkyrkan, stå vi inför denna lika frigande rörande dess ålder som inför tillkomsten av Eksjöhovsgodset och dess nuvarande byggnadsrester från gångna tider. Sakkunskapen gissar på 1100- och 1200-tal, men några säkra uppgifter gå tydligent ej att utläsa av byggnaden själv, och några andra urkunder rörande byggnadens tillkomst ha ej kunnat uppstäckas. Huruvida någon träkyrka, som i skogsbygderna annars varit rätt vanligt, före den nuvarande stenkyrkan funnits inom socknen har ej heller kunnat visas liksom man ej heller funnit spår av någon annan och äldre begravningsplats än den invid kyrkan från kristen tid. Från äldre heden tid finnas däremot talrik dylika spridda så gott som över hela socknen, utvisande att bebyggelsen redan under den förkristna tiden varit spridd över hela sockenområdet. Denna till synes äldsta kristenkyrkan har emellertid fått ett synnerligen vackert dominerande läge å en höjd invid södra änden av Wallsjön, och om någon äldre kyrka förrum funnits, talar allt för att denna legat på samma plats som den nuvarande. Ett ~~av~~ de skäl som anförlts för denna förmodan är att bara några stenkast från kyrkan finnes en källa, som tydligent från äldsta tider varit en offerkälla och på grund av en ännu fortlevande gammal sägen fått namnet S:t Sigfrids källabelägen invid stora vägens förra sträckning fram till kyrkan. Sägningen förtäljer också, att källan skulle ha sprungit fram som svar på den nämnde Sigfrids, den förste kristne missionären i de småländska bygderna, bön, då han under sin vandring genom bygden blivit nekad en ~~dryck~~ vatten i de närmaste gårdarna, och ett par fördjupningar i en invid källan liggande ännu där bevarad sten skulle ha varit märken efter den bedjandes knän under bön. Känt och omväitnat är ju, att de första kristna missionärerna under sina vandringar genom bygderna sökte sig fram till för bygdens innevånare heliga platser, offelundar, ~~och~~ källor och andra samlingsplatser för bygdernas folk, där dessa förrättade sina religiösa riter. När så missionären arbete visat sig bära frukt blev den hedniska kultplatsen i allmänhet också platsen för den kristna kulten och därmed för bygdens första kristna helgedom. Så kan ju ha varit fallet även å denna plats, och någon lämpligare kyrkplats för denna socken torde nog ~~också~~ på den tiden ha varit svår att finna. Att denna i sen tid måst vika för

den nya kyrkplatsen invid Eksjöhovgård under 1890-talet berodde ju på Sävsjö samhälles tillkomst som en allt mer tillväxande tätort samt på den tillväxande folkmängden, som krävde en betydligt större kyrka. Se vi på folkmängdssiffrorna från senare hälften av 1700-talet fram till våra dagar, ge dessa klart besked om behovet: år 1770, det tidigaste år från vilket faktiska siffror fölliga, var socknens folkmängd endast 359 personer, hade år 1844 vuxit till ett antal av 562, år 1892, då den nya till såväl storlek som utsmyckning mycket förfärligare kyrkan togs i bruk, till 1.399 samt vid stadsblivandet året 1947 till 2.630. Beslutet om kyrkobygget på 1890-talet hade föregåtts av många stridigheter, särskilt beträffande läget. Folket i östra delen av socknen ville naturligt nog ej släppa den gamla kyrkplatsen, och ett första beslut flyttade denna endast något hundratals meter längre söderut till platsen för den ursprungliga gamla kyrkbyn Wallsjö, vilken genom tillkomsten under 1800-talet början försvunnit genom sammanslagning av alla byns gårdar till den nuvarande invid gamla kyrkan belägna Wallsjö herrgård. Man hade t.o.m. å den först tilltänkta platsen börjat framföra en del byggnadsmateriel till grunden och börjat lägga denna, då det överklagade beslutet föll. Det framförda stenmaterialet ligger ännu i denne dag kvar å platsen. Att det raskt tillväxande stationssamhället Sävsjö invid socknens västra gräns ville ha kyrkan så närtill gänglig som möjligt är ju naturligt, men byn Torset ungefär mitt emellan gamla och nuvarande nya kyrkan ansåg sig kunna ha berättigade anspråk på att få den å sina ägor och som en god kompromiss mellan ytterligheterna Wallsjö och Sävsjö. Enighet om denna kompromiss kunde emellertid ej nås. Då kom dåvarande ägaren till Eksjöhovgård fram med ett nytt kompromissförslag, i det han erbjöd sig som gåva till församlingen upplåta fri mark för såväl kyrka som kyrkogård å sina ägor, just den plats, där den nu ligger. Den ädle givaren, själv bonde kände naturligtvis sina ståndsbröder, böndernas ömma punkt, och dessa, som då ännu sutto i ófubbat bo beträffande den bestämmande makten inom socknen, nappa de gladeligt på den utlagda kroken. Så kom den nya kyrkan till på en plats, som blev till ringa gagn eller glädje för ^{alla} ~~inga~~ andra än gårdens och några få gården närboende torparens familjer, och veterligen är det nog också få av dessa, som brytt sig om att utnyttja den bekvämlighet, kyrkans nya läge erbjöd.

Betecknande för även andras än sockenbornas egen syn på saken är ett yttrande av biskop Stadener för några år sedan, då frågan om en behövlig större reparation av kyrkan var aktuell och förslaget om denna förelades honom för yttrande, fick deputationen i ärendet vid sitt besök hos biskopen beskedet av honom "Riv ner kyrkan och flytta den till ~~Kyssas~~ Sävsjö, där kommer den till nytta, där den nu ligger, får Ni ju inget folk i den!" Alldeles så illa är det ju förvisso ej men med kännedom om folks nutida bekvämlighet samt om den allt rikare tillgången till frikyrkliga lokaler inom närmaste räckhåll är det ju förklarligt, att den halvannan km. långa vägen till kyrkan inte är till det gagn för kyrkligheten inom Sävsjö samhälle, som en närmare belägenhet skulle ha blivit. Och för socknens befolkning i övrigt blir belägenheten ju ett ännu större hinder för kyrkbesök än någonsin förr. Den gamla kyrkan lämnades vid den nyas tillkomst åt sitt öde och fick ytterst ringa tillsyn och detta endast vid tillfället då det förmärktes, att yttertaket tagit skada. Efter de båda stränga vinternarna 1941 och 1942 upptäcktes, att tjälskador å kyrkans murar uppstått, vilket gav uppslaget till en större och ganska genomgripande restaurering av byggnaden i dess helhet under medverkan av Sävsjö fornminnesförening och länsantikvarien, varvid kyrkan försattes i gott stånd såväl utan som innan, så att nu mera där under sommartiden hållas regelbundna gudstjänster för i främsta rummet den östra församlingsdelens folk, och begravningar å den gamla kyrkogården förekomma sporadiskt ännu då ~~xx~~ och då. Restaurerungen ägde rum år 1951, och invigningen för gudstjänst bruk efter denna ägde rum i augusti samma år samt förrättades av biskop Malmeström under en mycket större tillslutning av församlingsbor än det lilla templet kunde rymma. Den lilla kyrkan är som förut nämnts en stenkyrka, uppförd av obearbetad natursten med yttre och inre revetering. Arbetet med uppförandet har troligen utförts av bygdens folk, möjligen efter kanvisningar och kanske tillsyn av ~~Ny~~ydala-munkarna, vilka torde ha haft sin hand med vid uppförandet av häradsflesta gamla stenkyrkor. Befolkningen var fattig och har ej haft råd med några större utsmyckningar av vare sig kyrkorummets yttre eller inre, och något praktverk blev det förförlust förvissos ej, men byggnaden har ju fyllt sin väsentliga uppgift genom ~~fi~~dernas förfärläktled efter släktled, som inom dess murar fått tillbedja och söka gemenskap med ~~sij~~ Gud och finna tröst och en tillflykt undan ~~F~~idernas vedermö.

dor, vilka säkerligen under gångna tider oftast voro betydligt större och svare än vi kunna föreställa oss.

Gamla kyrkan har aldrig varit försedd med torn, utan man har nöjt sig med en klockstapel av trä. Klockorna i denna överflyttades vid den nya kyrkans tagande i bruk till denna men ha efter den gamlas restaurering återförts till denna och upphängts i en nyuppförd stapel, ~~ut~~^{ut} förd efter ritning av den gamla. De voro av ålder två, därav den mindre som tidigare nämnts enligt traditionen en gåva av Kristina Gyllenstierna. Den saknar inskriptioner, och någon dokumentad uppgift om givaren finnes inte, men traditionen, som fortlevat, kan ju för den skull tala sanning. Storklockan är däremot på så sätt en dokumenterad gåva från samma ställe, att den bär inskriptionen Anno Domini 1577 samt initialerna M.S. och A.H.C.D., vilka jämförda med ägarlängden till Eksjöhovgård åsydiga ses betydande greve Mauritz Sture och hans hustru Anna Horn Clas-Dotter, vilka voro gården ägare åren 1567 - 92 och med all sannolikhet anskaffat och skänkt kyrkan denna klocka.

Den stora myckenhet av fornninnen från gammal heden tid som vi tidigare redogjort för inom socknens västra del utmed Torkån och å det nuvarande Eksjöhovgårds ägor finna vi även representerade härifrån österut inom socknen i form av forngravar, runstenar och bautastenar, och bland dessa dominera helt naturligt forngravarna av skilda typer. Särskilt förekomma dessa talrikt utmed den förutnämnda gamla farleden mellan Torkån och Wallsjön å Uppåkra ägo där å marker, som senare tydligt varit så gott som obebodd med endast något litet torpställe här och där, vilka även dessa i nutiden försvunnit och endast märkeras av någon gammal spisgrund som kvarleva, men som tydligt en gång i forntiden varit väl befolkad.

Två rustenar äro i denna del av socknen att notera, båda s.k. bauta-eller minnesstenar över personer och någon god gärning dessa utfört. Den ena av dem står ännu så vitt man kan förstå å ursprunglig plats strax öster om den ovan nämnda Uppåkra gård, mellan denna och byn Sibbarp och nära intill den tidigare här omnämnda Sibbegården, innan denna senare flyttades till sitt nuvarande läge i Sibbarps by och där blev kallad Storegården. Inskriften å denna sten lyder i översättning: "Olof satte denna sten till minne av sin son Sibbe". Gammal vä eller snarare stig har här över kärr och sumpmark förrom gått mellan Uppåkr

gårdarna och gamla kyrkan, och det kan här som så ofta fördomdags var fallet, ~~täckas~~ att stenen rests som en gård av tacksamhet för en utförd brobyggnad över en svårtrafikerad passage. Stenen är korsmärkt och således från kristen tid ehu-ru med runskrift, vilken bibehölls långt in i kristen tid. Samma är också med den andra runstenen i socknens östra del, vilken en gång varit rest utmed en kyrkstig mellan de s.k. Run- och Aljutrakärren å Wallsjö Stoms ägor men i se-nare tid blivit bortförd därifrån och lagd som förstugebrö vid en av de senare rivna gårdarna i kyrkbyn, därifrån den senare flyttats och rests å vägslän-ten invid Sigfrids-källan nära kyrkan. Efter det den tidigare vägsträckningen ändrats och gamla vägen förbi källan helt avstängts från trafik, har ortens fornminnesförening med riksantikvarieämbetets medgivande flyttat runstenen till en vacker kulle invid den nya vägsträckan förbi Wallsjö äng, där den är väl synlig för trafikanterna. Runinskriften å denna sten lyder enligt profes-sor Otto von Frisens tolkning: "Väste, Joær och S..., tre bröder, gjorde ~~denna~~ bro och uppställde denna sten till minne av sin fader Tjälve!" ⚡

Bebygget har från äldsta tider, som tidigare nämnts, alltid följt vat-tenlederna och i senare tid likaså de tidigaste ridstigarna, som så småning-^m m uddanats till våra äldsta vägar å land. Detta kan också tydligt nog utlä-sas av de många gravfält, som tid efter annan påträffats och ännu förut okä-ja här och där ~~påträffats~~^{upptäckts}. Så finner man utefter den gamla genomfartsvägen ge-nom Wallsjö socken från öster till väster så gott som hela vägen rester av dylika minnesmärken t. ex i Torssets by, å Wallsjö gårds ägor liksom å Hulta ägor, där förr en större by funnits. Å denna ~~xxxxx~~ bys högsta punkt nära av-tagsvägen till Hultagårds station reser sig ett mäktigt stenkummel, en av or-tens tidigare omnämnda kunga- eller hövdingegravar, till vilka så många forn-tida sägner äro knutna. Å krönet av den höjdsträckning varå den nyssnämnda Uppåkragårdens huvudbyggnad nu ligger har ett liknande stort kummel förut funnits, och norr om detta å samma egendoms ägor nära torplägenheten Nyatorp finnes ännu ett liknande kummel ~~hexarxx~~ av 60 m. omkrets och 2 m. höjd. Att Wallsjöns närmaste omgivning är rik på forngravar är ju helt naturligt. Mell-Sikanäs gård och torpet Wiken ligger mitt inne i skogen ett sådant ~~fäldigt~~ gravröse kallat Ormesberget, och många mindre gravfält äro där att finna i om-givningen. ~~Särskilt invid det gamla torpet Wiken och dess närmaste omgivning.~~ Som en egenhet för denna socken är att notera de talrika smärre

Sam en egenhet i omgivning

gårdarna och gamla kyrkan, och det kan här som så ofta fördomdags var fallet, ~~tärras~~
 rätt stenen rests som en gård av tacksamhet för en utförd brobyggnad över en
 svårtrafikerad passage. Stenen är korsmärkt och således från kristen tid ehu-
 ru med runskrift, vilken bibehölls långt in i kristen tid. Samma är också med
 den andra runstenen i socknens östra del, vilken en gång varit rest utmed en
 kyrkstig mellan de s.k. Run- och Aljutrakärren å Wallsjö Stoms ägor men i se-
 nare tid blivit bortförd därifrån och lagd som förstugebrö vid en av de sena-
 re rivna gårdarna i kyrkbyn, därifrån den senare flyttats och rests å vägslär-
 ten invid Sigfrids-källan nära kyrkan. Efter det den tidigare vägsträckningar
 ändrats och gamla vägen förbi källan helt avstängts från trafik, har ortens
 fornminnesförening med riksantikvarieämbetets medgivande flyttat runstenen
 till en vacker kulle invid den nya vägsträckan förbi Wallsjö äng, där den är
 väl synlig för trafikanterna. Runinskriften å denna sten lyder enligt profes-
 sor Otto von Frisens tolkning: "Väste, Joar och S..., tre bröder, gjorde denna
 bro och uppställde denna sten till minne av sin fader Tjälve!" ⚡

*) En äldre runsten finnes int. upptjift av Ramuz O. Larsson i
 Sävijo innanför i grunden till Wallsjö huvudgård vid dess uppför-
 rande omkring 1850. Denna sten har tagits från den intillva-
 nande gamla kyrkans begravningsplats, där den sätts liggan-
 de gravvärdena och en gammal græde och är från kristen
 tid fasten hela inskriften är pågåtts medelst rutor och si-
 ledes hävda sig från mycket långt tillbaka. Inskriftsma-
 minnes sagosmannen ejna, men stenen står nu i förteländ
 av författaren och historologen. Byggfallet hade hittills inköpt häm-
 mardagen av bygghandlaren och murat den i grunden till gården huvud-
 gårdens huvudbyggnad. Så komde det på tis fördomdags, ty näst
 sannation reser sig ett mäktigt stenkummel, en av or-

tens tidigare omnämnda kunga- eller hövdingegravar, till vilka så många forn-
 tida sägner åro knutna. Å krönet av den höjdsträckning varå den nyssnämnda
 Uppåkragårdens huvudbyggnad nu ligger har ett liknande stort kummel förut
 funnits, och norr om detta å samma egendoms ägor nära torplägenheten Nyatorp
 finnes ännu ett liknande kummel ~~ungefärligt~~ av 60 m. omkrets och 2 m. höjd. Att
 Wallsjöns närmaste omgivning är rik på forngravar är ju helt naturligt. Mellan
 Sikanäs gård och torpet Wiken ligger mitt inne i skogen ett sådant ~~ungefärligt~~
 gravröse kallat Ormsberget, och många mindre gravfält äro där att finna i om-
 givningen. ~~Särskilt intill dit gamla torpet Wiken och dess närmaste omgivning.~~
 Som en egenhet för denna socken är att notera de talrika smärre

Sam en ogenhet inom

herrgårdar, som där i sen tid uppstått, så vitt man kan finna bildade först under eller vid början av 1800-talet. Sådana äro den nämnda Wallsjö gård invid gamla kyrkan, Hulta herrgård, Uppåkra herrgård och Skrapstad, den till utseendet i fråga om bebyggelsen minst herrgårdslika men till ägovidden ganska betydande. Samtliga ha bildats genom inköp och sammanläggning av närliggande mindre gårdar, någon gång av hela byar såsom Wallsjö kyrkby och på samma sätt har Hulta-godset bildats av alla de där förrut befintliga gårdarna.

Tidigare ämnen 1860

Den Gyllenkrokska egendomen Uppåkra skall ha bildats genom inköp av de där tidigare befintliga gårdarna med undantag av en staten tillhörig egendom, et boställe, som ej gick att förvärva. Skrapstad, en typisk skogsegendom, är bildad av endast två forna gårdar, Skrapstad Store-och Lillegård med till de sa hörande många torpställen. Uppenbarligen har det varit önskan av penning starka män att placera sina förmögenheter i mera säkra värden än det vid den tiden gängse myntet, och den gjorda placeringen visade sig snart nog fruktbarande, då efter järnvägens tillkomst på 1860-talet de förr tämligen värdelösa skogarna omedelbart blevo en eftertraktad handelsvara och starkt stego i pris. Beträffande ägaren till den ~~nya~~ nyskapade herrgården Hulta var det kanske ej så mycke skogen, han grundade sina förhopningar på utan fastmer åkerjorden. Han var bondson från den närlägna gården Knävelsby eller som den under forna tider lär ha hetat Knätsby, hade givit sig industrien i väld och vid den då grunda storegärdens Hulta, ~~som av honom förvärvats~~, uppfört en anläggning för framställning av spritvaror och jäst, och för denna tillverkning gällde det för honom väl främst att säkra tillgången på råvara, som på den tiden i huvudsak utgjordes av potatis. Konsten att framställa sprit var vid den tiden än- ^{ur händ} ~~da den tungamliga potatisen i kökta tillf., fann man på att rösta denna med vitmossa, på vats insamlande inom stolen kryddas mydomat fanns en röd färglig innehållsträd. Mycket massa utgjorde art detta krämmri som råvara för sprit tillverkningen, och sikkert kan han läsa i en tegelstenskrift, se att den är exemplar förvaras i Sæby kyrka därförvaringa alldeles och som har till författare~~

annonsen från en skänkelse medtogs endast
från Hultabränneriet hade tydlig varit avskräckande. Unissa synpunkter
eckAven vissa andra synpunkter på saken hos dem, som hade bestämmandekravet

herrgårdar, som där i sen tid uppstått, så vitt man kan finna bildade först under eller vid början av 1800-talet. Sådana äro den nämnda Wallsjö gård invid gamla kyrkan, Hulta herrhård, Uppåkra herrgård och Skrapstad, den till utseendet i fråga om bebyggelsen minst herrgårdsliko men till ägovidden ganska betydande. Samtliga ha bildats genom inköp och sammanläggning av närliggande mindre gårdar, någon gång av hela byar såsom Wallsjö kyrkby och på samma sätt har Hulta-godset bildats av alla de där förrut befintliga gårdarna. Den Gyllenkrokska egendomen Uppåkra skall ha ^{tidigare omkring 1850} bildats genom inköp av de där tidigare befintliga gårdarna med undantag av en staten tillhörig egendom, et boställe, som ej ^{så} gick att förvärva. Skrapstad, en typisk skogsegendom, är bildad av endast två forna gårdar, Skrapstad Store-och Lillegård med till dessa hörande många torpställen. Uppenbarligen har det varit önskan av penningstarka män att placera sina förmögenheter i mera säkra värden än det vid den tiden gängse myntet, och den gjorda placeringen visade sig snart nog fruktbarne, då efter järnvägens tillkomst på 1860-talet de förr tämligen värdelösa skogarna omedelbart blev en eftertraktad handelsvara och starkt stego i pris. ~~Efter~~ ^{Den} nyskapade herrgården Hulta var det kanske ej så mycket skogen, han grundade sina förhoppningar på utan fastmer åkerjorden. Han var bondson från den närbelägna gården Knävelsby eller som den under forna tider lär ha hetat Knättsby, hade givit sig industrien i väld och vid den då grundade storegendomen Hulta, ~~som av honom förvärvats~~, uppfört en anläggning för framställning av spritvaror och jäst, och för denna tillverkning gällde det för honom väl främst att säkra tillgången på råvara, som på den tiden i huvudsak utgjordes av potatis. Konsten att framställa sprit var vid den tiden ännu inte känd. Rester av denna anläggning finns ännu att beskåda mellan den lilla Hulta-gölen och landsvägen mot Vetlanda. Men så kom järnvägen fram med station vid Sävsjö och det stod honom klart, att han med sin anläggning låg för illa till och för förbilligande av fraktkostnaderna för sina varor börd förlägga sin tillverkning på en lämpligare plats intill järnvägsstation. Han sökte då förvärva plats för denna i Sävsjö men misslyckades. Sävsjöborna ville ej höra talas om att få en sprötfabrik så nära in på sig. Erfarenheterna från ~~annons~~ ^{annons} ~~som~~ ^{att} hinnat invad ~~Detaljören~~ ^{Detaljören} hultabräggeriet hade tydligent varit avskräckande. ~~Ur~~ ^{och} ~~vissa~~ ^{och} ~~vissa~~ synpunkter även vissa andra synpunkter på saken hos dem, som hade bestämmandemakten

turbo ha föreligat.

i sin hand, fruktan för konkurrensen om den tillgängliga arbetskraften och därmed följande konsekvenser ^{och} lära ^{ha} gjort sig starkt gällande, och patron Sandstedt blev obönhörligt stoppad i sina planer. Men som den handlingskraf-
tige person han var, lät han sig ej avskräckas utan vände sig i stället till
Nässjö, där han blev mottagen med öppna armar. Fabriken flyttades dit och är
sen dess en av det samhällets största och ur många synpunkter en av platsens
betydelsefullaste industrianläggningar. Nässjö Jästfabrik är patron Sandste-
~~der~~ ^{-ts} grundare ^{och} genom överflyttningen dit av sin första anläggning vid Hulta i Val-
sjö. Den vid Hulta bedrivna tillverkningen av spritdrycker nedlades och fabri-
kationen koncentrerades på jästtillverkning, en nytto- och nödvändighetsvara
av den största betydelse i den nutida hushållningen. Så gick Sävsjö genom
kortsynhet från samhällets ledande män miste om en betydande faktor för sa-
hällets utveckling, och detta lär ej vara enda gången i samhällets historia,
sådana misstag begåtts.

Wallsjön, det gamla Wallsjös största och tillika dess ojämförligt vack-
raste sjöden verkliga pärlan i landskapsbilden, mäter 5,5 km i längd och 2
km i största bredd. Dess yta bildar också den högst belägna vattenspeglan i
om stadens område, om man inte räknar med den lilla Hultagölen, som knappa
gör skäl för namnet sjö och endast utgöres av en grund, ~~mycket~~ dypol ^{och} ligge
771 fot ^{eller 159 m} över havet, ~~den~~ ^{en} är så gott som uteslutande källsjö med endast ett ~~en~~
par små ytterst vattenfattiga rännilar som ovanjordstilllopp, den ena från
den ovan nämnda Hultagölen och ~~den~~ andra från den lilla Torset-mossen, men
så äro källflödena från bottnen så mycket rikligare givande och mata den med
källklart vatten från de omgivande rullstensåsarna. Hur rikt givande de käll-
flöden, som utgjuta sig i denna sjö, måste vara förstårt man bäst därv, att
fallet i sjöns lilla avloppså vid Prinsfors i sjöns nordända förmår ge konti-
nuerlig drift åt kvarn och såg samt ett mindre elkraftwerk utan annan till-
försel än Wallsjöns vatten. Sjöns norra halvdel ligger inom N. Sandsjö kom-
mun och andra halvan inom Sävsjö stads område. De av vackra höjdåsar och fina
sandstränder med utmärkta badmöjligheter i stor utsträckning präglade
sydvästra ~~södra~~ strandpartierna, vilka också ligga bekvämt till ur tra-
fiksynpunkt, utgöra sommartiden ett kärt fritidstillhåll ej minst för Sävsj-
borna, som där i stor utsträckning ritt sig sommarkastader av sär-
skilnas ~~områden~~ ^{och} fritidsplatser.

Wallsjön är också socknens enda fiskesjö av någon betydenhet, detta numera främst genom dess rikedom på kräftor, vilka ju de senare decennierna blivit en god inkomstkälla, vilket ej minst framgår ^{pris-}noteringarna. Vid senaste sekelskiftet var priset pr tjog i regel 25 öre men är numera uppe i ~~minst~~ 5⁷ kr. pr tjog hos fiskarna. Men även fisken: abborre, gädda och sik var, förr i betydligt större omfattning än nu, föremål för fångst t.o.m. av yrkesfiskare men också som en ej oviktig binäring. I livlig hågkomst hos de äldre sockenborna kvarleva säkert ännu namnen på de tre äldre fiskargubbarna vid södra delen av sjön: Kalle Krabba i Kräftriket, Masse i Näset och skräddare Lindkvist i Gåvan. Namnet Krabba var förstås ett smeknamn, som hans kräftfiske givit upphov till. Krabbor var nämligen förr det vanliga namnet på kräftor i Sävsjöbygden. Denne måste nog räknas till yrkesfiskarnas klass åtminstone på äldre dar och uppe vid sjöns norra ände, som benämndes Stämmet, bodde också en yrkesfiskare. Masse på Näset innehade ju ett magert torpställe invid sjön, och han var således jordbruksman men tog säkerligen sina fornämsta skördar ur sjön. Denne hade också begåvats med smeknamn och kallades allmänt Juare(Ljugare)-Masse ^{hans} härleddande sig från sina otaliga kraftigt påbredda fiskehistorier, som han så gärna berättade. Och så var det Lindkvist i Gåvan, som var den närmaste omgivningens välbetrodde skräddare men gärna närmest tillfälle gavs till omväxling förnöjde sig med en fisketur och när kräfttiden kom ~~helt~~ lade skrädderiet på hyllan och helt ägnade sig åt kräftfångsten, vilket tråts det på den tiden låga priset på kräftorna säkerligen gav honom större inkomst än skrädderiet. Detta säger ju en hel del om kräfttillgången i sjön på den tiden. Denna har ju i våra dagar minskats avsevärt kanske till en del genom intensifierad fångmen säkert mest genom kräftpesten, som då och då under senare tid hemsökt även detta fiskevattnen och vållat avbrott i fisket. Alla dessa fiskargubbar äro nu sen ett kvartssekel borta, och det egentliga fisket bedrives i våra dagar mest som sport- och nöjesfiske samt i enstaka fall som binäring av en och annan strandgäre. Kräftfångsten däremot bedrives nu som förr på fullaste allvar under tillåten tid dels av strandrätsinnehavarna själva och dels av arrendatorer till fiskerätten.

Den ovan nämnde fiskargubben Kalle Krabbas gamla stuga invid viken nedanför gården Fastorp efter publicens död uppturad som fritidsgård, minnesjuget över sina namn - den kallas ibland Kräftriket men också Fastorp-

ket - vittnar ju liksom den strax söderut synnerligen vackert belägna gården Sikanäs ännu genom sina namn om fisket i sjön och ~~vissa~~^{vissa} på sitt sätt ~~och~~ att detta varit ~~en viss~~ betydelse.

Gården Sikanäs har längre tillbaka i tiden hetat Thorsjö, enligt vad gamla handlingar förmåla, och från denna har en gång i tiden den närmast intill belägna gården Muntarp utbrutits. Det kan ju i detta sammanhang vara skäl att omnämna, att Sikanäs en gång - det var under åren 1633 - 1640 - har varit kyrkoherde**bo**ställe den ~~Hilla~~ korta period, under vilken Wallsjö var eget pastorat. Wallsjö församling har så vitt känt är alltid med undantag av dessa sju år varit annex till Norra Sandsjö med egen komminister boende å prästlönebo-stället Grimsholmen ~~Södra~~, ^{I slänet nära Skeppen} ~~xxxix~~ Skepperstads gräns och mellan 2 & 3 km sydväst om Wallsjö gamla kyrka, ända tills församlingen ett stycke in på 1900-talet byggde ny prästgård inom Sävsjö samhälle. Det heter nämligen i förvarade handlingar, att Kyrkoherde Magnus Petri fick Wallsjö som pastorat 1633, sedan han där ~~xxvii~~ 1626 blivit capellanus. Troligt är att denne är samme man, som synes ha varit syssloman och hospitalspredikant i Jönköping mellan åren 1640 och 1666. De båra i varje fall samma namn, och årtalen stämmer. Anledningen till att capellanus under de sju åren fick heder och värdighet av kyrkoherde och till den tillfälliga pastoratsnybildningen är okänd, men känt lär vara, att nämnde Petri var son till ägvarande kyrkoherden i Norra Sandsjö, som var ägare till Sikanäs gård i Wallsjö och upplät denna som kyrkoherdeboställe åt sonen. När denne år 1640 avflyttade till annat ämbete, sammanklades Wallsjö åter med sin förra moderförsamling, och man återgick till den gamla ordningen; vilken fortfarit att gälla intill år 1940, då församlingarna Wallsjö och Norra Ljunga enats om en sammanslagning till ett pastorat med Wallsjö som moderförsamling, detta som förberedelse till den i sikte varande stadsbildningen. Då denna år 1947 kom till stånd skedde ytterligare den förändringen, att de båda församlingarna sammanslogos till en enda kyrkoförsamling, som fick stadens namn: Sävsjö. Det nya pastoratet hade redan från nybildningen egen kyrkoherde, bosatt i Sävsjö, där man tidigare byggt prästgård med tanke på sammanslagningen. Till sitt biträde fick kyrkoherden redan före stadsbildningen en kyrkoadjunkt. Den nya församlingen har således numera förutom den gamla kyrkan vid Wallsjö herrgård, vilken även skall i viss utsträckning an-

vändas för gästtjänstbruk, ytterligare två församlingskyrkor, Wallsjö nya kyrka invid Eksjöhovgård och Norra Ljunga kyrka, belägen 7 kilometer sydväst om stadens centrum. Då emellertid just detta centrum med huvuddelen av stadens befolkning saknar kyrkliga lokaler inom sitt område och sådana äro starkt av nöden, arbetar sen några år en enskild stiftelse med kyrkoherden i spetsen på att snarast få till stånd ett församlingshem förlagt till tätbebyggelsen för att fylla detta behov, och det är att hoppas, att dessa planer inom den närmaste tiden må bli förverkligade.

Se vi på Wallsjö sockens topografiska utformning, är den rätt olik de omgivande socknarnas däri, att den i huvudsak utgöres av en ganska plan och jämn höjdplatå. Förutom den ganska svaga höjdryggen i nord-sydlig riktning, å vilka gårdarna Uppåkra och Hallstenstorp ligga, som bildar den ~~svagt~~^{svagt} markerade vattendelaren mellan öst och väst, här mellan Lagans och Emåns vattensystem, finner man inga särskilt framträdande höjdpartier inom sockenområdet annat än på enstaka punkter invid och i synnerhet då utanför sockengränsen mot Norra Ljunga och Hjärtlanda samt innanför gränsen höjderna vid Wallsjö herrgård och invid Hulta. Socknen hör till detta från höjderna söder om Norra Sandsjö kyrka söderut sakta sluttande flacka landområde, som från Torkån i väster breder ut sig kringom Wallsjön och i söder når fram till Skepperstads s.k. slätter i Märheten av kyrkan. Fråga vi vårt lands främste expert på ortnamnforskningen professor Jöran Sahlgren i Uppsala, området, hur namnen på socknen Wallsjö och dess största sjö, Wallsjön, uppkommit svarar han genast, att ~~med~~^{ordet} vall redan i fornsvenskan betecknade jämn eller något så nära plan mark och därfor i alla gamla ortsnamn, där det ingår har kvar denna betydelse och markerar områdets kännetecken som ett jämförelsevis plant område, och Wallsjöns namn markerar således dess belägenhet inom ett dylikt område. Vi ha ju, tillägger han, i våra dagar detta ord numera använt i samma betydelse som tillägg till de flesta om inte rent av till alla namnen på våra nutida idrottsplatser och därmed jämförliga ~~platser~~^{anläggningar} Sturevallen i Sävsjö, Frostavallen i Skåne m. fl. för att bara nämna ett par exempel.

Några tätorter i nutida mening ha inte uppstått inom denna ~~gamla~~ socken lika litet som inom övriga inom den närmaste omgivningen före järnvägarnas tillkomst, då dessa kommo att ge upphov till bebyggelse invid de anlagda stationerna vid dessa. Så uppstodde inom Wallsjö och Norra Ljunga under 1860-

talet kring den då färdigställda järnvägsstationen Sävsjö~~xxx~~ det samhälle med samma namn, som redan efter ett par decennier befanns moget för att bli municipium och efter ytterligare några årtionden blev centralpunkten i staden Sävsjö, omfattande båda de nämnda socknarna. ~~sed~~ Under 1880-talet uppstod under liknande förhållanden i den östligaste delen av Wallsjö socken kring den där anlagda stationen å Vetlandabanan strax söder om Hulta herrgård, som fått sitt namn efter denna gård, den andra tätorten, Hultagård, visserligen länge liten och obetydlig men som på senaste tiden tack vare en del där uppkomna industrier f.n. är stadd på god tillväxt.

Att den förstnämnda av dessa båda, såväl stationen som samhället kring denna och nu hela staden fått namnet Sävsjö efter byn nere vid Sävsjön, c:a 2 kilometer västerut från stationen, har sin egen historia, rätt pikant för resten. Sträckningen av järnvägen söderifrån lär ju först ha varit avsedd att över Vrigstad dragas till Jönköping för att där förenas med den från Falköping kommande linjen - sträckan Falköping över Jönköping och Nässjö till Malmö ha ju ända från sin tillkomst kallats Södra Stambanan - men då dessa planer stoppades, trotsigen på grund av de besvärliga anslutningsförhållandena vid Jönköping, och beslut i stället fattats om Nässjö som anslutningspunkt för Östra^{nh} Södra stambanorna, stakades linjen söderifrån i stället längre ~~västerut~~^{ostre} och var ämnad att tangera Sävsjöbyn vid sjöns ~~södra~~ ände samt därifrån genom sänkan ~~väster~~ om Högagärde och vidare norrut. Men då stakningsingeniörerna, som under arbetet i denna trakt skaffat sig logi hos godsägare Fagerberg å Eksjöhovgård, med sitt arbete nått fram till platsen för den tilltänkta stationen invid Sävsjö-byن och det blev klart för bönderna i byn, att banan ovillkorligt skulle komma att spoliera en del av deras åkrar och att t.o.m. Södergårdens ladugård måste rivas för att banan skulle komma fram, blevo dessa ursinniga och bad ingeniörerna dra varthän annars ~~med~~ ville med sin bana, men genom deras by skulle de inte släppa fram den samt hotat med stryk, om de inte lämna de dem och deras egendom i fred för otyget. Varken övertalning eller försäkringar om att staten skulle lämna god betalning för det intrång banan komme att göra för markägarna och deras egendom mildrade ~~de~~ förbittring, och stakningsmännens påstås bl.a. ha blivit hotade ~~med~~ till livet. Detta var ju en fatal situation, de råkat ut för, men då patron Fagerberg fick höra det

ta omtalas, löste han hastigt och lustigt problemet åt dem genom att föreslå omläggning av stakningsplanen så att linjen drogs öster om Högagärde och in på Eksjöhovgårds ägor, där han förklarade sig villig att gratis tillslätta mark för både bana, bangård och stationsutrymme, under förutsättning att station där bleve anlagd. Detta var ju ett för alla parter gott förslag, som genast antogs. Därmed vart ju friden återställd i Sävsjö-by, patron Fagerberg gjorde en säkerligen påräknad vinst och staten ~~säkerligen~~ likaså, då denna sträckning blev billigare i anläggning och ingen marklösen eller annat skadestånd kom i fråga, alldenstund banan därmed kom att dragas fram genom så gott som fullständig ödemark och den blivande stationen fick ett ur trafiksynpunkt minst lika förnämligt läge som den skulle fått invid Sävsjö-by. Ej mindre än tre allmänna vägar möttes nämligen just invid den plats, där stationen kom att anläggas. En väster, en öster och en norrut, ^{och} ~~samt~~ genom en tillfartsväg söderut nådde man även vägarna söder- och sydöst ut mot Växjö och Kalmar.

Beträffande det snabbi framväxande stationssamhället kan man förvisso peka på både vinster och förluster på bytet av läge, av vilka dock vinsterna säkerligen överväga. Genom klokt förutseende av markägaren öster om ån, patron Fagerberg medgav denne ej bebyggelse å sitt område, förrän han låtit verkställa avsöndringen av det område, som han avsett till bebyggelse samt låtit över detta upprätta stadsplan och byggnadsplan med ~~med~~ ordnat gatusystem och rymlig torgplats, vilka han från början upplät för allmänt begagnande i mån av behov och som han senare genom sina arvingar i sinom tid skänkte till samhället. Detta skedde då visserligen i form av köp men till sådant pris, att det mer än väl kan betecknas som en ren gåva. Genom dessa kloka åtgärder kom samhället redan från början att få en planerlig/ordnad bebyggelse å största delen av sitt område, något som ~~nicot~~ som varit av utomordentlig betydelse för samhällets vidare utveckling och en ganska ovanlig förekomst inom våra stationssamhällen i landsorten. Vad denna kloka förtänsksamhet betytt för samhället har man fått klara bevis för, då det senare blev nödvändigt att ^{utöka} stadsplanen för området väster om ån, där jordägaren ej varit lika förtänsam utan sålt tomter mera hur som hälst efter egen uppmätning med ett yxskafte, säges det, utefter de allmänna vägarnas ~~grindar~~ ^{grindar} hans ägor och där det varit nödvändigt för framkomsten att lämna gamla mark snålat på tok med denna, så att betydande tomtregleringar senare måst

verkställas. Lyckligtvis var bebyggelsen där ej så omfattande, då stadsplanen där reglerades. Vad den påpekade förlusten av bytet angår, torde denna väl ha inskränkt sig i huvudsak till förlusten av det tjusiga läge samhället skulle ha fått invid den fagra lille sjön med dess ~~fix~~ stiliga fond å höjderna med dess lövskogsklädda vackra sluttningar nedåt sjön och gårdarna nedanför dessa

Att inte Sävsjö-byns åboar på den tiden förstodo att uppskatta värdet av att få en järnvägsstation i sin omedelbara närhet är ju lätt förståeligt. Åtminstone de tre gårdarna vid sydöstra hörnet av sjön, Södergården, Skrivare- och Kistegården hade säkerligen snart nog måst vika för samhällsbebyggelsen kring en där anlagd station, men så hade dessas ägare ju också kunnat göra sig stora inkomster för dessa, men allt sådant var vid den tiden fördolt för deras ögon, och så gott var kanske det. Lätt fånget är ~~ju~~ lätt fånget, heter det ju, och många ha fått pröva på den saken. Vem vet, hur framtiden kommit att te sig för dem, om inte patron Fagerberg kommit emellan och återställt friden i Sävsjö-byn!

Den sentida bebyggelsen i såväl Wallsjö som Norra Ljunga och så vitt känt är väl även inom andra socknar i vårt landskap ha tydligent så långt lämpliger kunnat ske i huvudsak följt de gamla vattenvägarnas bebyggelse. Vad nu Wallsjö socken beträffar ha av ålder ² legat ¹ de flesta byarna utmed den stora sträckvägen i öst-västlig riktning gående genomfartsleden, från öster räknat: Hulta, Wallsjö och Torset, och ^{av} de mera vid sidan om ^{vid} ~~denna~~ den från Hulta utgående vägen mot Skepperstad, Burseyds by nära gränsen till nämnda socken, den förut nämnda i senare tid bildade byn Sibbarp i närheten av den gamla s.k. prästvägen mellan Wallsjö och N. Sandsjö, som utgår från Torset samt den forna byr Uppåkra vid den gamla öster om Eksjöhovgård utgående förbindelseleden mellan ^{Skrapstad med anslutn. Tiss} stora vägen och ^{Eksjö-}vägen norrut. Förutom de båda tätorterna och nämnda byar samt de kring herrgårdarna kringspridda numera som egna hemmansdelar brukade många forna dagsverkstorpen finner man några äldre enstaka liggande gårdar såsom norrut från Hulta invid Wallsjön den betydande gården Knävelsby utmed den från Hulta gående vägen till Norra Sandsjö, nära Wallsjöns västra sidogårdarna Hillarp, Sikanäs och Muntarp samt sydöst ut från Eksjöhovgård de båda nämnda storgods tidigare tillhöriga gårdarna Målen eller, som det ursprungligen skall ha hetat, Målatorp och Runnahult jämte de båda mindre gårdarna Söd

ra och Norra Grimsholmen, av vilka den förra är ecklesiastik egendom och tidi gare varit bostad för församlingens komminister. Ännu ett ecklesiastikt hem man finnes inom socknen, det intill den forna Wallsjö kyrkby närlägna Wall- sjö Stom, ^{imbl} vilket vid senaste sekelskiftet innehades på arrende av en engelsk dam, en fru Goslett, änka efter en engelsk ingenjör, som här varit engagerad vid svenska järnvägsbyggen i våra drifter, bl.a. vid byggandet av Nässjö - Os karshamnsbanan. ^{För stamherrmanit hörde till jämte ett litet torp, Kastorps Stom, numera med egen ägande under fastighetsförvaltning}

Den ovan nämnda gården Knävelsby, vilken vi visserligen icke i nutiden hört benämmas herrgård, borde dock med hänsyn till dess storlek i fråga om så väl jordbruket som kanske än mer med hänsyn till de betydande skogsmarker der omfattar också ej minst till det förhållandet att den under den förre ägarens tid frånsålts tvenne nu till en gård sammanslagna hemmanslotter, de båda Yxna vallstorpen med tillhörande skogsmarker, åtminstone tidigare ha varit att betrakta som en mindre herrgård och lär tidvis, enligt vad det sagts, även ha varit i "herrskapsfolks" ägo. En tid före och närmast efter sekelskiftet ägde: gården av trävarufirman August Andersson i Sävsjö, som ur dess skogar hämtade goda skördar under en följd av år. Den inköptes därefter av lantbrukaren Ar vid Hultin, som väl förvaltat egendomen vad beträffar såväl jordbruket som skogstillgångarna, och strax före sin ^{död} för några år sen sålde denne gården ti äldste sonen Harald Hultin, som väl fullföljer faderns traditioner.

Att komma i trävarupatroners och skogsjobbares händer är ett öde, som nog under gången tid efter järnvägens tillkomst drabbat de flesta större skogsegen domar överallt i de småländska bygderna och så även inom det nuvarande Sävsjö. Den stora skogsegendomen Skrapstad lär under en del år av förra seklets senare del ha ägts av danskar, som där tagit första skogsskörden, och sen blev trävarufirman S.G. Lundberg ^{i Sävsjö} gårdens ägare och tog återstoden av den fullväriga skogen. Gården inköptes därefter av lantbrukaren C.A. Rostedt, som innehade den till sin död. Den äges därefter av dennes yngste son Helmer Rostedt. Denna egendoms största värde ligger främst i de betydande skogsarealerna, vilka äro mycket produktiva, under det att de odlade områdena äro mindre givande särdeles under torra år. Gården har under senaste tif frånsålts området väster om stambanan, som utgjordes av fyra torplägenheter, Lyckås, Kastorp och Ny bygget samt gården gamla soldattorp, det nu s.k. Hultrum.

Johanneshus

Av här förvarade mantals och taxeringslängder för åren 1862 - 73 kan utläsas, att Skrapstads Storegård och Lillegård, 1 och 1/4 mantal under åren 1862-1870 ägdes av Överstelöjtnanten Baron A.W. Armfeldt men fr.o.m. år 1870 ägdes av danske professorn Fredriksen m. fl. å Prinsnäs i N. Sandsjö. Då tidigare uppgifter om ägarne ej stått att få kan således om denna gård ^{tackomstår} ~~N.~~ litet som om övriga av de under 1800-talet bildade herrgårdarna i Wallsjö ej uppgivas, ^{Hulta by} ~~N.~~ med undantag för Hulta egenom. Denne består år 1862 av två hela hemman, Hulta Norre- och Södregård. Norregården är delad i tre delar, av vilka 1/16 tillhör Sam.Broman i Broarp, 3/16 äger A.J.Sandstedt i Knävelsby ovh 3/4 possessionaten P.A.Sandstedt, som då även är ägare till halva Södergården, under det att den andra hälften av denna äges av Johannes Samuelsson 1/4 och Johannes Håkansson 1/4. Från år 1864 står P.A.Sandstedt som ägare till hela Norregården och från år 1865 jämvälv till hela Södergården, vadan man således kan betrakta ^{sist-} nämnda året som Hultas tillkomstår som herrgård under en enda ägare och den nämnde P.A.Sandstedt som dess upphovsman. Denne P.A.Sandstedt var son till riksdagsmannen A.J.Sandstedt i Knävelsby med Yxnavall, tydlig en rik och mäktig man i bygden, som förutom nämnda egendom omf. 1 och 1/4 mtl där till ägde Torset Södergård 1/2 mtl och som ovan nämnts 3/16 mtl i Hulta Norreg. allt i Wallsjö socken. Han avvecklar dock så småningom sina egendomar och bösätter sig hos sonen i Hulta. Knävelsby t.ex har 1871 som ägare regementsläkaren ^{G.} Miltopé och samma år har även 1/2 mtl Torset Södergård fått annan ägare. Huruvida dessa förändringar för fadern stå i samband med sonens, P.A.Sandstedts i Hulta, iråkade konkurs är 1870 är nedtecknaren av dessa händelser obekant. Hela Hulta egendom jämte därvarande brännerianläggning administrerades under två år genom en patron Slettengren i Sanna för konkursmassans räkning. Efter konkursens slut äger emellertid P.A.Sandstedt åter såväl egendomen Hulta som bränneriet därstädes, intill dess nämnda inrättning av honom överflyttas till Nässjö, vilket tidigare ovan omnämmts. Gården har efter Sandstedts tid haft flera ägare innan den 1910 inköptes av godsägaren A.J.Carlsson, som innehade den till sin död i maj 1954. Han var då nära 90 år gammal. Sterblhuset står nu som ägare till gården, som nu ej har samma omfattning som vid hans tillträde till egendomen. Han hade nämligen redan tidigt frånsålt alla gårdenas lo torp till egna hemmanslotter och slutligen styckat ut gårdenas egna jordbruk till

tre självständiga gårdar och ägnade sig själv uteslutande åt de egna skogarnas skötsel samt åt en mycket omfattande affärsverksamhet. Av det enade Hulta han 1910 inköpte här det således nu blivit ej mindre än 13 självständiga jordbruk, av vilka de lo forna torpen äro de minsta, samt därjämte betydande skogsägor i sterbhusets ägo. Carlssons affärsverksamhet rörde sig uteslutande på det skogliga området. Omfattningen av denna förstår man, då man får höra, att han under senare delen av sin Hulta-tid förvärvade ej mindre än 64 skogsegendomar inom södra och mellersta Sverige. De flesta av dessa avvecklades dock före hans död. Hans fyra söner inneha var sin av de bättre egendomarna sen många år och ha således trätt i faderns fotspår som godsägare och skogspatroner.

Rörande de båda övriga av socknens 1800-tals herrgårdar, Wallsjö och Uppåkra går det lika litet och av samma skäl som beträffande Skrapstad att uppgiva något säkert årtal för deras bildande. Wallsjö Gård har, som redan nämnts genom ^{bildats} inköp och sammanslagning av gårdarna i Wallsjö kyrkby; Wallsjö Storegård, ~~mt~~ ^{omkring år 1850} Backegård och Södergård, de båda sistnämnda vardera 1/4 mantal. ^{Beträffand} Ägarna måste vi tyvärr utgå från årtalet 1862, då ägaren var löjtnant A. Fagerberg intill år 1870, då denne torde ha avlidit, ty i längderna för socknen stå ^{Som innehavare} för år 1871 patron G. A. Fagerberg å Eksjöhovgård ~~sannolikt~~ den avlidnes ^{förfat} samt A. Fagerbergs sterbhus. Året därpå, 1872, har Wallsjö Gård emellertid fått ny ägare, ^{en} patron Wahlberg. Hur länge denne innehade egendomen är ej bekant, men vid sekelskiftet ägdes gården av godsäg. Teodor Chrysander, som till kontraktsprosten Chrysander i N. Sandsjö. Denne ägare dog några år in på 1900-talet och fick till efterträdare en äldre herre, Löjtnant Claes Åhrberg, som i sin ordning efterträddes av medlemmar av familjen Schwartz från Höganäs. År 1930 övertogs gården av ingenjör Kristoferson, som 1952 överlätt den till nuvarande ägaren, fröken Vera Kristoferson. De nuvarande byggnaderna å gården äro uppförda ^{en otur} på 1950-talet ^{av godsägaren Adolf Fagerberg, åx 1850}, som då var gården ägare. Även denna gård har av resp. ägare frånsålt betydande områden i fråga om såväl skogs- som åkerarealer men har fortfarande ett betydande lantbruk och även inte så låtet skogsmark kvar. Den har ju som framgår av den omfattande ägarelängden även denna varit en s.k. spekulationsgård.

Komma vi så till egendomen Uppåkra, som även denna bildats genom samman-

slagning av tre av de fyra gårdar, som ursprungligen bildat Uppåkra by, nämligen Uppåkra Södergård, 1 mtl, d:o Erlandsgård 1/2 och d:o Mellangård 1/2 mtl. Den fjärde gården i ^{1/2 mtl} ~~byn~~, Norregården, haf av ålder ägts av Smålands Husarregementes Löningsfond ~~vår vi~~ tiden för herrgårdsbildningen ej åtkomlig, då den vid den tiden var statsegendom, annars hade den väl troligen kommit att sammanslås med de övriga gårdarna. Av det i orten gängse namnet på denna gård, B stället, framgår ju, att den utgjort ett löneboställe, innan staten övergått till enbart kontantlön åt sina anställda. Senare, under 1900-talet, har staten savyttrat denna liksom väl flertalet av sina gamla löneboställen, vadan den är i enskild mans ägo. Tidpunkten när eller av vem Uppåkra herrgård bildades ^{under färra} ~~omkring in-~~ ~~hälften~~ ~~fångens~~ ^{utan} av 1800-talet och dess ålder således ~~ungefärlig~~ densamma som Wallsjö och Skrapstads herrgårdar. Huvudbyggnaden uppgives här liksom å Wallsjö ha blivit uppförd under 1850-talet. Gården kom redan tidigt i Släkten Gyllenkroks ägo samt ~~xxx~~ innehades och beboddes först av häradshövdingen K.A.J. Gyllenkrok under dennes tjänstetid som domhavande inom Wästra härads domsaga samt därefter av dennes son jägmästaren, senare överjägmästaren Gyllenkrok till inemot slutet av 1800-talet, då den övergick i bondehänder och förblev så tills den år 1919 inköptes av Understödsföreningen för kristlig kärleksverksamhet, vilken år 1917 övertagit en privatägd anläggning för vård av psykiskt sjuka och sinnesslöa personer, vilken innehäfts av en fröken Stafsberg och tidigare varit inrymd först å Wallsjö Gård och senare å Hallstenstorp, men efter nämnda inköp av Uppåkra herrgård år 1920 förlades dit och där ännu i betydligt utvidgad omfattning drives. Anstalten har i flera omgångar till- och delvis ombyggts så ifråga om huvudbyggnaden som övriga anläggningar såsom föreståndare- personal utrymmen och ekonomibyggnader och drives i sin helhet i vad rör såväl jordbruks- som skogsbruk fullt rationellt i föreningens regi under sakkunnig ledning. Själv anstalten har numera utrymme för 47 patienter och är ständigt fullbelagd, i n. med 34 obildbara och 13 bildbara interner, som står under vård och ledning av en diakon och en stor stab av övrig vårdpersonal. Anstalten står under statlig kontroll och finansieras dels medelst statsbidrag och dels av medel från ägare - föreningen, gavemedel samt inackorderingsavgifter. Om det stora herrgårdskomplexet har i det föregående talats och må här en- ^{Eksjöhovsgårdsgodset}

dast tilläggas, att dess ägovidd kring 1850-talet och närmast därefter är upptagen till 3 1/4 mantal. Då inbegreps i Eksjöhovgård jämvälv den mellan huvudgården och Grimsholmen belägna gården 1/4 mtl. Runnahult. Denna gård, ^{som bildats av två torp under Ulriksdöme} torde vid början av 1860-talet ha frånsålts, ty från 1862 står som ägare till denna en Sven Säfbom i Kusås (i Hjärtlanda socken) och som dennes arrendator å gården några år framåt en Petter Hård, ~~troligen~~ tidigare torpare under Eksjöhovgård. Från 1870 har emellertid Runnahult bytt ägare och tillhör en del år därefter en Carl Hagelin. Vid senaste sekelskiftet och många år därefter ägdes Runnahult av lantbr. Oskar Johansson, mest känd under namnet "Oskar i Runnahult".

Den tidigare omnämnda vackra gården invid Wallsjöns västra strand, Sikanäs ägdes från medio av 1800-talet fram till 1870 av Abram Petersson och från nämnda år en del år framåt ^{Semmesom} ~~av~~ sergeant P. Sandberg i Stockholm och Johannes Sandberg å Sikanäs, ~~bröder~~, med äganderätt till hälften var, men övergick sedan till den sistnämnde ensam och äges efter dennes död av yngsta sonen, ~~numera~~ häradssdomaren Gunnar Sandberg, numera bosatt i Sävsjö.

Wallsjö gamla socken, som vi hittills i huvudsak sysselsatt oss med, är en stor, ytvidden är endast 45,66 kvkm med en största längd i öst-västlig riktning av c:a 10 km och en bredd i norr-söder varierande mellan högst 6,5 och lägst 3,5 km. Brukningsdelarnas antal uppgår till ett 70-tal, av vilka väl hälften eller kanske något mer utgörs av från resp. hemman under 1900-talet frånsålts torp, vilka i regel avyttrats till sina dittillsvarande innehavare, de gamla torparna eller deras avkomlingar, vilka därmed blivit självständiga jordbrukare och herrar på egen täppa och främst kanske genom de stegradade jord- och produktvärdena nu få njuta frukterna av eget och sina fäders tidigare arbete å dessa samt numera sitta som välbärgade småbrukare och ej längre behöva ängsl för att på ålderdomen bli avhysta från de gamla hemmen för att som fattighjälpa falla socknen till last, vilket i regel var framtidsutsikten för större delen av denna folkgrupp på ålderns dagar. Det är i främsta rummet socknens största jördagods, det gamla Sture-godset Eksjöhovgård, som genom att realisera alla sina många torp och mindre underlydande gårdar bidragit till denna förändring men de övriga mindre herrgårdarna Uppåkra, Wallsjö, Hulta, Knävelsby samt i viss mån även Skrapstad, ha följt exemplet, och därmed är dagsverkstorpens

saga all inom Wallsjö socken liksom inom övriga socknar i våra bygder. Under 1800-talet uppgingo torpens antal inom det lilla Wallsjö till cirka ett femtiotal, däri inräknade åtta stycken soldat- och grenadiärtorp. Alla dessa ha visserligen ej blivit egna hem, då de mest obekvämt belägna ej funnit köpare utan helt enkelt rivits och utlagts till skogsmark under huvudgården och därmed ökat dennas produktivitet genom skogsavkastningen.

Hela socknens taxeringsvärde uppgick år 1862 till 455.300 Riksdaler och bevillningen för inkomst av kapital och arbete till 111 Riksdaler och 75 öre. Det är andra siffror än i våra dagar, men så voro ju förhållandena då helt annorlunda än de sedan blivit. Varken industri, hantverk eller handel voro då till finnandes inom Wallsjö socken, skogen fanns men hade då ännu inget annat värde än för husbehovet och gav inga inkomster vare signat dess ägare eller åt bygdens folk i övrigt. Några andra naturtillgångar än jordem och skog funnor ej att tillgå. En industri hade ju tidigare arbetat här, smältverket för kopparmalmen från Fröderydsgruvorna, men den tiden tog ju slut redan år 1810, då gruvdriften nedlades. En annan slags gruvdrift, om man så vill kalla den, hade väl kanske tidigare förekommit inom socknen, nämligen upptagande av myrmalm ur Eksjöhovgårdssjön, men denna lär ha upphört redan innan smältverket vid Hägnen kom till, så detta smälte aldrig någon järnmalm. Myrmalmen ur Eksjöhovgårdssjön kördes liksom kopparmalmen från Fröderyd med oxskjuts en vida längre sträcka för smältning nämligen till Klavreströms bruk i Nottebäcks socken i Kronobergs län, och det var inte nästgårds dit. Men vad gjord det, man hade gott om tid under de föregående århundradena, och arbetskrafte hade man ju på den tiden också så gott som gratis, så länge man disponerade torparna för allt arbete å gården och oxarna i stallen, för vilka man ju int hade sysselsättning i jordbruket vintertiden. Men andra tider stodo nu snart för dörren, då allt snart nog skulle bli annorlunda. Järnbanan var på väg och skulle snart nå fram på sin utstakade väg även genom Wallsjö socken och snart nog komma att omskapa förhållandena i alla avseenden. Rällarelagen komma, och det blir liv och rörelse i ödemarken å Eksjöhovgårds ägor strax invi Torkån och Norra Ljunga sockens gräns, där de jättelika furorna få lämna rum för spår, bangård och bebyggelse för järnvägens behov. Bygdens folk stannar i förbifarten på väg till kvarn i Komstad och marknad i Wrigstad, undrande

och spörjande inför vad som sker invid det gamla Gröndals-torpet, där rallarna t.o.m. skyfflat bort ett stycke av den sen urminnes tider sneddande genomfartsvägen Vrigstad - Vetlanda, som de nu skolat befara, och gett denna en helt ny riktning. Ja, sådant kunde ett lag rallare ostraffat ta sig till, när ett järnvägsbygge kommit i gång. Tvärs över denna gamla väg, urminnes färdled mellan de urgamla metropolerna Vetlanda österut och Vrigstad i väster reste sig nu en hög stenbarriär, blivande lastkaj till den under uppförande varande nya järnvägsstationen Sävsjö, som genom den nya stakningen till följe Sävsjöbyns bönders oghet nu skulle förläggas här mitt i urskogen å Sturegodsets mark i stället för inom en helt annan kommun än den, där den tidigare planerats men dock med bibehållande av namnet på den by, där den från början varit avsedd att ligga. Här byggdes nu bangård, anlades spår, byggdes stationshus och bostäder för järnvägspersonalen, men än hade inte några tåg börjat gå. Linjen fram till anslutningspunkten Hässjö måste först bli klar, och det skulle dröja än något år. Någon annan bebyggelse än järnvägens egen hade ännu ej kommit igång öster om än - sockengränsen-mer än Stora Hotellet, som redan i detta skede reste sig som fond framför stora vägen från Vetlanda, där denna gjorde en ~~Frukt~~
~~tvingades krök~~ åt höger för att hitta åter till sin ursprungliga bana, den gamla genomfarten förbi Gröndals-torpet och över vadet, som möjligen vid den tiden var brolagt, och ner mot Sävsjö-byn, Komstad, Ljunga kyrkby och fram till den gamla Västra-härads metropolen Vrigstad, där farleden delade sig i tre grenar: mot Växjö, Nydala - Värnamo och Jönköping. På västra sidan om Torkån och inom det blivande stationssamhällets Ljunga-del hade ~~vid denne tid~~ bebyggelsen redan vid denna tid börjat komma i gång, där kunde man då bygga ut att besväras av vare sig stadsplan eller lantmätare, då man efter jordägarens stakning och mätning nöjde sig med att än så länge bygga å ofri grund. I vilken omfattning bebyggelse fanns där vid denna tidpunkt kan ej med säkerhet avgivas mer än att ett torp kallat Pinuten, tillhörigt Kistegården, jämte ett få små backstugor invid Sandsjö-vägen utgjorde den ursprungliga bebyggelsen. Med sannolikhet hade vid denna tidpunkt jämväl uppförts vid det s.k. lilla torget numera Lundbergs Flan kallat, den stora Lundbergska fastigheten vid norra sidan av detta torg samt troligen också åtminstone den närmast åbron belägna av den nuv. Mejenqvists bostadshusen, kanske också till dessa hörande Kistegårdens ladugårdsbyggnad.

Kistegården nere i Sävsjö-byn hade vid denna tid delats upp i två hälfter, av vilka den ena låg kvar som nu i Sävsjö-byn och den andra, omfattande området utmed västra sockengränsen, bebyggts inom den nuvarande stadsplanegränsen i det då eller något senare utstakade stationssamhällets område. Detta område har utnyttjats som jordbruk ända tills för några få år sen, då huvudparten av markområdet förvärvades av staden och till ej oväsentlig del redan styckets ut och försålts som byggnadstomter, av vilka flertalet redan bebyggts.

Ja, så ungefär som nu beskrivits tedde sig det blivande stationssamhället Sävsjö år 1866, första gången man möter namnet i officiella handlingar. Orsaken till att då inte knappt någon bebyggelse utöver statens järnvägars egen fanns inom den del av samhället, som sedan kommit att bli den mest omfattande, har ju tidigare angivits, men så snart nödiga kartor och stadsplan blevo klara, tog bebyggelsen omedelbart fart även där och kom till en början som ju naturligt var att koncentrera sig omkring Stora Torget, där till en börja inflyttande köpmän slogo sig ner. Ett par trävaruindustrier, ett sågverk och en takspånsfabrik togo i bruk tomtområdet närmast järnvägen, där bekväma laspår in på dessa tomter kunde erhållas, och området närmast dessa fabriker, söder om torget blev redan från början bebyggt som arbetarkvarter, det ända från begynnelsen av sin tillvaro i folkmun s.k. Jerusalem eller ibland bara Rusalem. Hur det fått det namnet? Ja, det har ingen kunnat svara på, men ett har låtit höra sig, som låter rätt så troligt, om man får hålla sig till den sistnämnda stavningen av namnet. Hässjö Bryggeri hade där förvärvat en tomt och anlagt en bryggerifilial. Där fanns öl till avhämtning och dit drog sig alla törstiga ölgubbar. Bland dessa uppstod det ofta nog bråk och slagsmål, man rusade värre där i omgivningen, och så var namnet Rusalem strax påhittat och så förskönades det snart medelst en liten förstavelse. Beträffande namn och öknamn ha Sävsjö-borna alltid varit och äro nog än i dag rätt så påhittiga. I sammanhanget kan ju ges ännu ett exempel. Vi nämnde ovan, att Ljunga-sidans bebyggelse från begynnelsen bestod av ett dagsverkstorp under Kistegården kallat Pinuten. Vad var naturligare än att hela den samhällsdelen blev i skämtets tecken ~~blev~~ begåvad med torpets namn Pinuten, och då smeden Söderqvist för ett par årtionden sen började framställa en cykel genom inköp av färdig-

delar som han själv monterade och skulle ge cykeln ett namn minnande om tillverkningsorten, kallade han den Pinuten. Många cyklar av det märket ha trafikerat dessa bygdars vägar och göra så kanske än, fastän tillverkaren länge sen skattat åt förgängelsen, ty Pinuten lär ha varit ett regält och slitstark cykelmärke.

För att återgå till 1866 års Sävsjö kunna vi beträffande Wallsjö-delen presentera ett nog så talande dokument: Utdrag av fastställda taxeringslängden över bevillning för inkomst av kapital eller arbete inom Vallsjö s:n år 1866.

<u>Sävsjö station:</u>	Inspektoren J.N.Lindhè	13 Riksd. bevilj
Bokhållaren L.Silfversvan	6,24 "	"
Stationskarlen J.I.Möller	1,50 "	"
D:o C.J.Mogren	1,50 "	"
Banvakten Nils Ring	1,28 "	"

Detta var alltså hela den beskattningsbara befolkningen i Sävsjö det året, mer den äkades ju årligen och var året därpå uppe i sju personer, alla järnvägsmän och året 1868 har järnvägsfolket stigit till 11 hushåll och övriga, hantverkare och handlande till sju hushåll. Hotellet som redan börjat byggas två år tidigare, hade nu både en kvinnlig föreståndare och en familj där skattskrivna. Allt detta endast rörande Wallsjö-delen av det uppväxande samhället. De allra första yrkes- och affärsmän, som bosatt sig här ha varit handlandena Anders Jung, Patrik Kindblom och Gustaf Forssander samt muraren Jonas Lindell och skräddaren A.J.Nykqvist samt restauratrisen Maria Carlsson å Stora Hotellet. De finna vi här redan 1868, det år, då banan nått fram till Nässjö och tågen började regelbunden trafik. Så vi till året 1870 finna vi ytterligare en hel del nyttillskommna av samma kategorier, t. ex. handl. Frans Malmqvist, Rossander, Åuge Andersson Skomakare J. Blomén, slaktare Axel Jonsson, garvare J. Tengdahl, farjunkare A.J.Ek, Johan Carlsson Johan Petersson och Henrik Wilhelmsson, av vilka Klaes Göransson i Forssa och Magnus Svensson i Femtinge, vilka båda sistnämnda sannolikt inte bosatt sig här, jämte sex andra av de nämnda hade uppfört egna bostadshus här, tillsammans 10 boningshus och 2 magasin. Året därpå, 1871 är till beskattnings upptagna 19 stycken boningshus och 30 familjer här bosatta, detta ommänt endast som ett exempel på samhällsdelen raska tillväxt under dess första tid.

I samband med vårt resonemang om järnvägens tillkomst kan kanske vara skämt om nämna, att Sävsjö och Wallsjö redan år 1873 uppvaktades med en enträgen ~~fx~~ begäran om aktieteckning i ett nytt järnvägsföretag, som avsåg en tilltänkt linje från Sävsjö till Målilla. Framställningen emanerade tydligent från det då konstituerade bolag, som igångsatt byggandet av den nuvarande Halmstad - Nässjö-banan, vilken bolaget då hade för avsikt att ansluta till stambanan inte som senare skedde ^{i Naija} utan i Sävsjö men ville därifrån fortsätta linjen österut över Vetlanda till Målilla och för den skull nu försökte intressera berörda kommuner ~~vatt~~ att stödja dessa planer genom aktieteckning. Skrivelsen, som mycket detaljerat redogör för de planer, Halmstadsbanans styrelse uppgjort för det tilltänkta banbygget är daterad Hvetlanda och Gölberga i mars 1873 och underskriven av den ~~för~~ det blivande bolaget av Halmstad-banans styrelse tillsatta särskilda bestyrelsen bestående av hrr Fredrik Lothigius, Carl Key, D. von Schultzenheim, C.H. Nordenskjöld, J.O.H. Nordenskjöld, A.B. Mellin och D.D. nielsson.

Skrivelsen slutar med att ~~anhållan~~ att kommunalstämman i Wallsjö mätte i laga ordning fatta beslut i ärendet och att protokollsutdrag rörande beslutet senast den 15 april s.å. mätte tillställas Lothigius. Om stämmans beslut i frågan är intet bekant, men av händelseutvecklingen att döma blev väl resultate klent, ty planerna ändrades ju så smäningom, så att Halmstads-banan drogs till Nässjö i stället för till Sävsjö, och så blev det Nässjö som även denna gång tog hem potten liksom i fråga om den sandstedtska jästfabriken. En bana i de ifrågasatta riktningen kom ju så smäningom till stånd under 1880-talet, smal spårig och den gången endast mellan Sävsjö och Vetlanda och först under början av 1900-talet utsträckt till Målilla, men den blev ju egentligen mera tillskada än gagn för Sävsjö. Det var den gången Vetlanda tog hem potten och dro vinstlotten. Huruvida Wallsjö kommun den gången engagerat sig i företaget är oss obekant, men en del affärsmän i Sävsjö hade då bidragit med kapital i någon mån ~~men~~ ^{men fingo aldrig anledning} prisade ~~inte~~ den affären. I det järnvägsföretaget hade tydligent inte Halmstad-banan någon del.

På tal om torparefrågan, som tydligent alltid varit aktuell, inom denna socken kanske mer än i flertalet av grannkommunerna, under gången tid, kan det ~~saknas~~ ju ej vara ur vägen att nämna något om hur fattigvården i äldre tid

var ordnad inom denna socken, då denna som tidigare anty�ts ju ofta hade an-
knytning till den fôrfa. Att vara dagsverkstorpare gav ju alltid en viss tryg-
het åt tillvaron: man hade hus och hem sådant detta nu kunde vara, så länge
man nöjaktigt orkade arbeta och till belåtenhet fullgöra sina kontraktsenligt
åtagna skyldigheter och riskerade inte som mången i vårt ~~ind~~ustrialiserade
tidevarv arbetslösitet och vad därmed följer. Man hade ju också "sina egna" egna
eller mindre givande små åkerlappar och betesmarker att i mån av tid och
krafter sköta så gott det gick för att ur dem hämta det dagliga uppehället.
Men att det sällan blev några sötebrödsdagar för den oftast stora torparefami-
jen, det var det i allmänhet väl sörjt för. Vanligen stod det torparen fritt
att genom nyodling, där så kunde ske, utöka sina åkrar och därmed, som man
skulle kunna tro, förbättra sin ställning, men den förbättringen var i regel
inte mycket värd, då den så gott som ofelbart följdes av ökat arrende för to-
pet i form av ökat antal dagsverken pr vecka för torparen, vilket ju betydde
mindre tid för arbetet å torpet och således för den egna försörjningen. Den,
som en gång gjort detta försök till förbättrande av sin ställning, gjorde då
för ej om det, och hans "ståndsbröder", som sågo hur försöket utfallit, aktade
sig nog i regel för att följa exemplet. Naturligtvis gavos undantag, där hum-
na arbetsgivare visade sin uppskattning av hans underlydandes vilja till för-
bättring av sin ställning och läto dem under deras tid njuta frukterna av si-
arbete, men dessa voro i regel få, och vinsten av torparens arbetsvillighet
dylika fall blev ju ändå så småningom husbondens, ty när en ny torpare till-
trädde ett sådant torp, kom ofelbart det högre arrendet, och då blev ju situ-
tionen för den nye lika som för den förr, då denne började sitt knog där. Oc-
hur var det med bostadsfôrmånen? Ja, den som sett de gamla torparnes bostads
förhållanden litet mera ingående förundrar sig bara över att det kunde gå at
få folk att bosätta sig där. En liten grå stuga om vanligast ett rum och kök
mer eller, mindre bofallen, Dubbelfönster var i regel en okänd lyx. Väder och
vind hade i regel fritt spelrum genom gisna och slitna dörrar och fönster.
På sitt sätt bra sommarbostäder men förvånande att dess innehållare kunde ut-
härla vintrarna i dem. Husunderhållet ålåg naturligtvis husbonden - ägaren,
och hur detta sköttes var ju beroende av dennes goda vilja, och att denna un-

der tider av rikligaste överflöd på arbetskraft och i stort sett för den medel-
lösa befolkningen inget eller i varje fall ej någon annan möjlighet till för-
sörjning fanns än som torpare och kanske den ännu sämre utkomstmöjligheten
som statare hos traktens storbönder eller vid herrgårdarna, ej var så ofta fö-
rekommende. Människonaturen är nu en gång sådan, att var och en i första rumme
vill se på sitt eget bästa och att den som något haver vill mer ha. Undantag
gåvos naturligtvis men voro nog i regel ganska få. Torparstugorna vimlade ock-
så i regel av barn, vilket gjorde situationen allt mera hopplös. Barnbegräns-
ningen var då ännu ett okänt begrepp bland fattigfolket. Exempel på torparfamil-
jer från vårt gamla Wallsjö med barnskaror på 10, 12 och 14 ~~xxxx~~ stycken äro
långt ifrån unika fall, ty de äro många inte bara här utan litet varstans. En
visserligen litet burlesk men fullt sannfärdig historia, som jag själv hört i
andra hand men vars sanningsenlighet jag själv förvissat mig om ger kanske åt-
minstone i många fall lösningen till detta förhållande. En frispråkig knotig
och utsliten torpargubbe råkade under arbetet å den herrgård, vars underlydan-
de han var, på sin husbonde, godsägare och greve, och började för denne bekla-
ga sig över sin fattigdom och omöjligheten att kunna försörja sin stora familj.
Ja, sa greven, varför ska också alla torpare skaffa sig så fasligt många ungar?
Det borde väl vara måtta på den saken, så bleve det väl ej så svårt med försö-
ningen. Jo, sa gubben, det är den förbaskade herregården^s skull. Vad säjer Du,
gubbe, ska nu herrgården också ha skuld för alla ungar Ni torpare lagas till!
Ja, sa gubben, det kan inte bli annat. Här ska man gå (~~och träla~~) från tidiga
morgon till sena kvällen och träla, så det värker i var benknota, och när man
så kommer hem på kvällen och kryper till kojs, får en inte en blund i ögonen
knappet en enda natt utan får ligga där och vrida sig i värk och vedermöda, och
något roligt ska man väl ha här i livet och inte bara slit och släp och värk
och elände, och så blir det, som det blir. Det påstås, att den salvan tog, oc-
torparen fick det litet bättre på gamla dar. Det fanns tydligent litet hjärta
bröstet hos den husbonden. Hos välbesuttet folk, såväl av bonde- som herremän,
klassen, svämmade i regel inte barnantalet över, och det hade säkert sin förkl-
ring i att man var rädd för att ha för många att en gång dela sin egendom. Ha-
de man en gång lyckats att ärva eller själv skapa en förmögenhet, även om den
inte var av så stora mått, ville man ej vid sin väntade bortgång ha den så

sönderplottrad, att inte alla barnen skulle kunna påräkna sin någorlunda säkr
bärgning av sin arvslott. Därför fann man ~~ofta~~ inom dessa folkgrupper ofta et
två- och kanske i något fall 3-barnssystemet där tillämpat. Sådana omsorger
voro ju främmande för de obemedlade, som inget hade att dela upp mellan sina
avkomlingar vid sitt frånfälle.

Med kännedom om dessa förhållanden och särskilt om ungdomarnas svårighet att
finna utvägar till sin försörjning vid vuxen ålder är det inte heller svårt
att förstå, att då vid 1800-talets mitt möjligheten till en bättre fram- och
utkomst yppade sig i det stora landet i väster, emigrationen härifrån tog så-
dana proportioner som skedde just bland de obemedlade folkklasserna. Och de
flesta om än inte alla tyckas ju av allt att döma ha lyckats skapa sig en god
framtid där ute, vilket ju också är fullt naturligt, då dessa, som vågade ge
sig äventyret i väld och ta språnget dit ut just torde ha varit eliten bland
den tidens ungdomar, som hade intelligens, vilja och krafter samt redan något
härdats i svårigheterna här hemma. Alla hade väl inte haft samma tur och lyck
med sig där ute som den Västrahärads pojke, som, när han efter ett halvsekel
kom åter till hembygden för att se, hur man då hade det där och ville se, hu-
de gamla och fattigaste hade det samt fann dem sittande i ett litet grått fat
tighus av enklaste slag, på stående fot skrev ut en check på 100.000 dollar el-
ler kronor, vilket det nu var och överlämnade till de kommunala myndigheterna
med order att bygga ett prima ålderdomshem åt pastoratets åldringar och väl
efter hans anvisningar sörja för åldringsvården i hans gamla hembygd. Det var
också en man med hjärta i bröstet, väl rymligare, skulle jag vilja säga, än
den ovan nämnde grevens. Den, som vill se den manens bevis på kärleken till
sin hembygd, kan göra resam till Bäckaby kyrkby, där monumentet över den man-
nens känsla för sin hembygd efter ett halvsekel är rest, ett det bästa äremir-
ne han kunnat ge åt sitt gamla land och sina gamla sockenbor. Och säkert finn
det många fler av de gamla utvandrarna, som skulle velat följa hans exempel,
det stått i deras makt, ty att kärleken till den gamla hemtrakt, där de en gå-
trampat ut barnskorna är de allra flesta ~~är~~, fastän de inte kunnat på ett så
påtagligt sätt som denne visa sin känsla för hembygden? Heder åt dem alla!

Ett enda exempel till från torparlivets vedermödor från en av Wallsjös sa-
herrgårdar under gången tid, berättat för mig av en torparson från gången tid

visande vad för prestationer en herrgårdspatron så sent som på 1870-talet kunde avfordra sina underlydande. Fr.o.m. år 1870 ägdes Skrapstads gård i Walls, som redan tidigare nämnts av ett danskt konsortium, i längderna nämnt professor Fredriksen m.fl. med mantalsskrivningsorten Prinsfors i Norra Sandsjö, även var i dess ägo, och å båda dessa skogsegendomar bedrevs skogsavverkning torparna från ar. Det generade då ej dessa ägare att begagna ~~skrapstad~~ Skrapstad att få göra sin dagsverksskyldighet vid skogsavverkningarna i Prinsfors, dit de had en hel miles väg att ta sig fram. Att gå milen fram och åter morgen och kväll borde ju nästan vara ett dagsverke enbart det å snöiga och obanade vägar vintertid och kom så själva dagsverket, för vilket gällde "att följa solen", så det på den tiden hette, d.v.s. så länge dagsljuset räckte, så är det ju ej undra på, att det blev långt mer än påfrestande. Men så voro ju husbönderna ^{inte} den gången svenska män utan danskar, som alltid både hemma och borta varit kända för att ställa omåttliga krav på sitt arbetsfolk, i varje fall vid lantbruksarbetet, därmed kunna många ~~unge~~ svenska lantbruksarbetare, som haft anställning vid danska lantbruk, noga vittna.

Men nu till ~~de~~ skiftaternas bevarade vittnesbörd om fattigvårdsförhållanden i Wallsjö under 1850-talet, sådana vi ha dem i fattigvårdsstyrelsens protokoll från åren 1848 - 1873, och dessa år voro förhållandena i stort sett likartade. Antalet fattighjon i socknen växlar från 17 till 25 dessa år, och där är tydlichen endast de allra mest kvalificerade nødliidande medräknade och dessa uppgå till cirka fyra procent av hela socknens folkmängd. Mågot slag av vårdinrättning i form av fattigstuga eller liknande för vård av de helt hjälösa bestod man sig inte med, utan hjonen voro inhysta antingen hos anhöriga eller oskylda mot lega av vanlig fattigstat, de ständigt sängliggande och heminvalida hos något annat fattighjon, som disponerade eget tak över huvudet : någon backstuga eller kanske i idetorp, som kundestå till buds och av kommunen eller ägaren nödorftigt tillfälligt kunde iordningställas. De gamla och orkeslösa fingo således i de flesta fall bistå varandra så gott det gick, och om detta väl ~~i bland~~ kunde ha sina sidor, var det kanske ändå det bästa under dåtida förhållanden, då de, som så sammanfördes för att bistå varandra eller den ene den andra, ju i regel voro gamla bekanta och väl kände varandras behov. Först fram ^{enot 1860-} ~~unge~~ 1860-talet synes man ha gjort ansatser till att ordna

en kommunal fattigstuga för de mest vårdbehövande, åt vilka man ej på annat sätt lyckats bereda enskild vård på sätt som nyss nämnts. Någon gammal stuga sannolikt något gammalt torpställe kallat Fridhem, var det låg nämnes inte, ~~men var förelegens tillägget under Ekelyhöjd, där ett ställe med detta namn fanns~~ men detta ommämnanden här och där i handlingarna visa, att det kommit till användning som en sista tillflykt för någon hjälplös åldring, som ej på annat sätt kunnat bringas nödig vård.

Understödet till de gamla orkeslösa gavs in natura i spannmål och något litet kontanter, som väl huvudsakligen skulle utgöra "snuspengar," ty mer kund det väl näppeligen räcka till. Som ett belysande exempel återge vi ur det första tillgängliga protokollet från fattigvårdsstyrelsens sammanträde, daterat den 5 december 1847:

§ 2.

Till understöd anmälde sig nedanupptecknade fattiga, som tillerkändes understöd på sätt som följer att utdelas som underhåll för trenne månader räknat från den 1 sistlidne november till den 1 påföljande februari 1948:
Samuel Petersson i Fällan 2 kappar råg och 6 kappar havre, 16 skill. bankor
Pigan Stina Svensd:r i Fridhem 3 " " 0 9 " " , 16 " "
Lovisa Mattisd:r i Fällorne 3 " " 9 " " , 16 " "
enk. Anna Svensd:r i Slaggen 2 " " 6 " " , 16 " "
" Hedvig Zachrisd; Gröndal 2 " " 6 " " , 16 " "
" Greta Åkerman, Lillhemmet 2 " " 6 " " , 16 " "
" Stina Danielsd:r, Skrapst. 1 " " 5 " " , 16 " "
" Anna Brita Petersd:, Viken 1 " " 5 " " , 16 " "
" Catrina Petersd:r, Sibbarp 1 " " 5 " " , 16 " "
Jaen Carlsson, Runnahult 2 " " 6 " " , 16 " "
Hustru Mertha Johansd:", 2 " " 6 " " , 16 " "
Samuel Mattisson, Marken 2 " " 6 " " , 16 " "
Sven Otter, Skrapstad 1 " " 5 " " , 16 " "
" Sara Magnid:r, Aspelund 1 " " 5 " " , 16 " "
Avsked. Grenad. Flink, Råkul 2 " " 6 " " , 16 " "
Hustru Anna Bengtsd:r, " 1 " " 5 " " , 16 " "
" Anna Maj: Andersd:r, Skrapst. 1 " " 5 " " , 16 " "
Pigan Sara Nilsd:r, Råkullen 4 " " 12 " " , 32 " "

Gossen Johan Andersson i Klockebo	4 " "	12 " "	, 32 "	"
enk. Helena Petersd:r i Fridhem	<u>4 " "</u>	<u>12 " "</u>	<u>, 32 " "</u>	

Summa 1 tunna 9 " " 4 tun. 9 kap." och 7 Rdr 32 skil.b
varjämte på extra stat uppförde

erhöllo: Nils Petersson i Viken 3 " " 3 " "

Anders Petersson " 4 1/2 korn/korn 1 1/2" "

Summa 4 1/2 k. Korn, 1 tfa 12 k.råg & t.13 1/2 k.havre

samt 7 Rdr 32 skil. banco

Så här tedde sig således fattigutdelningen julkvartalet 1847 i Wallsjö. De fattige, som så kunde hade ju på den tiden också rätten att inom den egna sonen till högtiderna "gå med säcken", som det kallades, d.v.s. hemsöka bättre lottade medmänniskor och be om hjälp till högtiden, och man får väl hoppas, att dessa besök ej slago allt för illa ut. Detta lär ha varit en urgammal och fullt lagenlig vana, troligen den allra ursprungliga formen för fattigvård.

Den säd de fattiga tilldelades uttaxerades från lantbrukarna efter hemmatal och kallades i början kort och gott fattigsäd, senare fattigungde. På samma sätt försågos åldringarna med ved, i den mån de inte själva hade möjlighet att förskaffa sig denna nödvändighetsvara. De som hade krafter kvar att i skogarna själva tillvarataga vindfällen, torrskog och annat avfall fingo i allmänhet själva vedhålla sig, övriga erhöllo från hemmanen uttaxerad bränslefritt hemkört, och åtminstone under nödåren försågos de gamla även i mån av behov och möjlighet att anskaffa på samma sätt potatis, enligt vad som går att utläsa ur protokollen från denna tid. Även torparna voro i förhållande till torpens storlek och deras försörjningsmöjligheter av den egna skörden skyldiga att lämna sina bidrag till fattigvården. Men vi få väl hoppas, att t. ex. torparfamiljen Sandahl å det lilla torpet Berget under Skrapstad med sin stora barnskara - i stycken - och med denna familj jämställda slapp undan dylika utskylder. Det har väldrigt varit roligt att vara så fattig, att man måst vara tvungen att anlita fattigvården för sitt uppehälle, och inte fatti värde representanter ha alltid haft så roligt vid utövandet av sina uppgift under dessa tider, därmed vittna nogaamt styrelsens protokoll. Att få fram fuvärdiga leveranser av produkter ^{utan} socknens lantbrukare, och att få dem i någo

Iunda rätt tid till de fastställda utdelningstiderna var inte alltid så lätt. Det var förvisso inte vid alla leveranstillfällen, styrelsen kunde till protokollet göra liknande anteckning som den 3 okt. 1856, då ordf. efter den uppgjorda förteckningen över dagens leverans tydlig med stor tillfredsställelse noterar: "och hade sig med fattigsäden hemmansinnehavarna från ovan uppräknade hemman med både utmärkt ren och vacker spannmål och därjämte särdeles ^{infunnit} var gott mål, vadan alltså styrelsen hade att betacka å de fattiges vägner en x".

Inte så sällan inträffade, att en och annan leverantör strejkade med sin leverans av fattigsäden. Då blev det förstås påminnelse och föreläggande att å viss dag fullgöra sin skyldighet, och om detta ej hjälpte, blev det bötesföreläggande fär den tredskande och försumlige. Så blevo t.ex. den 18 juni 1859 två gårdar ådömda att vardera böta två kappar säd, hälften råg och hälften havre för sådan försumlighet. Men även andra slags böter och diverse inkomster tillföllo fattigkassan ibland. Så äro samma år noterade influtna följande belopp till fattigkassan: böter av Gustav Petersson i Torset Mellang. för eder och sabbatsbrott, och från Samuel Jonsson i Hulta böter för oförståde bränneriredskap ~~och~~ av Sven Magnus Axelsson redovisade för enligt styrelsens beslut försåld spannmål, tillhöpa 20 Rdr 83 L/3 skill. därav den försålda spannmålen inbringat 60 Rdr., och år 1861 omnämns följande poster influtna: från fattighjonet Sven Svensson inlämnade till kassan 7 Rdr 50 öre, stämmoböter för år 1861 - 8 öre, sterbhusprocent för bouppeteckning 28 öre samt influten minuteringsuppgift 23 Rdr och 63 öre, tillsammans 28 Rdr 49 öre. En och annan ljuspunkt i fattigvårdsstyrelsens arbete glimmar ~~xxxx~~ då och då fram och blir noterad i protokollen. En sådan hittar vi i ett protokoll från 1857, då kyrkovärden Carl Sandstedt i Hallstenstorp till fattigstyrelns ordf. överräcker som gäva till bestridande av fattigvårdens utgifter tjugo Rdr, vilket belopp ordf. tacksamt kvitterar, och till decemberutdelningen det året hade inspektör Sandstedt å Hulta tillsänt styrelsen 1/2 tunna mal samt löjtnant Fagerberg å Wallsjö Gård likaledes överlämnat 4 kappar råg och 4 kappar havre att efter fattigvårdsstyrelsens beprövande genast de fattig tilldelas som en extra julgåva. Sådana julgåvor kommo därefter då och då, et därpå t. ex från patron Fagerberg å Eksjöhovgård, brödsäd, och inspektör Sandstedt å Hulta tyckes de närmaste åren framåt ha tagit för vana att tillj

- li

spendera socknens fattighjon 1/2 tunna malt, vilket säkert blev till glädje för mottagarna, vilka säkert inte voro bortskämda vare sig med mat eller dry

Bortauktionering av fattighjonen synes ej här ha förekommit utom ifråga om Färäldralösa barn i skolåldern, vilket i två fall synes ha skett, ett år 1853 och ett år 1855. Legan synes ha ~~varit~~ densamma båda åren: 20 Rdr samt 16 kappar råg och en tunna, 16 kappar havre pr år och barn för mat, husrum och kläder, och klokt nog sökte man hem åt dem hos hantverkare, där de skulle få komma i yrkeslära för att så småningom kunna bli självförsörjande för framtiden och synes också ha lyckats därmed. Äldre hjon tycks man aldrig ha auktionerat bort utan skaffat dem hem hos känt folk genom fri överenskommel i varje enskilt fall. Över huvud taget synes man i fattigvården ha gått så humant fram man under rådande förhållanden kunnat ^{Det} lilla fattigstugan Fri hem fick nog så gott det gick fungera i sin mycket inskränkta uppgift, till man under 1870- eller 80-talen, vilket det nu var, orkade med att bygga ett ordentligt fattighus inom Sävsjö stationssamhälle, detsamma som ännu i dag finns kvar och efter utvidgning och en omfattande inre och yttre renovering fungerar som stadens älterdomshem efter moderna principer.

Från 1857 ~~hade~~ man för att lättare kunna överblicka behovet ~~hade~~ ~~men~~ uppdelat understödstagarna i ~~fyra~~ klasser ned hänsyn till behovet av understöd. Första klassen omfattade de till arbete helt oförmögna. Ordinarie tilldeln. för de olika klassernas individer utgjorde då 4 kappar råg, 12 kappar havre och 1 Rdr 8 skillingar i kontanter, till andra klassen 3 kappar råg och 9 kappar havre och 36 skillingar, till tredje klassen 2 ~~kappar~~ råg och 6 kappar havre samt 24 skillingar i kontanter. Tilldelningarna gällde för tre månader, men i fall av behov hade styrelsen rätt att då den så ansåg skäligt medgiva någon ökning

Fattigvårdsstyrelsens sista protokoll är daterat den 26 september 1862. Fr.o.m. den 8 dec. samma år är det nämligen enligt nya laga bestämmelser ej längre en fattigvårdsstyrelse som handlägger de löpande fattigvårdsgöromåle utan kommunalnämnden. Vad det nu skulle vara för fint med det är inte så godt att räkna ut, ty personerna äro i stort sett ~~des~~ samma och principerna för arbetet oförändrade. Enda märkbara förändringen är att fattigvården från ny året får ~~ny~~ ordförande, löjtnant Adolph Fagerberg å Wallsjö, som kan ståta

med en utemordentligt förfärlig handstil och fullt behärskar det för olärt folk svåra svenska språket, allt sådant som man ville önska att alla protokollförare skulle kunna, samt den ändringen från samma nyår att alla tilldelningar av såd ske i måttsorterna kubikfot och kannor. Penningräkningen i Rdr och skillingar hade ju redan tidigare ändrats till Rdr och öre och bancräkningen var därmed ur världen, tycks det. Nu betydelse Riksdaler alltså Riksmynt lika med vår senare krona, vilket kanske var litet behändigare att handskas med, då man slapp förvandlingar.

år 1869
 Dista protokollet rörande fattigvårdsärenden är av den 6/lo, men under
 dessa sex åren, vid det ~~är~~ kommunalnämndens sammanträden fattigvårdsärendena
 handläggas, bli helt naturligt protokollet betydligt mera givande för en forskare än tidigare, alltmenstund man får del av en hel del beslut i ärenden, så
 fattigvårdsstyrelsen som sådan ej haft att ta befattning med. En hel del nya
 frågor ha också av skilda anledningar börjat dyka upp, som inte förr ha vari
 aktuella för kommunen, t. ex en rad av utskänknings- och nykterhetsärenden :
 och med Sävsjö stationssamhälles tillkomst.

Vid nämndens sammanträde den 10 okt. 1863 hade nämnden att utse edsvurna
 brännerivittne vid de anmälde ångbrännerierna å Eksjöhovgård och Hulta Norregård, och utsåg nämnden därvid i enlighet med församlingens uttalade önske
 under de månader av den instundande bränningsterminen, då tillverkning komme
 att äga rum, å Eksjöhovgård kantor D. Blomqvist och å Hulta Norregård skoll
 raren P.M. Forsström, båda i Torset, varom bevis skulle till dem utfärdas o
 de nämnda vittnena underrättas om dag och ställe för edens avläggande. Följ
 de år, den 24 sept., förnyade nämnden till dessa vittnen sitt för föreg. år
 gjorda förordnande, men då Forsström fick kännedom härom, anmälde denne sig
 vara förhindrad att vidare fullgöra uppgiften, varför nämnden överflyttade
 uppgiften på kantor Blomqvist, som således fick uppdraget vid båda bränneri
 erna och därtill tillerkändes en avlöning av 2 kronor(Rdr Rmt) pr tjänstgö
 ringsdag. Som en egenhet i sammanhanget kan nämnas, att vittnena (Forsström
 fick åter förordnande senare) båda skulle vid de årligen förnyade förordnande
 den ^{-a}ånyo avläggden för brännerivittnen stadgade eden.

Redan år 1866 hede den s.k. sockennämnden, som väl var en föregångare til
 Kommunalnämnden haft att utse brännerivittnen för kontroll av tillverknin

vid de båda nämnda brännerierna, såvitt vi kunnat se första gången detta skedde och hade då utsetts till befattningsarna nämndemannen Carl Sandstedt i Hallstenstorp för ~~Knäkk~~^{Eksjöhovgård} och klockaren D. Blomqvist för ~~Eksjöhovgågax~~^{Hulta Bränneri.} Då talas i protokollet ej om någon edsavsläggelse. Men det var kanhända ett förbiseende.

Första gången vi i tillgängliga handlingar finna något s.k. utskänkningsärende av de kommunala myndigheterna behandlat är i kommunalnämndens protokoll av d. 27 mars 1867. Stora Hotellet i Sävsjö hade då blivit färdigt och till innehavare fått en fru M. Carlsson, och hon hade i laga ordning till Lärstyrelsen ingivit ansökan om rätt att å nämnda hotell med iakttagande av de i Kungl. förordn. av 1866 bestämda villkor försälja viner, öl och kaffe m.fl. icke spirituösa drycker med eller utan förtäring av mat, vilken ansökan kommunalnämnden hade att av- eller tillstyrka. Då nämnden ansåg sig kunna i allo vitsorda den sedlighet och ordentlighet, varför sökanden gjort sig känd samt i örigt dess lämplighet att nämnda rörelse förestå icke funne skäl att samma ansökan avstyrka utanförordar dess beviljande, den trafikerande allmänheten till bekvämlighet.

Samtidigt har emellertid nämnden att ta ställning till en liknande ansökan från hemmansägaren C.A. Sandstedt i Hallstenstorp om tillstånd att i Hallstenstorp få utöva enahanda utskänkning jämte viner. Nämnden säger i fråga om dena ansökning att, "då denna ansökan befinner sig i ofullständigt beskick, så kan kommunalnämnden f.n. ej vid densamma fästa avseende; dock villenämnde på förhand härvid uttala sin gemensamma åsikt, den nämligen, att meddelandet av tillstånd till dylika utskänkningsrättigheter ingalunda kan anses verka nog nyttigt eller gott inom ett samhälle utan tvärtom befordra laster och onningar, på samma gång en besparad och för det allra nödvändigaste väl behövlig dagspenning ofta lättsindigt förspilles, varigenom ett tarvligt uppehåll förbytes i nöd och elände samt till slut kommunen genom dess fattigvård nödgas själv hela de brister, som av dylikt utan moget övervägande måste bliva en följd, vadan även kommunalnämnden anser sig pliktig, vad på nämnden beror, föfekomma införandet av dylika föga gagnande näringsgrenar och förorda förlägandet därav endast till den plats, där de kunna anses verkligt vara av behovet påkallade!"

Detta kommunalnämndens bestämt uttalade och väl motiverade yttrande i

ärendet torde ha verkat avkylande för sökanden, ty vi ha ej kunnat finna, ati han åtminstone de återstående två år, för vilka vi ha kommunalnämndens protokoll tillgängliga, återkommit med ny ansökan i ärendet.

I protokoll av den 13 febr. 1869 behandlar Kommunalnämnden däremot ett nytt utskänkningsärende, denna gång en från innehavarinnan av hotellrörelsen inom Sävsjö stationssamhälle, fru M. Carlsson, ingiven ansökan om rätt att få utöva utskänkning av spirituösa drycker. I sitt till kommunalstämma över dena ansökan avgivna utlåtande uttalar sig nämnden sålunda: "Det är kommunalstämman väl bekant att lönkrögerier vid Sävsjö station under senare tider ^{upphört} samatt att oordningar och bekymmersamma uppträden tyvärr härav ofta varit en följd. Man har därför med anledning såväl härav som även av den nu framställda ansöningen om denna utskänkningsrättighet gjort sig den frågan, vilket dera som i kommunenskulle medföra minsta obehag, antingen en legitimerad utskänkning av spirituosa i förening med hotellrörelsen därstädes eller det nu befintliga på många sätt och ställen utövade lönkrögeriet, vars utrotande redan visat sig vara för polismyndigheten omöjligt. Frågan är icke lätt att besvara, men då obestridligt är att lönkrögeriet är för samhället mera demoralisande än en lagbunden utskänkning och att detsamma lättast och säkrast utrotas genom sist nämnda utskänkning samt då sökanden till utskänkningsrättigheten, fru M. Carlsson, utom ansvar efter lag, Wallsjö kommun till ytterligare säkerhet underkastat sig alla de föreskrifter och inskränkningar i denna rörelsес bedrivande, som kommunen nu eller framdeles vill henne förelägga, och då kommunalnämnden på intet sätt eller vid något tillfälle vill underläta att å ifrågavarande hantering utöva en sträng och noggrann kontroll i och för sedlighets och god ordnings bevarande, och då slutligen icke något är att anmärka emot sökanden frejd, så anser sig kommunalnämnden nu böra till ansökningens bifallande lämna sitt förord, dock att kommunalnämnden, begagnande sig av den av sökanden redan kommunen medgivna rättighet, därvid fästa följande vilkor:

- 1/ Sökanden förskaffar sig ägarens av Eksjöhovgård skriftliga medgivande till ansökningen.
- 2/ Utskänkningen skall verkställas å Säteriet Eksjöhovgårds ägor och i den lagenhet, som jordägaren bestämmer
- 3/ Sökanden är skyldig åtlyda alla de föreskrifter, som av jordägaren ensam

eller av honom gemensamt med kommunalnämnden nu eller framdeles lämnas.

4/ Dessa rättigheter böra ^{f.n.} ej utsträckas över 3 år."

Detta ärende kommer åter till behandling inför kommunalnämnden den 15 aug samma år och föranleddes då följande enl. protokollet av samma dag:

På grund av Fru M. Carlssons från Sävsjö Hotell gjorda ansökan om rättighet att vid Sävsjö station få utöva utskänkning av brännvin och andra brända ell
sprit-
destilerade drycker samt Konungens Befallningshavandes, med anledning av Wa
sjö komminialstämmas och nämndes yttrande i ärendet meddelade resolution av de
10 sistl. juli, hade offentlig auktion genom pålystning uti Wallsjö kyrka bli
vit utsatt att förrättas i dag för utbjudandet av ovannämnda rättighet. Sedan
handlingarna rörande denna ansökning blivit de närvarande delgivne, skedde ut
ropet i minsta tillåtna kammertal, fyrahundra kammor, och uppgingo de gjorda
anbuden till åtta hundra kronor, för vilket belopp såväl hr G. Forssander fr
Sävsjö som även fru M. Carlsson stannade såsom ansvarige, varefter närvarande
spekulanter anmodades utträda, medan nämnden i samråd med församlingens övri
ga närvärande ledamöter samt ägaren till Eksjöhovsgård överläde om antaglighe
ten av de gjorda anbuden, efter vilken överläggning fru M. Carlssons ~~anbud~~
^{kronor} enhälligt antogs med förkastandet av hr G. Forssanders. Efter fat
tandet av detta beslut förekallades ånyo spekulanterna, då detsamma blev det
delgivet."

Innan vi lämna dessa urkunder, må ännu ett utdrag av Kommunalnämndens pro
tokoll här medtagas. Vi ha tidigare omnämnt de besvär den gamla fattigvårds
styrelsen ibland haft att få de debiterade produkterna utlämnade från en del
skattskyldige, och kommunalnämnden tycks år 1867 inte ha det lättare. I dess
protokoll av den 8 oktober heter det sålunda: "Ehuru fattigtonden blivit ir
lyst och offentligen kungjord mera än 8 dagar före denna delning, avlämnades
dock ingen säd från 1/8 mtl Sibbarp, förr tillhörigt Carl Johan Andersson, fi
stationsinspektoren kapten Lindhè, från stationskarlärne Möller och Mogrén,
samt från Uppåkra-hemmanen anmältes tionden vara anländ först efter avslutad
delning. Tiondeintägten och tiondeutdelningen, som vid utlyst tid tagit sin
början verkställdes så långt tillgångarna räckte men måste därefter avslutas
och fattighjonen hemförlovas. Ehuru obehagligt det än är kan kommunalnämnden
ej underlåta att på det allvarligaste anmärka denna försummelse och den lik-

giltighet
✓ varmed åtskilliga inom församlingen fullgöra sina kommunala åligganden och förbindelser samt uppmanar för framtiden vederbörande till mera noggrant iakttagande av sina skyldigheter, emedan kommunalnämnden i motsatt fall och utan anseende till person nödgas vidtaga strängare mått och steg för att bli åtlyd.
Det torde vara lätt för var och en att finna billigheten i detta kommunalnämndens påstående, och vill kommunalnämnden förvänta sig, att ~~Kommunens~~ medlemmar hädanefter i stället för att som nu skett öka nämndens besvär och tidsspill göra allt för att minska dessamma.

Av de orsaker, som ovan omnämnts, avslöts tilldelningen och tillsades de fattighjon, som ej blivit tilldelade någon säd, att nästa måndag efter komunalstämmans slut infinna sig för att densamma mottaga, och uppskjöt komunalnämnden till samma dag att upprätta protokoll över delningen."

Under hungeråren 1868 samt förra delen av 1869 intill dess skörden var inbärgad, kunde väl flertalet lantbrukare ej fullgöra sitt fattigtonde in natura utan bestämdes, att de fingo lösa detta medelst kontanter åtminstone vad beträffar rågen, varför nämnden för de influtna medlen inköpte rågmjöl/lat tilldelas de fattige, som vid sista tilldelningen 1868 erhölls enbart rågmjöl och kontanta pengar med 1 Rdr 75 øre pr person samt under första halvåret 1869 likaledes enbart rågmjöl; 2 1/2 lispund, 1 kub.fot 5 kanner potatis och 1,75R per person med någon jämkning uppå eller nedåt beroende på växlande behovet. Hela tilldelningen den 13 mars detta år belöpte sig på 41 lisp. rågmjöl, 24 kub.fot potatis och 27 Rdr i kontanter som ordinarie tilldelning till 16 hjo. Vartill kom extra tilldelning till fattighjon, som ej erhölls ordinärer tilldel. Den 6 oktober detta år kunde man emellertid återgå till den gamla ordningen med leveranser och tilldelning av råg, havre och kontanter liksom tidigare rit brukligt. Slutligen må det sägas, att under det kvartssekel här redogjor ~~de~~ kommunala myndigheter, som handhaft omsorgen för fattigvården inom denna k mun, ständigt visat det största intresse för att de behövande skulle få fullgo produkter och i tillräckliga kuantiteter enligt fastställda bestämmelser och slippa lida nöd, i den mån det på de fattigvårdande nämnder och styrelser kunde ankomma, och detta torde väl också framgå av det förhållandet, att ibland fattighjon från andra kommuner allt emellanåt sökte förskaffa sig hemortsräts här utan att vara därtill lagligen berättigade, vilket naturligtvis ledde till processer Kommunernas emellan. Så länge de nuvarande - 1 -

de ju också åtnjuta den åstundande förmånen, men när processen äntligen var avgjord, blev det naturligtvis respass till den rätta hemortskommunen. Och dylika fattigvårdsfall torde väl med tämlig säkerhet visa, att det ej i alla kringliggande kommuner visades samma humanitet och omsorger om de fattiga inom Wallsjö. ~~xxx~~

Det har här kanske väl utförtigt ordats om socknens fattigvård, men då sättet för dennes utövande och ordnande väl i stort sett varit ungefär lika ~~nående~~ under ~~där~~ inom omgivande kommuner och troligen inom stor^{-a}/delar av vårt land ~~iken~~ förra århundradet och kanske ännu längre till**å**baka, ha vi ansett skäligt i sammanhanget ~~av~~^{lätt} protokollen tala och därmed lämna en illustration över åtminstone ett avsnitt av gångna tiders sociala förhållanden å den småländska landsbygden.

Det var tydligt inte endast fattighjonen inom socknarna som fingo uppåra sitt livsuppehälle i form av natursprodukter utan jämväl de kommunalt anställda tjänstemännen avlönades på i huvudsak enahanda sätt, vilket ju f.ö. var rätt naturligt under de tider, då naturahushållet var så gott som allen rådande åtminstone å landsbygden. En oss tillgänglig kunglig resolution i ledning av upprättat förslag till lönereglering för prästerskapet i Sandsjö och Wallsjö, given Stockholms Slott den 1 maj 1868 och gällande femtio år framåt från år 1869 ger tydligt besked härom. Den lyder som följer:

"Kungl. Maj:t har tagit detta ärende i övervägande och vill härmed i näder förordna som följer.

§ 1. Till prästerskapet utgöres årligen av de tiondeskyldiga hemmanen femhundra sjuttiosex kubikfot spannmål, hälften råg och hälften korn, femcenner sjuttiosex skålpond smör och femhundra fyra riksdaler, som fördelas å fastigheterna efter de bevillingstaxeringvärdene, vilka veda dem åsatta för året näst före det, då tillämpning av löneregleringen vidtager.

För särskilda skattlagda torp, utjordar och frälseräntor betalas årlig en en femtedels procent av nyssnämnda års bevillingstaxeringvärdene.

§ 2. För kvarnar, fabriker samt andra verk och inrättningar erlägges årlige ~~fej~~ ^m öre för varje ett hundra riksdaler av det bevillingstaxeringvärdet som blivit för näst föregående år fastställt

- § 3. För inkomst av kapital eller arbete betalas årligen två femtedels procent av den för nästföregående året till årlig bevillning uppskattade inkomsten, dock minst två riksdaler av den, som ej enligt ovanstående grunder erlägger avgift till prästerskapet.
- § 4. I övrigt erlägger årligen en var av nedannämnde personer: gemene man videlte krigsmakten för sig och sin hustru i ett för allt lösen för ett mansdagsverke efter årets markegångspris med undantag för de år, då kneten är utöver fyra månader till tjänstgöring komenderad;
- Jordtorpare sextiofem öre;
- backstuge- och undantagsfolk samt vederlikar trettio öre,
varförutan var och en, som uppnått 18 års ålder, med undantag av gemenskapen vid indelte krigsmakten och dess husfolk samt utfattige, årligen betalar: man trettio öre och kvinna tjugo öre.
- § 5. Utav förutnämnda löningsmedel erhåller
- Komminister, vilken innehar bostället $\frac{1}{4}$ mtl Grimsholm Söderg. Tvåhundrafemton kubikfot, hälften råg och hälften korn, två centner femton skapund smör samt fyrahundrafemto riksdaler och
- Kyrkoherden, som innehar pastorsbostället i $\frac{1}{4}$ mtl Sandsjö, inkomsten av stomhemmanet i mtl Wallsjö, vilket skall i författningsenlig ordning utarrenderas, och fortfarande äger uppbära 47 kubikfot 6 kannor vederlagsspannmål, bekommer återstoden.
- § 6. Mot erläggande av de här stadgade löneavgifter skall all betalning till prästerskapet för särskilda tjänsteförrättningar upphöra.
- § 7. De i spannmål och smör beständna lönemedlen lösas efter tioårigt medelmarkegångspris samt uppbäras och redovisas jämte penningavgiften på sätt o i den ordning 11 § i Förordningen den 11 juli 1862 stadgar.
- § 8. Denna lönereglering gäller under en tid av femtio år, räknad från den 1 maj nästkommande år med iakttagande, vad dess tillämpning beträffar, av föreskrifterna i 10 § av nyssnämnda förordning.

Vilket är vederbörande till underdålig efterättelse länder.

Carl.

F. F. Carlsson.

Vad i förestående resolution stadgats ~~gällde således prästerskapet~~ gällde således prästerskapets avlöningar och sättet för dessas utgörande, men utöver dessa löntagare inom kommunerna skulle ju efter år 1842 jämväl finnas anställda lärare för barnens undervisning och upptuktande, som det brukade heta. Det tog nog sin tid, innan kommunerna å landsbygden blevo i tillfälle ordna sitt skolväsen enligt lagens föreskrifter. Bl.a. måste ju lärare för dessa skolor först utbildas, och särskilt å platser, där man före den nya lagens om folkundervisningen i riket tillkomst hade någon lärarekraft - ofta någon gammal knekt eller kanske en skolmester, som kunde ge barnen de första grunderna i innanläsning, gjorde man sig nog ingen särskild brådska med anställande av examinerade lärare vid de efter år 1842 lagstadgade skolorna, och de tidigare anställda lärarna utan examen kunde man ju avlöna efter privat överenskommelse. Men då examinerade lärare anställdes, måste ju dessa också avlönas enligt laga föreskrifter, vilket nog ställde sig något dyrare. Känt är, att i lönebestämmelserna för dessa föreskrevs, att lönen skulle utgöras huvudsakligen liksom för prästerskapet in natura medels viss årlig mängd spannmål, hälften råg och hälften korn samt så småningom bostad och kofoder eller lösen för dessa förmåner. Lönen i spannmål förvandlades ju så småningom i kontanter, men bostad och bränsle kvarstod ju liksom kofodret ett stycke in på 1900-talet och i vissa fall är ju kommunen än i dessa dagar förpliktad att tillhålla lärarepersonalen bostad fastän mot hyresättning, under det att kofodret numera helt försvunnit genom att inräknas i den fastställda kontanta lönen.

Wallsjös förste ordinarie lärare var P.M.Forsström i Torset. Han hade ej någon mer skola inom socknen än där förrän folkmängden under 1830-talet i Sävsjö gjorde det nödvändigt att även där inrätta skola, och därmed gjordes läraretjänsten i Torset flyttande mellan dessa båda skolrotar någon tid, tills det befanns nödvändigt på grund av folkökningen i Sävsjö att även där anställa särskild lärare, men då hade Forsström i Torset redan avgått och efterträddes av kantor J.A.Ekedahl. Forsström lär ha tillträtt sin läraretjänst i Torset något av de allra första åren på 1860-talet, enär han först år 1863 finns upptagen i socknens mantals- och skattelängder. Tjänsten var ej under hans tid förarenad med klockarebefatningen, som under hans tid innehades av annan per-

son, klockaren D. Blomqvist, bosatt i Blomslund under Törset Södergård. Lära-
ren Forsström hade själv byggt sig en stuga å skoltomten, vilken efter hans
avgång ur tjänsten inköptes till lärarebostad för denna skola och har för det-
ta ändamål begagnats så länge det gamla skolhuset där användes som folkskola.

Om den nämnde Forsström kan utläsas, att han före sin död donerade sina
ägodelar, troligen köpesumman för lärarebostaden, till församlingens skolkassa,
som fortfarande förvaltar beloppet, vars ränteavkastning numera brukar dispo-
neras som premier åt skolbarnen vid donators gamla skola. I vilken form hans
lön utgick framgår ej av tillgängliga handlingar, endast att hans löneförmå-
ner uppgingo till 400 kr. pr år enligt taxeringskommitterades uppskattning och
att av detta beläpp 300 kr varo skattefria, vadav det beskattningsbara belop-
pet stannade vid 100 kr, för vilket beläpp belöpte sig till kr. 1,75, varjäm-
te bevillningen (skatten) för hans fastighet belöpte sig till 50 öre. Dessa
siffror tagna ur debiterings- och uppbördslängden för år 1870. Det var ju inga
avundsvärt stora löneförmåner en lärare i den tidens folkskolor hade, hälst
som begynnelselönen på den tiden också var slutlön och således oförändertig.
Det var först fram emot sekelskiftet det förunnades lärarna att efter en läng-
re, väl vitsordad tjänstgöring kunna efter särskild ansökan utfå ett ålders-
tillägg å ett hundra kronor och ännu längre fram det bestämdes om tre dylika
avlöningsförbättringar efter resp fem, tio och ~~fé~~ton års väl vitsordad tjän-
sttid som ordinarie. Till såväl grundlönen som till ålderstilläggen bidrog
staten med en tredjedel av beloppen. Att lärarelönerna även med den tidens
penningvärde varo i knappaste laget, särskilt för dem som hade en större familj
att dra försorg om, var ju av allom erkänt, av statsmakterna genom så småning-
om beviljande av de ovan nämnda ålderstilläggen och i de flesta fall även av
kommunerna genom av frivilligt tilldelade oftast naturaprestationer såsom yste
c.d.å landet och kontanta lönetillägg inom stadskommunerna. Någon väsentlig
förbättring av lärarnas ekonomiska ställning blev det inte förrän efter för-
sta världskrigets slut, då statsmakterna därtill nödde och tvungna på grund
av folkskolans under krigstiden iråkade nödläge intiligen fastställde en helt
ny och efter den tidens förhållanden väsentligt förbättrad lönesreglering för
skolans lärarepersonal. Hur avvita förhållandena under krigstiden kommit att

gestalta sig på skolans område framgick tydligast av att flertalat lärare särskilt inom de yngre åldersklasserna sett sig nödsakade att lämna sina befattningar och söka sin utkomst inom det privata arbetsområdet, där de varo stark efterfrågade och erbjödos mycket goda löner, under det att de vid folkskolan varo fullständigt svältavlönade och i regel ej där hade möjlighet att försörja sig och sin familj. Under det att såväl staten som det privata arbetslivet betalade sina anställda betydande dyrtidstillägg till lönerna fick folkskolans lärare genomlida hela krigstiden utan ett öres lönetillägg, där ej kommunerna i enstaka fall fann sig föranlätna att träda emellan. Lärareorganisationerna sökte gång på gång påverka vederbörande myndigheter för att få rättsida på problemet men förgäves. Vände man sig till riksdagen blev svaret: "Ni äro kommunens tjänstemän, vänd Er dit, staten kan inte ge Er lönetillägg" och när lärarna så vände sig till kommunerna, blev dessas svar: "Det är statens skyldighet att ge Er liksom sina egna tjänstemän dyrtidstillägg, alldenstund det är staten, som bestämmer Era löner och väsentligt bidrar till dessa" Där stod läraren och fick stå med sina tomma händer. De gamla i tjänsten, som ej hade utsikter att kunna byta yrke, hade ju ingen annan möjlighet än att tiga och försöka genomlida svälten, men alla som det kunde flydde fältet och sökte en dräglig utkomst, varhälst den stod att finna, och i deras ställe måste i mån av tillgång gamla pensionärer och småskollärarinnor träda till eller också, som i en del fall skedde, en och annan avsigkommen person utan vare sig kunskaper eller kompetens. Det var detta olyckliga förhållande, som efter krigets slut framträdde statens ingripande.

Vi omnämnde ovan läraren Forsströms i Torsö förförhållanden av år 1870, men socknen hade, som vi också omnämnt, en klockare Blomqvist, som lär ha haft det än sämre ställt med löneförmåner, ty hans namn, som visserligen då och då möter oss i mantalslängder och andra sammanhang, men i taxerings- och skatellängderna söker vi honom förgäves annat än i längden över fastighetsskatt, där han är upptagen med en skatt av 15 öre för hans stuga Blomslund. Några småskollärarinnor hade man tydligt ännu ej anställda i socknen, utan det var folkskolläraren som ensam fick ta hand om hela barnklientelet, där man ej, som det är ett par fall ute i de avlägsnaste byarna tidvis åtminstone ^{fledde} hade någon gammal skolmester under några veckor engagerad för att ge de minsta barnen

de allra första grunderna i innanläsningens inte alltid så lätta konst, innan man vågade släppa dessa små den långa vägen till folkskolan. Man kan någon gång spåra dessa "småbarnsskolor" här och där genom några små utlägg från kommunen i dess räkenskaper, men någon ledning angående dessa skolmostrars lön i de fall man kunnat tala om sådan, har man ej. Det var först långt senare, under 1880 och -90- talen, examinerade småskollärarinnor i mån av behov anställdes, en för yttre östra delen av socknen med en flyttande småskola och en för Sävsjö samhälle. Dessa löneförmåner voro inte heller avundsvärda, så de inte överstego 300 kr pr år förrän efter den nämnda läneregleringen efter första världskriget. Båda dessa första lärarinnor voro infödda sockenbor och bodde i sina föräldrahem i det längsta, fröken Stina Roos således i Burseryd och fröken Ellen Malmqvist i hemmet i Sävsjö. Den sistnämnda, som börjat sin utbildning i folkskoleseminarium men hindrats att helt fullfölja denna utan måst åtnöjas med småskollärarinneexamen ~~och~~ var en synnerligen dugande kraft ~~och~~ hade turen att vid övergången till heltidsläsning vid Sävsjö folkskola bli antagen till biträdande lärarinna vid denna och erhöll senare, efter beviljad dispens, ordinarie folkskollärarinne vid skolan intill sin avgång med pension, och därmed blevo ju hennes inkomstförhållanden betydligt förbättrade.

Till skolans historia i dess helhet återkomma vi senare i ett sammanhang.

Innan annan skola blev anordnad vid Sävsjö station och delvis även ~~sedan~~ där efter innan särskild småskola där blev inrättad, lär man även därför ha särskild "Skolmoster" vid namn Judit, som gav de minsta telningarna dess första undervisning. Sävitt vi uppfattat saken rätt, ~~terde~~ hennes undervisning ha varit ~~belegrade med sin skola mellan Burseryd och Sävsjö stationssamhälle~~ ^{här} ~~av mera privat natur och traligen bekräftats enbart av barnens föräldrar~~ ^{som} ~~samt~~ ^{som} ~~Sibboås by~~.

~~År 1873. Förste ars kommunala tillståndspapper redovisar nämlijon fyra för skololärlie till den särskilda småskola jämte diverse andra områden för samma jämte 75 kr i lön till lärarinna samt uppgift om att beläggfört särskilt statelibrar i samma småskola.~~

När man sätter sig belägger i de tyvärr icke förfäda komмуinala urkunder, som tillväl levererade intill vissa dagar, märta där ofta maren från 1800-talet, var sällingar i sara lit ännu leva leva klassid oss. Et maren, som ofta oft i olika sammankopplingar möter oss från 1800-talets Västergötland är Forsström. Den släkten ha

vi ännu ibland oss flera representanter för, och det har rådat mig att närmare undersöka dess ursprung och historia. Släkten Forsström, som ännu finnes utbredd över stora delar av vårt land i en mångfald grenar, är till sitt ursprung ej svensk utan i likhet med så många andra sen århundraden tillbaka i vårt land levande och naturalisirade släkter av vallonsk härstamning och har således en gång haft sitt hem i det nutida Belgien. Den har hit inkommit någon gång under 1600-talet och stammar från någon av de ~~m~~ Gustaf II Adolf hit inkallade vallonska smedsläkterna från de belgiska bergsbruks- och industriområdena för att lära vårt folk att på ett mera rationelt sätt än förra här var känt bryte och smälta malm ur våra malmrikta berg samt att ytterligare förädla dess produkter. Det är därför inte underligt att ännu denne dag så många medlemmar av Forsströmssläkten äro smeder både här och annorstädes. Så har varit fallet med såväl min sagesman, f. smedmästaren Forsström i Långö i Nydala, född och fostrad i Wallsjö, som hans far, vilken på sin tid var gårdsmed i Skrapstad men som på äldre dår övergick till jordbruksare då smedsyrket vid gårdsmedjan ej längre födde sin man och hans stora familj. Han lände i sin ordning eftertrött sin far, Anders Forsström i Skrapstad som gårdsmed där och innahört det torp nära gården, som senare övertogs av sonen Karl Forsström far till min sagesman, den senare blivande Långö-smeden, som numera 67-årig måst för alltid ~~minat~~ lägga smedsverktyen å sidو och som ett ledgångsreumatismens offer såsom fullständigt invalidiserad sen fem år tillbaka, funnit en fristad å länete kruvihem i Sävsjö. Gå vi tillbaka till mitten av 1800-talet och litet senare finna vi i Wallsjö socken en hel rad syskon till den ovan nämnde Skrapstads-smeden Anders Forsström: brodern Johan, brukare av Skrapstad Storegård, P.A. Forsström smed och kommunalman i Holmstorp, en numera försvunnen fastighet i Torsets by, P.M. Forsström, Wallsjö församlings förste examinerade folkskollärre boende i Torset och tidigare här ovan omvänt. Han var troligen liksom hans syskon ett socknens barn, vittnande om att hans släkt varit boende här redan i en eller flera generationer ~~och~~ de nu kända, vidare tvenne systrar, Mina, gift med hammansägaren Axel Örn, samt Kristin, boende i Viken. Vidare finna vi i 1869 års mantalslängd upptagen en Anna Forsström, boende i Nyatorp under Uppåkra och sannolikt hörande till samma syskonskara.

Gå vi så långt fram i tiden som till slutet av 1800- och början av 1900-talet finna vi inom Sävsjö socken en familj Rudolf Forsström, sågarbetare, tydlig tillhörande samma släkt och troligen avkomling till någon av de ovan nämnda många syskoneren Forsström inom socknen. Han och hans hustru avledo ungefär samtidigt och jordfästes samtidigt vid en lika högtidlig som ovanlig begravningsakt i Wallsjö kyrka i samband med högmässogudstjänsten den 19 .

De hade flera barn, av vilka flertalet äro bosatta i Sävsjö och verksamma inom olika yrken.

De gamla vallonsläkternas medlemmar, som ju representerade en speciell yrkesgren med nedärvt urgammal yrkesskicklighet, hollo sig i allmänhet i det längsta kvar vid sina anställningar inom bergshanteringen och metallarbetet, och vi finna dem därför såm arbetare och tjänstemän inom dessa grenar av näringlivet i det längsta, men i den mån under 1800- och 1900-talen storindustriens undanträngde den forna mera hantverksmässiga driften även inom detta område av näringsslivet och de många mindre hyttorna och bruken nedlades, blev det ju allt mera trångt för dessa gamla yrkesmän, särskilt om de inte ville gå i storindustriens tjänst och utbyta sin gamla mera fria ställning som ~~mera~~ självständiga yrkesutövare mot det enformiga tempoarbetet inom storindustriien, måste många bland dem söka sig in på andra yrkesområden. De forna smederna blevo därför gärna bönder och knektar, de forna brukstjänstemännen slogo sig på handel och affärsverksamhet av olika slag, vilket låg mera i linje med deras forna arbete, och därför finna vi i våra dagar vallonättlingarna i vårt land liitet varstädes inom alla slag av yrkesutövningarna och inte minst inom handel och jordbruk. Men ännu finns vi en hel del av dem kvar i järnindustriien. Min sagesman Gunnar Forsström nämnde som exempel därpå, att han har ett par av sina släktingar ännu kvar som metallarbetare vid Gusums Bruk i Östergötland.

familjärhetsstyrkeln från författnaren

I 1860 års ~~mantals- och skattelängder~~ för Wallsjö finner jag för första gången som ägare av Sikanäs gård namnet Abram Petersson, vilket följer den gården långt fram i tiden, tills en ägare uppenbarar sig med namnet Abram Sandberg. Namnet Abram är ju annars ytterst sällan förekommande i våra bygder, och som namnet Sandberg knappu sammankräcker med gården Sikanäs, sökte jag hos ^{den} den nuvarande ägaren till gården, häradssdomaren i Sävsjö, efterhörsal sammankräck ifall något sådant fanns mellan de båda personerna Abram och fick strax lös-

ningen på gatan, då han meddelade, att Abram Petersson var hans farfar, som någon gång utbytt sin tidigare i norra delen av N. Sandsjö socken dittills ägda gård mot Sikanäs och längre fram i tiden antagit namnet Sandberg i samband med att ~~xx~~ hans ^{äldste son,} som ~~xx~~ viennit anställning vid ett av stockholmsregementena antagit detta som släktnamn. Denne son, sergeanten P. Sandberg - senare fanjunkare står också efter fadern Abrams död jämte brodern Johannes några år framåt som ägare till Sikanäs, intill dess egendomen efter en del år i sin helhet övergå i Johannes Magnus Sandbergs, den nuvarande häradssomaren Gunnar Sandbergs far, ägo. - Ett annat i någon mån liknande fall finna vi i Torsets by, där vi också ha en gammal släkt och släktsård, Torset Mellangård, 1/2 mantal, äges av den mycket betrodde kommunalmannen Gustaf Pettersson enligt 1862 års längder, de äldsta som numera kro till finnandes. Denne man, ^{hur} som t.o.m. varit verksam likt åtskilliga av omgivande socknars lantbrukare, med Sävsjö stationssamhälle äldsta uppbyggande. Han skall enligt sonen Adolf Gustafssons utsago ha varit byggnadskunnig och påpassligt i Sävsjö ha vid dess tillblivelse byggt ett par hus vid Storgatan, dels nuvarande mejeriföreningens och dels den näst intill denna i hörnet av samma gata och Odengatan belägna f.d. vithandlare A.J. Peterssons, ~~eller~~ numera bagare Lindoffs fastighet. Byggvilligheten från böndernas sida inom det uppväxande stationssamhället berodde naturligtvis på möjligheten att göra sig förtjänster på sin på den tiden rika tillgång på mogen prima skola deras gårdar och var således rena spekulationsaffärer, då de aldrig själva togo dem i bruk utan försälde dem till inflyttande affärsmän eller tjänstemän som på så sätt hade lätt för att finna bostäder här, och ^{tras byggmästare} således till all parters och jämvälv samhällets d.v.s. socknens förtjänst. Denne Gustaf Pettersson levde ännu som gammal undantarsman vid senaste sekelskiftet och bodde i den lilla röda stugan å andra sidan vägen snett emot sin gamla gård, vilken han tidigare överlätit till äldste sonen Adolf Gustafsson. Samma gård, alltså ~~den sistnämndes~~, har numera övergått i ^{Askeas} ryngste son, Hubert Gustafssons ägo, under det att äldste sonen, från ~~från~~ Wallsjö herrgård inköpt och bebyggt en del av denna egendom, belägen å motsatta siden ^{om} genomfartsvägen, mellan denna och Vetlandsbanan. I detta fallet liksom i fråga om Sikanäs har samma gård hittills bevarats tre släktled igenom hittills, och vem vet numera f.ö. Hur många släktled Torsets Mellangård varit i den släkten, om man räknar bakåt i tiden. ^{Totl}

Apropå den ovan nämnde Abram Peterssons Sandbergs flyttning till Sikanäs från Sandsjö kan här återges ett av sonsonen Gunnar Sandberg för mig skildrat även i ^{den} författningsmedelstadsbladet om hänta flyttningen, som skedde medelst oxskjuts, den tidens mest brukade transportmedel. När man kommit neråt Rössbyhållet, ville jag minnas det var, blev man varse ~~ett~~ ^{en skott} ur skogen framrusande vargar, som väl fått vittring av oxarna och väntande sig ett gott mål, förföljde ^{ett} skjutsen. Det var väl vid den vanliga vårvinterflyttningen kring den 14 mars och en sträng vinter, så vargarna varo hungriga och djärva, och flyttkarlarna förstodo, att här gällde det strid för livet. Första bekymret var, att familjen, som äkte med, hade sina båda småpysar med sig, vilka det främst ~~hade~~ ^{gäckte} att skydda. Man hade emellertid med å lasset ett större tröskärl och bättade i en häst ner de båda barnen i denna och gönde dem så gott det gick, stannade skjutsen och upptog förföljandet av rovdjurens samt lyckades till slut bli dem kvitt och kunde därfter fortsätta sin svbrutna flyttresa, som utan vidare äventyr nådde målet, Sikanäs. Med någon kändedom om gamla tiders vägar och väghållning, särskilt under snörika vintrar i glesbebyggda smålandsskogar samt den tidens färde-medel, kunde det intes svårt att förstå riskerna av ett möte med hungriga vargar.

Vad en 14:e mars-flyttning i våra bygder kunde medföra för strapats i våra bygder i långt senare tid och då man i varje fall inte längre hade att längre frukta för vargmötet har min svärfar, en gammal Wallsjö-bo, August Jonsson, mest känd under namnet August i Nybygget, samt min hustru berättat om. August hade emkring ett tiotal år innehhaft befattringen som rättare å Ek-sjöhovgård men skulle den 14 mars anlist in på samset avtal utbuds denne mot liknande tjänst å Uppåkra herrgård hos dåvarande ägaren, jägmästare Cyllan Svärd. Bostaden han där skulle tilltäcka var det från gården rätt avlägsna, numera längesen försvunna torpställe "Huttera" beläget inte långt från de båda gårdena Muntarp och Gälleryd. Någon framkomlig ^{kör-}väg mellan herrgården och hans bostad fanns då inte vintertid, utan den betydligt längre vägen över Viken oph Muntarp måste anlitas. Det var den 14 mars år 1838, en ovanligt lång och snörik vinter, som sikkert lever kvar i allas minne, som varit med om den. Flyttningen skedde den gången liksom den förut skildrade medelst oxskjuts och anträddes nästan gång mellan kl. 8 och 9 på morgonen, så snart man kunnit få lasset klart. Man hade ju klart för sig, att färdens skulle komma att dra

ut på tiden tillfölje den kanske drygt halvmila vägen och de genom snömassor-
na obanade vägarna. Och att man inte gett sig av för tidigt fick man snart
erfara. Snön hade väl hunnit mjukna så pass, att både oxar och slädden gick
igenom men var tillika så djup, att oxarnas ben knappt räckte till att nå bot-
ten, vilket hade till följd att djuren efter en kort stund tröttnade och väg-
rade fortsätta. Det var då ingen annan råd, än att de medföljande flyttkar-
larna måste gå före och trampa väg åt oxarna något tiotal meter i taget, innan
dragarna kunde förmås att dra så långt den upptrampade sträckan räckte, var-
på det åter blev karlernas tur att trampa upp ännu en liten sträcka för att
få oxarna att dra igen. På så sätt fortgick den flyttningen hela vägen, och
då är det ju inte att undra på, varken att man ej hann fram till Kuttera förr
än i skymningen eller att såväl skjutbönder som dragare varo ordentligt trött
av det dagsverket. Att hustru och barn, som åkte med å lasset inte heller lär
ha haft en så värst rolig dag kan man ju ta för givet. Några gånger ha vi
flyttat i våra där, brukade August säga, när den händelsen kom på tal, men al-
drig varken förr eller senare under så besvärliga förhållanden.

Ja, detta kan ju tjäna som ett par tidsbilder från tidigare men dock ej
så väldigt långt tillbaka liiggande tid utan att vi ännu äro i livet en'hel' del,
som ha i minne 1889 års snövinter, vilken nog inte lätt glömmes av dem, som
upplevat den, även om upplevelserna av den inte varit av lika besvärligt slag
som flyttningen mellan Eksjöhovgård och Kuttera blev den 14 mars det året.

Även en annan ganska unik händelse i våra bygder inträffade denna snörika
vinter i närheten av Sävsjö, nämligen att ett snälltåg kommande från Stockholm
urspårade och välte samt blev liiggande på sidan om spåret i närheten av Alè-
högs vaktstuga strax söder om Sävsjö samhälle. Troligen har väl inte farten
varit så värst hög, och snömassorna milderade väl stöten, ty inga skador av
betydenhet lärda ha vällats passagerare eller betjäning. Händelsen, som berätt-
tades mig av många äldre Sävsjö-bor ill år senare, då jag själv blev bosatt
här, skylldes helt på den myckna snön. "Det var på Hullens tid" brukade det
heta, d.v.s. den tid, då stationsinspektör Hull red för rusthållset vid sta-
tischen i Sävsjö.

Vad vi hittills i huvudsak hållit oss till beträffande vår stad har ju rört sig om den östra stadshalvan och ej denna helt, då vi hållit oss till den tid, då tätortsbebyggelsen i dess västra del ännu inte kommit riktigt i gång kring den nyanlagda järnvägsstationen Sävsjö. Vad som rör denna del av staden är ju något helt nytt och nytilkommet i förhållande till stadsområdet i dess helhet, varför det väl torde vara i sin ordning att i sammanhanget gömma skildringen av detta, stadens egentliga kärna, till sist och därmed i någon mån åtminstone rädda den kronologiska ordningen i vår berättelse. Att vi därvid måste i någon mån jämväl ~~lämna~~ återkomma till de förut skildrade landsortsdelarna av stadsområdet är givet, då stadens centrum och dessa ju efter Sävsjö samhälles tillkomst och utveckling till vad det nu är tydlichen fått en hel del angelägenheter gemensamma med dessa inte bara efter stadsbildningen utan långt dessförinnan, och dylika spörsmål böra ju behandlas i ett sammanhang så långt det är möjligt.

Vi lämna således nu t.v. den gamla Wallsjö-kommunen och förflytta oss över Torkån västerut in i den forna socknen Norra Ljunga, stadens västra halvdel. Här möter oss i mångt och mycket en helt annorlunda danad natur än i Wallsjö. I stället för den i stort sett plana landskapstyp, varom sockennamnet Wallsjö ju ger besked, mötas vi i Norra Ljunga av en vad höjdörhållanden beträffar långt mera omväxlande natur med flera från norr till söder gående mer eller mindre höga längsträckta bergåsar och mellan dessa djupa och nägenstädels breda sänkor av moss- och madmarker, vittnande om att socknen i tidigare skeden varit mycket vattenrik. Numera ha förhållandena dock ändrats genom de stora madernas torrläggning och forna sjöars igenväxning till mossar ~~och~~^{med} andra småsjöars torrläggning i samband med kanaliseringen av madmarkerna, så det är f.n. endast den lilla vackra Sävsjön och ett par smärre skogstjärnar eller s.k. gölar kvar. Socknen, som är c:a en mil lång och något över 1/2 mil bred, avvattnas av den från Davisstorps- och Almesåkra-sjöarna kommande grenen av Lagan, som norrut inom Bringetofta socken benämnes Forsa- och längre söderut Kråke-ånen men efter inflödet i Ljunga vid Komstad kallas Ljungaån, tills den når Vrigstad, då den nämnes med den socknens namn och så smäningsom genom en rad småsjöar letar sig fram till den stora sjön Rusken och därifrån genom en lång rad av större och mindre sjöar: Rymmen, Kjettelen, Lången, Furen och Flä-

ren slutligen under namnet Tofta-ån når fram till Vidöstern, där den blander sitt vatten med den norr ifrån kommande huvudgrenen av Lagan. Det är väldiga vidder av vårt landskap denna flod med alla sina tillflöden avvattnar, men så får den också möjlighet att göra nytta för sig från sina många källflöden uppe på höjderna i norra Småland ända ner till närheten av havet genom alla de väl tillvaratagna forsar och fall den bildar så gott som hela sin väg, där särskilt längst i norr kvarnar och sågverk i stor myckenhet dominera jänter mindre ^{och} _{sistnämnda} en del elkraftsanläggningar, vilka bli allt talrikare och större ju längre söderut de samlade vattenmassorna nå. De största elkraftverken ligga tätt utefter Lagan närmast gränsen mellan Småland och Halland, där höglandet stupar tämligen brant ner mot Sydhallandsslätten.

^{Ömma} Men nu åter till vår gamla Norra Ljunga socken. ~~Socknen~~ är till formen något annorlunda än Wallsjö men till storleken ungefär jämförlig med denna med en areal av 46,42 kvadratkilometer, alltså endast 0,76 kvkm större till yttiden än Wallsjö. Den gränsar i öster till Wallsjö och Hjärtlanda, i söder till Stockaryd, i sydväst till Vrigstad, i väster till Hylletofta och i nordväst, där den stöter samman med Wallsjö och Bringetofta socknar, vilka alla tre mötas i det tidigare omnämnda stora ~~gränsen~~ ^{platser} av typen "kungagrav" uppe på en höjd med vid utsikt över de tre socknarna. Socknens ~~och~~ ^{och} jämväl den nuvarande stadens högsta punkt - inom Hjärtlanda-delen av staden finnes dock nära intill Wallsjö-gränsen en bergshöjd av precis samma höjdmat - är det inom Sävsjö stadsplanelagda område helt nära Wallsjö gamla sockengräns belägna Högagärde med en höjd av 911 fot eller 270 meter. Denna höjd ~~punkten~~ har kommit Sävsjö väl till pass som plats för stadens vattentorn, vilket restes där i samband med ~~exhäradsbyggen~~ ~~xx~~ den allmänna vattenledningens tillkomst åtskilliga år före stadsblivandet och ger hela tätortsbebyggelsen dess vattenbehov för såväl hushållsbehovet som för brandskyddet medelst självtryck därifrån. Södra och sydöstra slutningar ^{na} från Vrigstads-vägen ända upp till bergets kala topp äro uppodlade och torde ha socknens kanske bästa åkerbruksjord, medan de övriga sidorna äro branta, skogbeväxta och ganska otillgängliga. Det torde väl vara den odlade delen av berget, som kommit att ge namn åt dena bergshöjd, som åt söder och sydväst sträcker sig ganska långt söderut förbi Mejensjö by i riktning mot Ljunga kyrkby, dock däråt med väsentligt splitt

rade bergpartier, som resa sig över sin något lägre omgivning. Det är också på denna Högagärde-slutning strax söder om Vrigstad-vägen inom det stadsplanerade bebyggelseområdet av staden, stadens största och vackraste anläggning, Sävsjö Sanatorium, fått sin fristad, inbäddat i mäktig storskog med härliga skogs promenader i en idylliskt vacker omgivning helt ostörd av stadens bulle och bång tack vare den omgivande storskogen och den omvärdnad denna sedan sanatoriets tillkomst någon gång under 1870-talet fått röna.

Småländska Höglandet har ju sen gammalt ej minst inom läkarekrötsar haft gott rykte om sig för sin rena, ozonrika och särskilt för bröstsjuka hälsobringande luft, varför många tbc-patienter av läkare inom södra Sverige ofta rekommenderades att söka sig dit för någon tid. Det var detta förhållande, som lockade några framsynta personer i Sävsjö att här anlägga en luftkurort, sedan Sävsjö stationssamhälle börjat växa fram. Anläggningen var ju endast avsedd som sommarkurort och anläggningarna därefter av för den tiden vanligt slag, en restaurang, en s.k. societetsbyggnad samt en del småvillor avsedda som sommarbostäder för kurgäster. Sådana strömmade snart till i långt större antal än man beräknat, och minst lika många sådana hyrde in sig inom det då snabbt tillväxande stationssamhället som de, vilka anläggningen uppe i skogen kunde ta emot. Att tbc. var en smittosam sjukdom hade man väl i regel på den tiden ingen aning om, knappast läkarna ens, och någon läkare fanns på den tiden ej i Sävsjö och ej heller de första åren vid den dåtida sanatorieanläggningen här annat än rent tillfälligt, någon sommar, då man fått någon med kand. att tillbringa sin sommarferie vid anstalten. En sådan, en kandidat Malmqvist, släkting till handl. Frans Malmqvist härstädes, ha vi hört talas om som någon sommar varit engagerad vid det dåtida sanatoriет någon eller möjligen några somrar. Först under 1890-talet, då landstinget här anlagt en sjukstuga med anställd läkare vid denna fick sanatoriет i sin dåvarande form en fast anställd läkare i sjukstugeläkaren, som kunde ägna en del av sin omsorg åt sanatoriegästerna. Denne samhällets förste läkare var en d:r Gustavsson, och han fick till efterträdare såväl vid sjukstugan som å sanatoriет, då han 1898 lämnade sina anställningar här, den nye sjukstuge- och järnvägsläkaren Aug. ^{Abrahamsson} ~~Andersson~~, som hit inflyttade från Åstorp i Skåne. Det sista året det gamla sanatoriët var i verksamhet i sin ursprungliga form, färdig

gjorde där Abrahamsson också vid detta, men vid sommarsäsongens slut detta år var detta gamla sanatoriums saga också slut och anstalten nedlades av brist på patienter. Och orsaken här till? Jo, helt enkelt den, att vetenskapen hade börjat komma underfund med tuberkulosens orsaker och börjat finna nya vägar och medel för dess bekämpande. Sanatorier, av helt ny typ med specialutbildade läkare hade börjat upprättas här och där i landet, och till dessa drogos patienterna. Först ett par år in på det nya århundradet togs verksamheten ånyo upp i Sävsjö, ej av det gamla bolaget utan av en direktör Bytner från annan ort, som förvärvat eller förhyrt anläggningen och hoppades kunna driva ~~ett~~^{den} ~~ett~~² ~~sida~~² men måste snart ge upp, då det nu fördrades helt andra resurser än de han förfogade över för att kunna sätta företaget på stabila fötter. Men just då inträffade händelser, som blevo av utomordentlig betydelse för såväl Sävsjö samhälle som allra mest för sanatoriet.

Den första var, att Sävsjö Kistegård, som ägde den vackra och värdefulla skogsområde, som dittills arrenderats av det gamla sanatoriebolaget och av vilket ett sanatorium å den platsen var helt beroende, vid denna tid kommit i nya händer. Ägare till denna var då bl.a. en f.d. Sävsjö-bo, dåvarande grosshandl. i trävarubranchen ^{skog} Hedberg i Helsingborg. Denne, som väl insåg skogens värde, hotade att avverka den värdefulla skogen och hade redan börjat avverkningen, då den andra avgörande händelsen inträffade. Initiativtagare till den var den store människovännen och medicinaren professor Seved Ribbing i Lund, som sen gammalt väl kände till Sävsjö och dess lämplighet för en sanatorieanläggning och troligen hållits underrättad om vad som nu förestod den gamla sanatorieplatsen, ^{utan} ~~och~~ ^{ar 1905} sätte vid samma tid i gång bildandet av ett nytt företag, avseende att rädda platsen för ett nytt sanatorium ~~och~~ att där grunda ett ^{och} ~~sanatorium~~ ^{dyligt} ~~med~~ ^{principiel} av stora mått efter nya, moderna ~~metoder~~. Han bildade ett nytt bolag med 52 läkare i landets skilda delar samt en del kapitalstarka affärsmän ur Göteborgsköpmännens m. fl. krets som huvudsakliga aktieägare, alla so han själv villiga att satsa det nödiga kapitalet utan tanke på någon som häl egen vinst. Bolaget inköpte hela det förutvarande stora sanatorieområdet och uppförde å detta och å det gamla platsen vårt lands största och mest välutrustade privatägda sanatorium, vilket år 1907 stod färdigt att mottaga och året runt

kunna vårda 90 à 100 patienter samt anställdes en för tbc-vården specialutbildad läkare, ^{Från} ~~Hj. Tidström~~ Från det nya Sävsjö-sanatoriets tillkomst har ~~hem~~ detta ej lidit brist på patienter, så länge tuberkulosen fortfor att vara den stora folksjukdomen. När för något årtionde sen sjukdomen så pass släppt sitt grepp om vårt folk, att patientantalet här började krympa, var ju det stora målet för stiftarna vunnet, men anstalten stod fortfarande på toppen av vad sjukhus av det slag förmådde prestera, tack vare bestämmelserna i dess statuter, att uppstående vinst skulle i första hand användas för sjukhusets underhåll och utrustning. Då voro också de allra flesta av stiftarna borta, och en enskild man hade påpassligt förvärvat dessas aktier i företaget, och då denne slutligen förvärvat aktiemajoriteten, sålde han hela anläggningen till Göteborgs stad, som numera driver den i egen regi och tycks hittills ej ha haft några svårigheter med driften utan har t.o.m. genom en del nybyggnader, särskilt av moderna personalbostäder och utrustningen i övrigt, hållit standarden där å hög nivå.

Att den mäktiga sanatoriekogen genom det nya företagets tillkomst strax efter sekelskiftet räddades var säkerligen en inte ringa vinst för samhället, vilken kanske inte så många ens bland samhällsborna tänkt på, därigenom att de utgör ett mycket gott skydd mot de ofta hårda sydvästvindarna, oftast samhällets svåraste, vilkas kraft den i stor utsträckning bryter.

En annan sak av stort värde för samhället, som det nya sanatoriet medförde för samhällsborna, var, att det med dess tillkomst blev slut på de tidiga talrikt förekommande patientinackorderingarna i familjer i samhället, och ~~att man förflyttade~~ kännedomen om dessas vådor ur smittoriskens synpunkt. Vad man tidigare ej vetat om eller trott på, även om läkarerna så småningom börjat upplysa allmänheten om saken, fick men de första årtiondena av vårt sekel praktisk erfarenhet av genom de talrika dödsfall bland ungdomarna i de många familjer i samhället, där man tidigare hyrt ut rum åt bröstsjuka från sanatoriet, som ej inom detta kunnat finna bostadsutrymme. Det visade sig nämligen, att flertalet av barnen i dessa familjer, som varit små, då rumsuthyrningen ägde rum, efter sin uppväxt angrepas av tbc. och ~~framt~~ ^{hinn} 20-årsåldern dogo i stor myckenhet av denna sjukdom. Erfarenheten är ju den bästa och säkraste läromästaren, men ack! i fall som dessa allt för svår och dyrkört.

Vi ha ovan omnämnt den källarm av Lagan, som lik en pulsåder genomflyter

socknen i hela dess längd från nordost till sydväst och särskilt längst norrut ger kraft åt en mångfald verk och inrättningsar. Även norra Ljunga socken har i detta avseende kunnat i någon mån ~~hållit~~ tillgodogöra sig denna vattenkraft men detta endast i socknens norra del vid Kråkefors och Komstad, å vilka varandra närbelägna fall ~~drivas~~ den förra kvarn och en mindre elkraftstation samt å den senare kvarn och såg. Men omedelbart nedom Komstad ändrar ån fullständigt karaktär och flyter genom hela den återstående delen av socknen fullständigt lugnt och stilla fram genom det för det mesta plant belägna men vidsträckta madbälte, som benämnes Ljunga Mader, vilket med sina förgrenningar sträcker sig in i grannsocknarna, så att nästa fall finner man först vid Kvarnagården i Vrigstad. Delar av de nämnda Ljunga mader kanaliserades och torrlades redan år 1860 samt uppodlades i betydande utsträckning men blev med tiden igenvallade och obrukbara för odling. År 1919 inleddes förarbeten för upptagande av ett nytt torrläggningsföretag för dessa vidsträckta områden denna gång av betydligt större omfattning än tidigare. Efter grundliga förberedelser hos myndigheter och domstol var man äntligen 1937 redo att igångsätta arbetet, som 1939 nådde sin fullbordan. Ej mindre än 814,56 hektar god åkerjord hade dåvunnits åt 180 delägare i företaget, därav största delen ~~hönom~~ -d Norra Ljunga socken. ~~Största~~ delen av de nyvunna åkerarealerna utgöres av sandmylla på ett sandlager över lerbotten, vilket gjort att endast större kanaler genom områdena behövt grävas, då sandlagret gör marken självdränerande. Endas mindre delar av området utgöras av mossmarker. Det väsentliga av dessa landvinningsar har lagts under plogen och ger nu rika skördar.

Initiativtagare till och verkställare av företaget har varit ägaren till Sävsjö Södergård, riksdagsmannen m.m. Oscar Carlström, och högsta ledningen för dess bestånd och fortsatta verksamhet har efter hans år 1950 timade från-fälle anförtrotts åt sonen, lantbrukaren och landstingsmannen Erik Carlström i Södergården.

Att även denna sockens bebyggelse är av mycket gammalt datum, däröm vittnar nogamt den stora myckenhet av fasta fornminnen och lösa jordfynd, som under tidernas lopp där kommit i dagen och ännu äro till finnandes, däribland åtskilliga stenåldersfynd i rik sortering även som en eller enligt somligas utsago tvenne numera taklösa hällkistor i skogen norr om Komstad gästgivaregård å dennes ägor.

Gravhögar och rösen av skilda slag, en domarring numera gömd i skogen mellan vägen och åv mellan Komstad och kyrkan, runstenar och mängder av bautastenar stammande från senare tidsskeden finnas ock, särskilt utmed vattendragen, de båda Lagadalskällarmarna Torkån - ch Ljungeån samt de dessa följande i nyare tidsskeden tillkomna genomfartsvägarna, som förbinda socknen med kringliggande bygder. Flertalet av dessa stråla samman i eller i närheten av Komstad, varför det ju är helt naturligt, att just därömkring finna spåren av gammal tids bebyggelse. Att trakten kring kyrkbyn också har många sådana minnen är ju naturligt, då denna från den kristna tidens inträde helt naturligt blivit socknens centralpunkt i ännu högre grad än dessförinnan. Vid Komstad och än mer vid Sävsjöns fagra stränder torde i nutiden socknens rikaste enhopning av fasta fornminnen av hög ålder ha varit och äro ännu i icke ringa mängd till finnandes. Senare tiders odlingsarbeten kring sjöns stränder ha vetterligen där spolierat hela gravfältet av forngravar, och massor av där resta bautastenar ha vräkts ner för strandbranterna för att bana väg för plogbillarna särskilt kring och invid Sävsjö Västragård, och småstenen från gravrösena å de därömkring varande gravfälten har nog av samma anledning fått vandra samma väg i de fall, då man ej funnit annan användning för den, men en del av det ena gravfältet där är dock åtminstone till viés del bevarat liksom några av de å detta fält bevarade bautastenarna. Att så skett torde troligen ha sin grund i att bland dessa också reser sig en annan stenbjässe av 3 meters höjd, den s.k. Västragårdsstenen, vilken jämte den s.k. Komstad-stenen, en gång rest invid Vrigstad-vägen nära intill nuv. mjölnarebygdens uppfartsväg och således nära kvarnen, båra runinskrifter och åtminstone vad den förra beträffar, som ännu står kvar å ursprunglig plats väl ha genom sina runinskrifter tillvunnit sig en viss respekt hos ortsbefolkningen, som vid behov efter tjälbrott hjälpts åt att resa upp den, då den fallit eller hotat falla omkull. Dessa båda stenar höra ovedersägligen till ej blott den närmaste Sävsjö-bygdens utan trotsigt till hela häradets märkligaste och minnesrikaste då de inte bara genom sina runor berätta om ett par män ifrån orten utan där till minna om bragder i främmande land av storpolitiskt för att inte säga världshistoriskt betydelse, där de båda nordiska folken, danskar och norrmän spelat huvudrollen och, som inskriftionerna å dessa båda stenar utvisa, även

svenska män från våra bygder varit med om att skapa historia: i sambandet
 med kampan om herraväldet över det gamla England under 10-hundratalets första
 år. Västragårds-stenen bär inskriftan, tolkad av professor Otto von Friesen:
 "Vråe reste denna sten efter sin broder Gunne. Han blev död i England" och
 Komstad-stenen eller, som den ock av runologerna kallas, Tova-stenens runor
 säga oss att "Tova reste denna sten efter Vråe sin fader, Håkan jarls stal-
 lare." Denna sistnämnda sten har tyvärr länge varit försvunnen och är så en
 till sin största del, men ~~den nämnde~~ professor ~~von Friesen~~ lyckades under
 sina efterforskningar i orten ~~etter åtta~~ av en lycklig slump återfinna den ned-
 re delen av stenen år 1885. Detta stycke fanns då inmurat som spishäll i ett
 nu rivet torp strax öster om Komstads Gästgivaregård, kallat Norratorp. Det
 lyckades ~~professorn~~ att mot ersättning för material och arbete få det funna
 stycket utbrutet samt senare efterforska, om den återstående delen möjlig
 också funnes i murverket. Det funna stycket hade tydligt murats in där vid
 byggnadens tillkomst, och då stugan någon gång kring sekelslutet revs, gjor-
 des noggranna undersökningar efter det felande ~~stycket~~ men utan resultat. De
 funna delen av stenen flyttades då till Gästgivargårdens trädgård och restes
 där dels för att få ett gott skydd och för att få sin plats i så gott som ~~en~~
 omedelbar närhet till den plats, där den tidigare rests. Den kan på sin nuva-
 rande plats beskådas men är ej mycket att se, då den utgör bara den nedre de-
 len med endast ett litet stycke av runslingan och dess sista ord. Efter det
 Sävsjö-ortens Fornminnes och Hembygdsförening 1923 bildats ha genom denna iv-
 riga efterforskningar efter den felande delen av denna sten gjorts men utan
 några som hälst resultat. En allmän förmodan bland ortens folk är, att det a-
 dra stycket ligger inbäddats i murverket kring kvarndammen strax intill kvarne-
 nes dammbyggnaden någon gång under 1800-talet ombyggdes. Det är ju rent av ~~en~~
 tänkbart att detta stycke hamnat där samtidigt som det ~~fixx~~ 1385 funna sty-
 ket hamnat i Norratorpets köksspis och således möjligen skulle kunna i en fram-
 tid komma till rätta, såvida det ej blivit helt spolierat och bitarna ligga
 vägbanan, vilken samtidigt omlades.

Förutom utmed de gamla vattenlederna inom socknen finner man även i denn
 socken på en del ställen längre bort från dessa belägna större gravrösen mer
 avskilda från den uråldriga bebyggelsen uppe å höjden med

vida utsikter över bygden. Så är t.ex. fallet vid det s.k. Klangsåsen utmed vägen mot Vrigstad och på många andra ställen i socknen. Även kring den förra sjöns eller som den på senare tiden allmännare kallats Örsbysjön ~~omgivning~~ har i forna tider rik bebyggelse funnits att döma av den myckenhet av fornlämningar den bygden har att uppvisa. Denna av vatten förr på tre sidor omflutna bygd inrymmer den längst åt söder utskjutande slutningegrenen från Högbystråket, som norrifrån uttecknar ~~Kockhem~~ byn från madmarkerna utmed ~~Ljungån~~, vilken här nere endast framträder i smärre höjdpartier, här och där avbrutna av lågmarker, men som genom sin sträckning dock tydligt nog röja sammanhanget norrifrån. Alla de lägre liggande områdena här nere och särskilt Örsby-gårdarnas vidsträckta odlingsjordarna röja oförtydbart sitt tidigare sammanhang med det stora madområdet kring Ljunga-ånen liksom deras fortsättning österut in i Hjärtlanda och Hultsjö socknar ~~xixxx~~ med de väldiga mossmarkerna inom Stockaryds socken. Alla dessa områden ha också vid det senaste stora torrläggningsföretaget i större eller mindre omfattning berörts av detta och fått åtminstone vissa delar av sina sankmarker avtappade och lämpade för odling.

I samband härmed förtjänar också omnämnas den omedelbart norr om Örsby belägna byn Kockhemmet och de dess ägor belägna nästan fullständigt plana sandmoarna norr om byn, numera i stor utsträckning skogbevuxna. Detta något högre än de nutida madmarkerna omgivande området kan tänkas en gång ha varit en sjö, instängd av jökelvallar, av vilka betydande rester ännu finnas kvar å Kockhemmets ägor och vilka vid järnvägens byggande för 80 - 90 år ~~i stor utsträckning~~ sen tagits i anspråk för järnvägsbankarnas anläggning över de stora sankmarksområdena - de kvarvarande resterna ~~ha~~ i våra dagar av järnvägen förvärvats och hållas numera som bäst på att bortfrakta för järnvägsunderhållets behov. I denna sjö liksom å de översvämmade madmarkerna, som även dessa en gång varit sjöar, ha de finare partiklarna från de frambrystande jökelälvarna vid inlandsisens avsmältning för sådär en 15.000, år sen sjunkit till botten och bildat de ler- och sandlager, som vi nu finna i botten av de numera kultiverade madmarkerna - Ljunga-maderna. Ur den här förmodade sjön, det stora sandflaket norr om och kanske kring hela Kockhems-byn, har vattnet genom det porösa bottenlagret så småningom sipprat ut och hamnat i ån, und-

er det att sandlagret måst stanna kvar och numera bildar ytmarken å området, en god groningsgrund för framför allt tallskogen.

Man har undrat mycket över hur namnet Kockhemmet uppkommit, men den frågan tyckes nog ha fått en god lösning genom den gamla traditionens förmälän, att sandslätten norr om byn en gång skall ha varit använd som exercished under något av de flydda århundradena och ännu för inte allt för länge sen ~~ha~~ vid krigsmobiliseringar ha varit en sammandragningsplats för militären. Vid dylika tillfällen hade Kockhemmets gårdar ~~ej~~ utgjort utspisningsplatsen för militären, och då var ju namnet på dessa lätt funnet. Att sagnerna om hedens forna militära användning har fog för sig styrkes av en hel del vid senare tiders bearbetning av marken å detta område gjorda fynd, en del hästskor, delar av gamla vapen m.m., som utvisa, att platsen måste ha haft militär användning.

Beträffande socknens fasta fornminnen i form av forngravar o.d. kunna vi av utrymmesskäl här ej i detalj specifisera dessa i annan mån än son redan skett utan måste inskränka oss till att hänvisa dels till i Norra Smålands Fornminnesförenings Årsskrifts av år 1922 intagen artikel av C. F. Norden-skjöld om dessa samt till de i Sävsjö Västra folkskolas arkiv förvarade handlingarna, protokoll, kartor och beskrivningar över socknens fornminnen upp-rättade vid den år 1935 företagna sakunniga inventeringen av fornminnena inom socknen lik den, som något är tidigare verkställdes inom Wallsjö och vars handlingar ~~är~~ i Sävsjö Fornminnes- och Hembygdsförenings förvar stå till intresserades förfogande för mera ingående studier.

Något från äldre tider kvarstående byggnadsmärke mer än sockenkyrkan finns, så vitt vi ha oss bekant, inte i denna socken, men så är denna också ett ganska fornämligt sådant. Denna torde i likhet med de allra flesta bevarade av härads gamla stenkyrkor - av de från äldsta tid stammande träkyrkorna finnas numera veterligen inga kvar - räkna sin ålder från 1100-talet och torde säkerligen i likhet med åtminstone de flesta av denna tids kyrkor i våra bygder ha haft förmånen av de kyrkobyggnadssakkunniga Nydala-munkarnas anvisningar och hjälp. Det lilla templet är uppfört med ett kraftigt försvarstorn, långhus och kor men saknar utbyggd absid. Den tydliga från början mycket omsorgsfullt uppförda byggnaden av sten med såväl yttre som inre kalk-

rappning har givetvis under sin 800-åriga tillvaro genomgått många öden och varit föremål för åtskilliga restaureringar och förändringar, bl. a. den i sen tid uppförda tornspiran ~~bär~~^{burit} vittne. I samband med den under 1955 företagna inre restaureringen, som gav anledning till en grundligare undersökning av kyrkans murverk, vilket särskilt beträffande tornet visade skavanker, som påkallade snar bot, har beslut fattats även om en nödig ytter restauring, varigenom tornets överbyggnad kommer att avlägsnas och dess yttere således ~~dessa arbeten har rört sig 1956-1957 utöver de ursprungliga och stilrenare formerna.~~ blir återställt i en mera ursprunglig och stilrenare form. Det har vid renoveringen upptäckts, att byggnaden jämväl utväntigt varit försedd med dekorations i färg i likhet med t. ex. Lannaskede gamla kyrka, vilka delvis knackats fram. Önskvärt vore naturligtvis om även dessa kunde i sin helhet bringas ~~i~~^{ut} dagen och återställas i sitt forna skick. Det kommer väl under det fortsatta arbetet visa sig, huruvida detta kan låta sig göra.

Under krigstider i forna dagar har kyrkan flera gånger blivit svårt skändad och mycket illa åtgången, svårast trotsigt är 1611 under det s.k. Kalmar-kriget, då den brändes och svårt ~~burndes~~^{skadades} vid ~~danskarna~~^{härjningstäg} genom våra bygder. Det var trotsigt efter denna olycka kyrkan begåvades med klockstapel av trä, vilken under ett senare skede ersattes med den hittillsvarande ~~1956 har en klockstapel sätts i den nu uttillförlagda kyrkan,~~ överbyggnaden på det ursprungliga tornet och klockstapeln därefter revs. Nu har man emellertid i samband med den blivande nya restaureringen beslutat att skaffa en ny klockstapel för klockornas upphängning, vilket i samband med kyrkans utvidgning från 1956-57 också kommit till utförande.

Den i fjor skedda renoveringen av kyrkans inre har utförts med största pieitet i samarbete med och under överinseende av landsantikvarien i länet, d:r Gunnar Svahnström och haft till ögonsikte ej blott att bota sentida skavanker utan jämväl att i möjligaste mån reparera "vad fordom brutits" d.v.s. att så långt man det kunnat söka återställa det vackra templet i sitt ursprungliga skick. Men av detta arbete återstår ännu en del målningsarbeten, som man hoppas snarast kunna ta ihop med. På tal om målningsarbetena är att nämna, att kyrkans inre prydde av fornämliga sådana på läktarbröst och bänkdörrar utförda på sin tid av smålandskontnären Fehr Hörberg, tillkomma under den tid då denn i egenskap av härarzmålare var bosatt inom socknen omedelbart före sin konstnärliga utbildning vid akademien. Han bodde under denna tid först på ett torpställe, Stabäck, utmed vägen mellan Vyrkbyn och Komstad och därefter i Hejen-

sjö by. Det förstnämnda torpstället är nu sen längre rivet och nya byggnader därinvid ha sen tillkommit, men utmed vägen ungefär mittför den plats, där det gamla torpet låg, har Sävsjö Fornminnes- och Hembygdsförening till denne konstnärs åminnelse låtit resa en enkel minnessten med inhuggen inskription.

Altartavlor av denne konstnärs hand pryda ett flertal kyrkor i vårt land, därav några inom Sävsjö-bygden, bl. a. i Vrigstad, Svenarum och Norra Sandsjö.

Vi ha tidigare i samband med fornminnesanteckningarna från den gamla Wall-sjö socken omnämnt, att den allra första och äldsta tingsplatsen inom det nuvarande Västra härad eller som det numera åter kallas Västra Njudungs häradsrätts område varit förlagd till Eksjöhovgård under långliga tider och att den na plats är dokumenterad tingsplats så långt fram i tiden, som ägarna till detta storgods varo lagmän. Då så ej längre var fallet, uppförde häradet tydligtvis en egen domstolslokals ~~med~~^a, vilken förlades invid Sävsjöns sydöstra strnd å den släta plan strax invid avtagsvägen till Sävsjö Mellangård, vilken förr kallades "Tingsslätten". Denna förflyttning av tingsstället skall ha ägt rum år 1631. Några spår av bebyggelse äro där ej synliga i vår tid, vilket är naturligt, då slätten i sin helhet sen långlig tid är odlad åkermark, och av den gamla tingsstaden där återstår intet annat än namnet på tomtplatsen som stöd för minnet, och t.o.m. detta har alltmer kommit ur bruk, så att numera endast en och annan äldre person har detta namn i minnet. Men utom detta nam är det ytterligare två namn invid platsen, som torde kunna bekräfta att där en gång funnits tingsplats, gårdsnamnen Kistegården och Skrivaregården, ännu officiella benämningar på de båda närmast Tingsslätten belägna gårdarna i der gamla Sävsjö-byn. Beträffande namnet Kistegården, den allra närmaste, har fö sports, dels att namnet skulle härleda sig av att tingskistan för förvaring av domböcker och övriga domstolsdokument och handlingar, alltså arkivet, där mellan tingssammanträdena skulle ha förvarats och dels av att den s.k. "tjuv kistan" eller vad på nutidsspråk kallas häradshäktet skulle ha varit inrymt i samma gård. Hur med dessa förhållanden i verkligheten förhållit sig lär det väl vara svårt att få klara bevis för, då tingsstaden ej förblev kvar i Sävsjöbyn längre än till år 1695, då den flyttades till Sunnerby i Vrigstad, var om vi senare ska berätta. Vad namnet Skrivaregården angår skall upphovet till detta namn ha sin grund i att den s.k. tingsskrivaren eller som det väl numer

heter tingssekreteraren eller tingsnotarien innehade denna gård, kanske som löneboställe. Vad som emellertid torde vara ganska säkert är, att de båda gamla gårdsnamnen Kistegården och Skrivaregården leda sitt ursprung från sambandet med den här belägna tingsstaden.

Att Sävsjö-byn ej blev varaktigare som tingsplats än 64 år - alltså mellan åren 1631 och 1695 hade samband med en från sistnämnda året skedd domsägeomläggning. Som nämnt flyttades då tingsstället till Sunnerby i Vrigstad. En sådan förflyttnings kunde ju ha visst fog för sig genom det förhållandet, att Wrigstad ju var den centralaste platsen inom häradet och väl då som ännu långt senare betraktades som häradets huvudort. Men därtill kom även ett ännu mera dominerade skäl: Västra härads-domsagan hade vid denna tidpunkt sammanslagits med Tweta och Mo häraders domsaga till en på enhanda sätt som i vår tid en sammanslagning skett av Västra och Östra häraders domsagor till en bestående av tvenne tingslag. Det blev genom denna sammanslagning helt enkelt en fråga om kommunikationsförhållandena mellan de båda tingslagen, var vårt härads tingsställe skulle förläggas, och ur den synpunkten hade ju Vrigstad ovedersäglichen betydande företräde framför Sävsjö. Tingsstadens förläggning till Vrigstad blev emellertid inte av lång varaktighet, ty redan under 1700-talets förra hälft upplöstes förbindelsen mellan de båda tingslagen och Västra härad blev åter egen domsaga med påföljd att häradet åter förlade tingsstaden i Norra Ljunga men denna gång inte å den förra platsen, i Sävsjö-byn, utan i den ur kommunikationssynpunkt mera centralt belägna Komstads by, där ett flertal vägar från häradets skilda delar då som nu strålade samman. År 1734 hade man där uppfört det nya tingshus, som då togs i bruk, beläget omedelbart invid gästgivaregården och kom att användas till år 1907, då tingsplatsen ånyo flyttades och denna gång återbördades till sin första hemsocken, om vi så få uttrycka saken, alltså till Wallsjödelen av Sävsjö dåvarande municipal samhälle omedelbart invid järnvägsstationen. Även denna flyttning motiveras ur kommunikationssynpunkt framför allt genom järnvägen, som nu var det förnämsta trafikmedlet och för både en stor del av tingsmenigheten även som för fångtransporterna blev det bekvämaste och billigaste transportmedlet. Det gamla tingshuset i Komstad försåldes kort efter det nya tingshusets i Sävsjö

tillkomst till en sammanslutning i Vrigstad, där det återuppfördes och numera återfinnes som "Granbackens Pensionat." Å gamla tingshusets i Komstad ~~tomt~~^{tomt} står i våra dagar kvar som ett minne av vad där förr varit det ~~gamla~~ härads-häktat eller "tjyvakistan" för att återgå till den uråldriga benämningen, vilket ~~av~~^{en} tingshusstyrelsens försorg försatts i ~~gott~~ stånd och står under till-syn, ävenledes ordnad av nämnda styrelse. Den får nu stå kvar å ursprunglig plats och för nya släkten vittna om platsens forna användning.

Det kan ju i detta sammanhang förtjäna omnämna, att häradet just inom Norra Ljunga kommun under gångna tider haft efter varandra tvenne avrättningsplatser eller s.k. galgbackar, den ena och troligen allra äldsta belägen inom den nuvarande Sävsjö stads planlagda område, enligt vad traditionen ännu vid senaste sekelskiftet visste omtala, å den triangelföriga backslutningen mellan Lundbergs Plan, Vrigstadvägen och Rundelsgatan. Hur länge denna användes för sitt ändamål vet man nu inte, men åtminstone sen tingsplatsen flyttades till Komstad om inte än tidigare ha förekommande avrättningsplatser skett å en skogbeväxt bergshöjd utmed Vrigstadvägen mellan Komstad och Ljunga kyrkby, vilken än i dag är bekant under namnet Galgbacken. Den senaste avrättningen på denna plats lär ha ägt rum någon gång under senare delen av 1800-talet, då en beryktad brottsling kallad Farao där fick med livets förlust sona ett begånget mord. Ännu ett stycke in på 1900-talet levde inom orten personer, vilka som åsyna vittnen varit närvarande och sett den makabtra händelsen. Man måste väl anta, att avrättningsplatserna på den tidigare använda galgbacken inte förekommit, sedan bebyggelse i dess närhet kommit till stånd, d.v.s. sen de jämvälv utmed Vrigstadvägen och mitt emot galgbacken belägna torpet Pinuten samt de ~~finn~~^Vä>tagsvägen mot Eksjö, den nu Sandsjö-gatan benämnda farleden, liggande gamla backstugorna redan före samhällesbebyggelsens tillkomst hade uppförts, då väl ingen ville bo i så omedelbar närhet till en dylik plats. I varje fall ligger tiden för den galgbackens användning långt tillbaka i tiden, men traditionen om dess belägenhet har dock levat kvar ända till efter samhällesbebyggelsens tillkomst. Av den nuvarande stadsbefolkningen är det dock säkerligen inte många, som ha kännedom om den.

Av Ljunga sockens sju byar äro fyra belägna utmed den i dess längdriktning gående genombartsvägen Vrigstad - Vetlanda, vilken ju i huvudsak följe

den gamla vattenfarleden Ljungaån och dess biflod Törkån. Dessa äro från väster räknat: Ljunga kyrkby, Komstad, Sävsjö-byne samt den först från tiden för järnvägsstationen Sävsjös tillkomst framväxande stationssamhället - senare municipalsamhällesdelen väster om Törkån omkring Torkebro ingående delen av Sävsjö samhälle. De övriga tre byerna äro den strax söder om Sävsjöbyn och i omedelbar närbetet till Sävsjö samhälle liggande Mejensjö by samt den betydligt längre söderut vid den lilla Hemsjön eller som den allmännare kallats, Örsbysjön belägna Örsby eller Örsbyholm med därtill kringliggande gårdar, Kockhegsmgårdarna, Hennikahemmet, Stocken, Ön och Broddanäs samt Filebo, vilka ~~huru~~ sistnämnda ligga öster om järnvägen i det stora moss-stråket mot gränsen till Hjärtlands socken, under det att den mera centrala delen av Örsby med Kockhemmet ligger på den högre belägna tidigare omnämnda halvö, som omges av dæ i samband med Ljunga-maderna sig österut sträckande stora mossmarkerna. Själva namnet på två av de ute i detta område belägna gårdarna, Ön, anger ju tydligt belägenheten i ett tidigare sjöområde, och ena handen är förhållandet med gården Broddanäs, som ligger på en tidigare helt omfluten bergknalle, som sticker upp ur de omgivande mossmarkerna. Denna har dock tidigare varit skilt från det näraliggande fasta landet och skiljes numera från detta i huvudsak av den lilla Hägneån, som utgör avloppså för Eksjöhovgårdssjön i Wallsjö samt avvattnar större delen åtminstone av Hjärtlanda socken och dess vatten på väg till sitt inflöde i Ljungaån. Den sjunde av sockenbyarna är Mossaryd. Denne ~~är~~ utgörs av en samling gårdar belägna norrut från Kyrkbyn över den rätt stora Ljungamossen och gränsar i väster till Hylletofta socken samt i norr till Bringetofta, Norra Ljungas forna moderförsamling. Mossaryds by är tydlig vad bebyggelsen beträffar socknens allra yngsta och sist tillkomna, vilket framgår därav, att den enligt företagna undersökningar vid fornminnesinventeringarna helt saknar vare sig gravar eller andra fornminnen från förkristen tid. Själva dess namn ger ju också besked om att den tillkommit i sen tid efter det att den forna stora sjön förvandlats till mossmark. Att den emellertid förflutit en ej obetydlig tidrymd sen denna förvandling fullbordats torde framgå av att mossen åtminstone i sin södra del innehåller bräntorv av mycket god beskaffenhet, vilken under senaste världskriget i betydande omfattning under statens medverkan brutits förf att skaffa bränsle åt en

del av landets större industrier i södra Sverige, bl.a den skånska sockerindustrien, då brönsleförsörjningen genom kriget var som svårast. Arbetet med bränntorvstillverkningen vid denna och en inom Norra Åbandsjö socken i samma regi arbetande bränntorvsmosse beredde under dessa år också god arbetstillgång åt en del av ortsbefolkningen.

Beträffande arbetslivet i övrigt inom denna socken såväl under gångna tider som i nutiden måste nog sägas, att detta i sin helhet varit ägnat åt lantbruket sådant det i skogsbygderna bedrives - jordbruk i samband med kreaturskötsel samt skogsbruk helt och hållet. Se vi bort ifrån tätortsdelen i Sävsjö, där ju under de senaste decennierna en skofabrik inom Ljungadelen av samhället varit den enda representanten för industrin och en kanske inte så obetydlig handel förekommit, så ha dessa näringar under 1900-talet varit hela koncentrerade dit, under det att landsbygden helt och hållet ägnat sig åt jorden och skogen och vad dessa kunnat ge till livets uppehälle. I Sävsjö ^{av 1800-talet} hade Ljunga socken under senare delen ^{da} en inte så obetydlig industri inom trävarubranchen intill år 1897, då denna vid den stora branden lades i aska och ej återuppstod. Och något nytt i den vägen kom ej heller i stället förrän ett stycke in på 1900-talet, ^{da} den nämnda skofabriken, Sävsjö Skofabriks A-B dit överflyttade sin verksamhet efter att tidigare ha haft denna förlagd inom Wallsjö-området, En liten bleckkärlnsfabrik har också där under senare tid kommit till, men denna är närmast ett litet familjeföretag utan större omfattning och torde väl närmast kunna betecknas som en hantverksrörelse.

Några andra naturtillgångar utöver jord och skog av betydelse har socknen veterligen inte att ta till förutom den nämnda bränntorvsmossen, men den ger ju i dessa nejder än så länge åtminstone ~~xx~~ endast en kristidsprodukt, som får värde endast under krigstider, som det hittills visat sig. Litet järn gömmer sig visserligen i en del av de bergsåsar, som genomstryka socknen, men malmen torde nog här som så mången ännorstädes vara allt för fattig för att vara brytvärd i våra dagar. Veterligen har sådan fördomdags under självhushållets tider tidtals brutits här till husbehov. Så har på sin tid skett ~~zere~~ vid Komstad, där bönderna för att få behövligt järn till spik och annat för byggnadsbehov bröt malm och på oxskjuts fraktade denna till Ohs bruk ner vid Ruskens södra ände i Gällaryds socken, där de fingo den smält och bear-

betad till stångjärn, som de sedan själva kunde vidare hemma bearbeta till nödiga bruksartiklar som spik, gångjärn och dylika enklare ting, men detta gick för sig på den tiden, då skogen ännu inte hade annat värde än till bräse och byggnadsvirke för egna behovet. Det fanns den tiden gott om tid vintertiden, då de i regel inget hade att syssla med i skogen, och man hade gott om arbetskraft, som man ej behövde avlöna, ~~i de flesta fall~~ varjämte man levde enkelt och billigt av det lilla jorden och ladugården gav. Visserligen hade man då inga pengar eller i varje fall mycket litet av den varan men man behövde dem i regel inte heller, då man var van att klara sig den förutan för de dagliga behoven. Under sådana förhållanden kunde man den tiden kosta på sig att bryta den fattiga malmen hemma i Ljunga, köra den till Ohs, dit man väl hade bortåt fem mils väg och låta förädla den samt hämta den utvunna metallen och själv smida sitt behov av enkla artiklar. Det blev kanske ändå billigare än att från affärer i Jönköping hämta sina behov av varor färdiggjorda. Småläningen har ju från äldsta tider varit van att spara och klara sina behov på egen hand, Det är inte bara invid Komstad man har järn i bergen. Vid den senaste tidens byggenskap å Högagärde i Sävsjö har det vid sprängningsarbete för husgrunder och nödiga ledningar visat sig, att man även där har ett järnmalmsförande berglager att bygga på, och att berggrunden litet varstans inom Sävsjöbygden innehåller järn har man f.ö. många bevis på, bl.a. den betydande järnhalten i gruslagren inom Torkåns område ~~och~~ från stadens vattenledning ~~vattnet~~ Vattnet i Torkån är f.ö. också starkt järnhaltigt, vilket man kan förvissa sig om bara genom att betrakta i ågottnen definitiva stenar, som äro starkt rostbelagda. Så nog ha vi järn i vår stad, fast detta torde leda till mer besvär och obehag än den nyttja vi nu för tiden kunna göra oss av det.

Jorden i de närmast vattenlederna belägna jordarna äro som vanligt uppe på höglander starkt grus- och sandblandade och därmed magra och torra, vadav brukarna av dessa marker äro i hög grad beroende av sommarens nederbörd, och vid torkår blir det månen gång besvärligt och skörden ringa å de värst utsatta åkrarna, men å moss och madmarkerna som uppodlats, blir ju torkan mindre kännbar, och då får man dess mer lita till dessa, där de finns. Gårdar belägna längre bort från vattendragen ha ju i regel tyngre jordar med en ~~mera~~ vattenhållande alvbotten, som bättre motstår torrperiodernas påfrestning. Genos

7 /

tillämpning av nutida brukningsmetoder ha jordbrukskarta under senare tider i stor utsträckning också tillgodogjort sig vetenskapens anvisningar och därmed kunnat långt mer än förr behärska naturens nyckfullhet till förmån för sin näring och klara sig därför, även där förhållandena förr varit mer än vanligt/ganska gott, och man kan numera säga, att jordbrukskaret i denna socken står på en ganska hög nivå mot bara för några årtionden sen. Bäst klara sig ju de, som ha jordar av bästa beskaffenhet, men även sådana, som ha fått med av den torra sandjorden och därtill numera ha andel i madmarkerna samt mossjordar klara sina lantbruk bra. Skulle ett verkligt svårt år möta, har ju smålänningsen i våra bygder alltid i skogen en god sparbanksbok att falla tillbaka på. De av torkårens påfrestningar värst hemsökta lantbruken ha av ålder varit att finna i kyrkbyn samt till en del i Komstad, innan maderna blevo lagda under plogen och rädda situationen.

Ljunga kyrkby har i motsats till socknens övriga byar ända tills under 1930-talet lyckats undgå laga skifte och därför ända till dess var en slute enhet av urgamal typ, troligen enastående i våra bygder under senare tider. Med rätta kan man i detta fall säga "lyckats", ty byfolket där har tiderna igenom med näbbar och klor kämpat emot alla ånsträngningar att få skifte till stånd. Många nykomlingar till byn lära ha gjort upprepade försök att få laga skifte till stånd utan att lyckas på grund av det motstånd från de gamla bybornas siday och till sist föredragit att hellre fly än illa fäkta på grund av det kompakta motståndet. Det var tydlig den gamla alltid förekommande rädsan för att bli tvingade att flytta ut sine gårdar och att skiljas från den intima gemenskapen med sina grannar, som var grunden till motståndet. Men till sist gick det inte längre att streta emot, skiftet kom till stånd och i samband däremed har den slutna bebyggelsen utmed kyrkan numera till en del ehuru ej i någon större utsträckning brutits och byns ålderdomliga utseende till en del förändrats.

Komstad med belägenheten i närheten av de båda vattendragen Ljungaån och Torkåns sammanflöde, där genomfartsvägen förenar sig med en från Bringetofta och övriga norrut belägna socknar kommande väg samt en väg från norra delen av Hylletofta och berörande en del västligt belägna byar och gårdar inom Bringetoftasocknen, tydlig tillkommen efter järnvägsstatimens

i Sävsjö tillblivelse i amsikt att åstadkomma förbindelse med denna, jämväl tillstöter, har blivit en knutpunkt för trafiken inom denna del av häradet med gästgivargård, kvarn och sågverk samt ända fram till år 1907 jämväl häradets tingshus där beläget, alltså en betydande centralpunkt inom socknen.

Vi ha i vår ovan lämnade detaljskildring av den gamla Wallsjö socken berättat historien om Sävsjö järnvägsstations och järnvägens ändrade läge inom vår stad genom ändrad stakning, varigenom stationen kom att förläggas öster om Torkån i stället för som från början var avsett väster därom med beräknad stationsplats invid Sävsjöns nordöstra ände och ska nu inte rekapitulera dessa händelser utan bara påpeka vilka förändringar beträffande Sävsjöbyn som ett fasthållande vid den första stakningslinjen genom denna by skulle ha dragit med sig. Hur utsikterna från t.ex. Mejensjöhöjderna ned över Sävsjön i våra dagar skulle ha tett sig för betraktaren, om den första stakningsplanen blivit fullföld med stationen förlagd å först avsedd plats kan ju den med tillit fantasi begåvade roa sig med att fundera ut. Hög hade platsen då kommit att förete en helt annorlunda anblick än nu, det är säkert. Otvivelaktigt skulle det stationssamhällets utseende ha fått ett annat och långt tjuusigare ansikte än det, som växt fram invid den nuvarande stationen. Den lilla fagra sjön och de ekskogsklädda höjderna bakom denna samt Mellangården och de båda Norregårdarna skulle ha utgjort ett fornämligt staffage mot samhällsbebyggelsen å den motsatta östra sidan. Men utrymmet för samhällets framtida utbyggnad hade förstås blivit mera trångt än det nuvarandes, och fråga är väl om inte jämväl de övre delarna av Mejensjö by också hade blivit nödsakade att maka åt sig för samhällsbebyggelsen även om denna hade hållit sig inom ramen för sin nuvarande utbredning. Idyllen Sävsjöbyn blev den gången räddad genom patron G.A. Fagerbergs ingripande och är alltjämt ogrundlad, och bäst var kanske detta. Vi ha tyvärr inte för många sådana i vårt allt mer industrialiseringade land att visa upp.

Vi ha i annat sammanhang ovan berättat något om ett par av Sävsjöbyns gårdar och kunna ju i detta sammanhang komplettera denna berättelse med att omnämna, att Sävsjö Södergård under gångna tider varit sätsgård och ännu brukar benämnas säteri. Av vad orsak eller i vilket ^{samarthang} regendomen, som på den tiden var av betydligt större omfattning än i våra dagar, ha vi ej lyckats utte-

na, men att till säteriet på dess tid jämväl hörde flera utgårdar i den närmaste omgivningen såsom Sävsjö Västragård, här omnämnd i samband med den ~~en~~ stora runstenen i dess närhet, kallad Västragårdssstenen, vidare de båda forna torpen Risen, Kråke med kvarnen Kråkefors samt Källäng, liksom torpen Te-1 levad norr om Sävsjö samhälle utmed Sandsjö-vägen och Hagen längst i norr nära intill sockengränsens spets, där socknen möter de båda grannsocknarna Wallsjö och Bringetofta vid det stora gravröset. Huruvida de närmast intill Södergården, vilken av dess fornämligare byggnadssätt att döma tydlig varit säteriinnehavarens boställsgård, Skrivaregården och Kistegården, ävenledes ingått i säteriet är numera svårt att få utrett men tårde vara det troligt. Säteriet skall ha tillkommit år 1633, och som innehavare av det nämns dels en medlem av numera utgångna adliga ätten Hägerflycht, väl känd i vårt län såsom donator till och en av grundarna av länslasarettet i Eksjö, som än i dag bär hans namn, ~~Ann~~^{och dels} ett par andra ägare ~~till detta säteri~~ av adlig börd ~~tro kända~~ nämligen ~~del~~ en baron och överstlöjtnant A.W. Almfeldt, sannolikt också bosatt där, ~~se~~ också trolichen samtidigt ägde den stora skogsegendomen Skrapstad i Wallsjö socken, ~~som~~ ^{Som} han dock avhände sig omkring år 1870, från vilket år ett danskt konsortium med en professor Fredriksen i spetsen, ^{på} bosatt och trolichen även ägare till det fornämligare godset Prinsnäs i Norra ~~stad som ägdes~~ ^{Tid Sävsjö-Säteriet var} Sandsjö, ~~och~~ Sist i raden av adliga ägare den medlem av den ännu kvarlevande ätten Aminoff. Av någon anledning hade denne någon gång undet 1830-talet väl kommit på obestånd och måst avträda hela säteriet. Ett par av traktens bönder passade då på att av staten tillösa sig hela komplexet och delade det sig emellan i två lika hälften, från vilka senare så väl de båda huvudgårdarna, Södergården och, som det uppgives, Skrivaregården, som samtliga utgårdar och torpen frånsålts till olika ägare.

Huruvida Sävsjöbys gårdar eller några av dem tidigare tillhört det odelade Eksjöhovsgårdskomplexet, vilket under sin storhetstid fannade över synnerligen mycket inom de närmaste socknarna, känna vi ej, men två andra byar inom Norra Ljunga ha varit helt i dess ägo, nämligen den nära in på Sävsjöbyn liggande Mejensjö by och det längre söderut belägna Örsby eller som det ofta kallas och väl tidigare officiellt hetat, Örsbyholm. Huru mycket ^{av} denna by

med dess många kringliggande gårdar som en gång i tiden bildat det där befinnliga säterit, om det varit hela området eller endast vissa delar därav tycks ej numera gå att få klarhet om utan mera ingående arkivstudier lika litet som det nu går att få reda på, vid vilken tid detta säteri bildats. Inte heller finns där numera någon bebyggelse, som skvallrar om, var en person av högre stånden lång residerat. Endast så mycket är klart dokumenterat och känt, att Detta säteri omkring 1770-talet innehäfts av adelmannen C.M. Silfverhjelm, som under åren 1762 - 78 var landshövding här i länet. Att han även bott och avlidit å sitt härvarande säteri torde man väl kunna sluta sig till av det förhållandet, att hans stoft vilar i socknens kyrka. Man vet ock berätta, att säteriets egendomar efter hans död övergingo i bondehänder.

Som en rent personhistorisk annotation från en av Örsbyholmsgårdarna, den enda å halvöns västra sida belägna ganska stora skogsegendomen Hennikahemmet, tvärs över maderna synlig från genomfartsvägen mot Vrigstad, strax innan den viker av åt höger. Denna gård ägdes under senare hälften av 1800-talet av en lantbrukare Sven Andersson, som på sin ålderdom inflyttade till Sävsjö samhälle och bosatte sig hos en där boende dotter. Han hade förutom dessa dotter tre söner, av vilka två bodde i Sävsjö, där den ene drev bok- och pappershandel samt bokbinderi och den andre sysslade med urmakeriarbeten. Den sistnämnde hade behållit fadersnamnet och kallade sig Svensson helt enkelt, och den förstnämnde hade ändrat namnet något och hette Svenander. Den tredje i ordningen hade i unga år skaffat sig ett lantbruk i Kråkhult i Hultsjö socken och skrev sig Svensson. Denne Svensson hade ~~ha~~ flera barn, därav fem söner, vilka alla tydligt haft större lust till boken än till jorden, ty alla gingo den lärda vägen och blevo bemärkta män i staten, vilket torde vara ett rätt ovanligt förhållande i ett litet bondehem. Alla studerade i Lund, läste med varandra i tur och ordning till studenten, medan en syster skötte hushållet åt dem och själ förberedde sig för egén examen. Tre av bröderna togo med glans läkarexamen och blevo provinsialläkare: nämligen Klas Hultén i Helsingborg, John Hulténius och Gustaf Hultén i Vrigstad. En fjärde son valde liksom den femte lära-re och rektor vid statens samskola i Söderköping och den siste i reden lära-re i Lund. Den nämnda systern har lärarinnebefattning i hemsocknen Hultsjö. Alla syskonen hade efter hemsocknen Hultsjö antagit släktnamnet Hultén.

Alla torde nu ha uppnått pensionsåldern.

Det kan ju i sammanhanget omnämñas att även en deras kusin, Gunnar Werenfels, son till deras farbror, urmakaren i Sävsö, Svensson, valde läkarbanan och har innehåft provinsialläkaretjänsten i Bodafors, intill dess han är 1956 ~~förvarat~~ utnämndes till liknande befattning i sin födelsestad Sävsjö, där han nu är bosatt och verksam.

Av verkliga herrgårdar finns och har tydligt inga funnits i denna socken med undantag av de båda nämnda säterierna, och dessa ha ju uppenbarligen ej varit av några större mått. Någon mera fornämlig herrgårdsbebyggelse kan åtminstone inte spåras efter dem. Om någon sådan någonsin funnits, borde det ha varit i Örsbyholm, men traditionen har intet att förmåla om någon sådan, och Sävsjö-säteriets byggnad är visserligen något finare än ortens vanliga bondgårdar, men någon verklig herrgårdsbyggnad även av enklare slag och proportioner kan den förvisso inte kallas.

En större gård har socknen, som skulle kunna kallas herrgård även om inte ifråga om byggnadernas herrgårdslikhet, nämligen den på vägen mot Hylletofta belägnänsamt liggande Nöbbeleds gård med sina vidlyftiga skogsägor, men den hör till den typ av mindre herrgårdar av 1800-talstyp, av vilka vi ha en hel del i Wallsjö socken: de tidigare omtalade Wallsjö, Hulta, Knävelsby, om vi nu ska räkna denna till samma kategori, Uppåkra och Skrapstad. Nöbbeleds gård i Ljunga här nämligen vid ungefär samma tid och på samma sätt som dessa tillskapats under förra hälften av 1800-talet genom inköp och sammanslagning av en hel liten by om fyra gårdar på denna plats. Gården omfattar efter sammanslagningen ej mindre än 413 hektar eller 826 tunnland, därvärt 117,5 253 hektar eller 506 tunnland skogsmark, ~~eller~~ hektar eller 235 tunnland mossar och kärrmark men endast 32,5 hektar eller 65 tunnland åker samt 10 hektar eller 20 tunnland ängsmark. Gården torde vara den f.n.t. största och värdefullaste inom socknen, men belägenheten är något avsides mellan Hylletofta och Bringetofta socknar med Mossaryd som närmaste grannby inom den egna socknen på något mer än en kilometers avstånd fågelvägen räknat och väl ungefär det dubbla färdevägen genom skog och bergknallar, där det ej är lätt att ta sig fram. Till kyrkbyn, som i övrigt ligger närmst till är vägen nog nära halvmilen lång. Gården, som länge varit i samma släkts ägo har naturligtvis

indu sin sittukomst intill försjön 1956

sitt största värde i de väldiga skogsmarkerna och den betydande tillgången på värdefull skog, som länge sparats och utgör en stor tillgång. Den har de senaste årtiondena varit i sterbhusets efter förre ägaren gemensamma ägo men såldes förra året till en anhörig och betingade då ett pris av 520.000 kr.

Socknens skogstillfångar äro ännu betydande i dess helhet, och skogsbruket skötes i våra dagar liksom jordbruken numera allt mer rationellt på åtminstone flertalet gårdar, varför socknens lantbrukare anses allmänt "stå sig bra", som termen brukar låta, och kommunens angelägenheter ha alltid skötts med omsorg i sparsamhetens tecken, vadav dess ekonomi varit god, detta såväl beträffande den borgerliga som den kyrkliga kommunen. Genom införlivningen med den nyblivna staden Sävsjö fr.o.m. ingången av år 1947 är det för ~~en väl~~
^{den nya större gemenskapen,} den nya såväl borgerliga som kyrkliga ~~kommunen~~, som sköter om den gemensamma hushållningen, sen de gamla smärre enheterna försvunnit som administratorer var för sig.

I kyrkligt avseende har Norra Ljunga församling av ålder varit som annex ~~varit~~ förenad med Bringetofta och haft egen komminister bosatt i Ljunga intill tiden för första världskriget. Vid denna tidpunkt fördes emellertid förhandlingar om kommunens sammanslagning med Wallsjö till en gemensam borgarlig kommun, vilka också ledde till positiva beslut i ärendet från båda kommunernas sida. Då komministertjänsterna i de båda ~~frågavarande~~ församlingarna vid samma tidpunkt genom inriehavarnas befördran blevo lediga, ställdes dessa vakanta i förväntan på Kungl. Maj:ts beslut i ärendet och förblevo så i förtätningen, intill dess beslutet år 1940 kom till stånd om de båda församlingarnas förening till ett pastorat med kyrkoherde placerad i Sävsjö. Därmed var komministertjänsten i Wallsjö bortraderad, och den vakanta komministertjänsten i Ljunga ersattes med ~~list~~ en kyrkoadjunkt som biträde i tjänsten åt kyrkoherden främst för att kunna fylla de kyrkliga behoven inom Ljunga. När sedan båda församlingarna vid stadsbildningen från år 1947 jämvälv sammanslogos till en kyrkoförsamling och fingo gemensam kyrkobokföring, blev kyrkoadjunkten placerad på den gemensamma expeditionen efter att därförinnan visserligen ända från början ha varit boende i Sävsjö men där ha haft särskild expedition för Ljunga.

Förutom den rent kyrkliga församlingsvården inom socknen med Svenska Mis-

sionsförbundet som äldsta och främsta representanten för frikyrkorörelsen på platsen ända sen de första väckelserörelsens tid haft ett grundmurat fotfäste inom Norra Ljunga socken och har så ännu med egna predikolokaler såväl inom Sävsjö samhälle, där särskild lokalpredikant och församlingsföreståndare varit sen mycket länge och fortfarande är stationerad, som även ute i socknen. På sistone här också Svenska Alliansmissionen här börjat bedriva verksamhet och i år - 1956 - förvärvat egen fastighet inom Ljungadelen av samhället, vilken är avsedd att bli dess predikolokal, så snart nödiga inredningsarbeten för ändamålet hunnit utföras.

Stiftsindelningen inom Småland har ju under tidernas lopp undergått en del förändringar, vilka berört även våra bygder, Mjudungsområdet. Större delen av det nuvarande Jönköpings län tillhörde under hela den katolska tiden ~~Sunnerbo~~, Linköpings stift. Hela Finveden- Östbo och Västbo häraden - tillika med hela Mjudungen, ~~samt~~ ^{ungefärligen} ~~hela~~ det norr om dessa häraden var låg under Linköpings-biskopens andliga herravälde ända fram till och ett stycke in i reformationstiden, och den siste katolske biskopen där, den bekante Hans Brask, som ännu vid ~~början av~~ ~~reformationstiden~~ var biskop i Linköping, visiterade hela sin tjänstetid Västra härads kyrkor och församlingar, förklarande dem tillhöra "vårt stift", d.v.s. Linköpings stift, ännu år 1544. Därefter tillskapades ett Jönköpings stift under en superintendent, vilket dock blev av kort varaktighet. Redan år 1555 överflyttades de båda Finveds-häraderna till Växjö stift och 14 år senare, år 1560, de båda Mjudungshäraderna, Västra och Östra häraden. De båda Vedbohäraderna ha emellertid alltjämt i kyrkligt avseende fått kvarstanna inom Linköpingsstiftet. Tweta och Vista häraden med Visingsö, vilka ävenledes tidigare tillhört Linköpingsstiftet, överflyttades till Växjöstiftet först år 1607 och det forna Kalmarstiftet lades dit först år 1915, varmed Växjö-stiftet nått sin hittills största omfattning ~~eftersom~~ att från början ha varit det minsta i riket och endast omfattat de fem häraden kring Växjö, som gemensamt bildade det s.k. Värend. Denna ringa omfattning hade stiftet under hela medeltiden, ända tills det under reformationstiden och senare fick ~~sin~~ ^{utökning} fler tapper som ovan visats.

Vi ha tidigare beträffande den gamla sockendelen Wallsjös historia med ledning av de upplysningar, som kunnat inhämtas ur gamla handlingar, rätt utförligt sökt ge en inblick i frågan om fattigvårdsförhållandena där och huru dessa under äldre tid - kring mitten av 1800-talet och tidigare - varit ordnade, och vad där sagts torde väl i stort sett kunna anses gälla även beträffande grannsocknarna i våra bygder. Vad Norra Ljunga beträffar viha de förvarade urkunderna därifrån inga större avvikelser, varför detta avsnitt av den kommunala förvaltningen här saklöst kan förbigås, bara med en erinran om att fattigvårds-klientelet, d.v.s. de hjälpbehövandes antal här torde ha varit betydligt mindre till antalet än i Wallsjö, beroende på att det stora flertalet invånare här utgjorts av självägande bönder, under det att genom de många herrgårdarnas förekomst i Wallsjö dagsverkstorparnas antal där var synnerligen stort, och det var ju i stor utsträckning dessa, som på ålderns dar, då arbetskraften tröt, kommo att falla fattigvården till last. Systemet för fattigvårdens meddelande var i båda socknerna densamma: hemhjälp i alla de fall, där sådan stod att få också i annat fall intagning i en s.k. fattigstuga av enklaste slag. Allt underhåll lämnades in natura och utdebiterades från de besutna sockenborna, d.v.s. hemmansägarna. — Forts. å blad ~~85~~, ~~i ju fört vidhängsas i denna hukit,~~
~~utanför fäger midan i den som vid 86 förfax.~~

Förutom fattigvårdsärenden torde väl fr.o.m. 1842 skolfrågan ha blivit kommunernas största och betydelsefullaste fråga, vilket ej minst inom N. Ljunga framgår av dess gamla stämmoprotokoll. Före 1842 hade ju visserligen många kommuner på frivillighetens väg ordnat någon form av barnaundervisning. Så hade uppenbarligen också varit fallet i N. Ljunga, vilket framgår bl. a. av ett sekretämmoprotokoll av år 1856. Paragraf 3 av den 13 okt. detta år är av följande lydelse: "För avskedade soldaten Carl Skog från Lölla Ekelid under Hjärtlanda Klockaregård i Hjärtlanda socken hade begärts församlingens intyg över det sätt, på vilket han bestritt Barnalärarekall inom denna - N. Ljunga - församling samt även hans därvid ådagalagde förhållande o. d. utläto sig närvarande församlingens Commminster, numera utnämnde Kyrkoherden och övriga medlemmar, att nämnde Carl Skog, som upplystes hava varit i Kungl. Maj:ts och kronans tjänst och därunder bevistat fältläger, vid sin hemkomst genom våda avskjutit ena armen, utan att hava uppnått den ålder, att han kunnat erhålla någon pension eller underhåll av Kungl. Maj:t och Kronan, icke mindre än 44 års

tid oavbrutet sig sysselsatt med barnaundervisning så väl i denna som andra församlingar, och vore flera av de nu närvarande, som i sin barndom njutit hans undervisning, vilken han fortfarande meddelar deras barn. Rörande det sätt på vilket Skog förenämnda uppdrag fullgjort var enhälliga meningen den, att han medelst Guds nåd under en oavlåtlig flit och försakelse inom detta samhälle, där han stilla verkat, lyckats befrämja värderik upplysning, i det han redig bibringat de barn, som njutit hans undervisning en särdeles känskap i både in- och utanläsning och bland dessa ett stort antal, vilkas fattningsförmåga varit mycket ringa, så att många andra undervisare ansett sig ur ständ meddela dem någon klar insikt, vilket särskilt ådagalades under ^fen tid av sju år, Skog var antagen som ständig skollärare inom denna församling, innan Kungl. Maj:ts nådiga stadga om folkundervisningen i riket av 1842 utkommit och examinerade lärare måste anställas. Församlingens önskan vore att kunna lämna honom något vedermåte av sin förbindelse och erkänsla, men saknande tillgångar därtill är det som församlingen på det ömmaste vill anmäla denne flitiga och redbare man till behövlig hjälp och hugnande uppmuntran för den stilla fliten och trägna arbetsmödan, försäkrande därjämte att det understöd honom förurunas bliver väl använt för denne åldrixge, anspråkslöse, torftige mannen". Vi ha återgivit denna paragraf i dess helhet, då den är i många stycken upplysande angående folkbildningen i våra bygder under denna tid. Den torde knappast tarva några kommentarer. - Vilket år N. Ljunga socken anställde examinerad lärarekraft för sin skola ha vi inte lyckats få full klarhet om, men då detta skedde, hade överenskommelse träffats med Hylletofta kommun om att de båda, som tillhörde Bringetofta pastorat, skulle bilda ett gemensamt skoldistrikt och för nedbringande av kostnaderna för lärarelön tillsammans välja en gemensam lärare, som därtill kunde åtaga sig sköta klockarebefattningsarna i de båda församlingarna. Vem denne klockare var få vi inte av protokollen veta, men den 30 maj 1856 finna vi ett protokoll om att församlingen beviljar sin klockare J. Ågren att i stället för genom håvgång såsom dittills verit brukligt, häданefter få sin collekt årligen ^{en} godkänner ^{ett avtal mellan} på läsemötena uppbära. Redan i oktober samma år ~~xxxix~~ församlingen klockare Otto Johansson, f.n. boende inom Byarums församling, med härvarande klockaren J. Ågren, som åtagit sig att klockaretjänsten härstadies såsom vikarius förestå, åtnjöjande sig undslut med att av församlingen på läsmötens årligen ^fupp

en
 Ett ärende från ~~majstämman~~ i Ljunga, som säkerligen har samband med sock-
 nens fattigvård - i förebyggande syfte - ~~Kunna vi~~ dock ej underläta att omnäm-
 na, då det är av mera ovanligt slag. Paragrafen rörande detta lyder som följer:

"Förliden söndag upplästes i kyrkan en så lydande kungörelse. Sedan snicka-
 ren P. Palmblad i Komstad av hemmansägaren Peter Danielsson i Möbbeled av Nävel-
 sjö socken enligt skriftlig förbindelse och mot vilkor av framtida ersättning
 genom arbete blivit erbjuden tillfälle till Norra Amerika, såvida Ljunga för-
 samlingville något bidraga till Palmblands reseomkostnad, så kallas församlingen
 härmed till extra sockenstämma, som hålls av pastor Svalander nästa söndag
 åttadagar eller den 2 maj efter gudstjänstens slut för att höras i vad man och
 på vad sätt församl. vill biträda Palmblands omförmälda avresa. - - - -

Församlingen beslöt nu att till Palmblands omförmälda avresa sammanskjuta
 16 skilling banco av varje 1/4 förmedlat hemman, vilka medel av fattigvårdsssty-
 relsen uppbäras och lämnas till ordf. i densamma för att per posto översändas
 till herr Carl Edw. Svalander i Göteborg med uppdrag hålla Palmblad tillhanda,
 endast under det vilkoratt han och husfolk kunna till Amerika befordras men at-
 i annat fall återsända sammanskjutna penningarna att komma sockenborna efter
 andel däri till handa. Kyrkvärden Johan Törnqvist i Sävsjö förbehöll sig att
 betala endast 12 skilling banco å varje 1/4 av sina arrendehemman, och Johanne-
 Svensson i Sävsjö Västregård att lämna ett frivilligt ej ännu bestämt belopp.

C.J. Svalander, Comm.

Fyldigtvis innébar beslutet för församlingen ett slags profylax till före-
 byggande av befarade fattigvårdskostnader för nämnde familj och möjligtvis en
 form av arbetslöshetsunderstöd, vilket ju kanske också kunde bli orsak till de-
 ifrågavarande familjens framtida lycka, om turen var den bevägen.

När man i protokollen från 1850-talet gång på gång läser om hantverkarens in-
 om socknen begäran om att bli antagna till ~~närvarö~~^{socken-}skomakare, -skräddare o.s.v.
Undrar man nog och fråland ser att som att dessa framställningar önsom bli avsl-
 na men lika ofta bifallna, undrar man nog, om den år 1846 av riksdagen för ri-
 ket antagna näringsfrihetsförordningen här ett årtionde efteråt ännu var okänd

förts, i blad 26.

bära det offer, som är klockaren i församlingen beviljat, varvid Ågren bibehålltes tionden och ystet oförminskat mot vad han det hittills fått uppbära. Församlingen förklarade sig nöjd med överenskommelsen men vill ha skriftligt kontrakt härom överlämmat till pastorsämbetet. Vid början av år 1860 hade emeller tid den sjuktjänstledige ordinarie klockaren i de båda församlingarna avlidit.

Klockaren Johansson hade senare under sin vikarietid i Ljunga av församlingen begärt att utöver tidigare i avtalet med den ordinarie innehavaren av tjänsten få av församlingen uppbära 1/2 kappe säd av varje matlag såsom utgörande ersättning för den tjänst^{han} i egenskap av kyrkvaktare ävenledes bestrider. Församlingen, som icke vill vara bunden att lämna säden till något bestämt belopp, lovade honom dock godhetsfullt att, så länge han denna sin tjänst med trohet och nit förrättar, meddela en frivillig gåva spannmål av varje matlag i likhet med föregående året, för vilket Johansson står i särskild tacksamhetsförbindelse till församlingen, litande på att få påräkna såsom förut församlingens ynnest och välvilja.

Efter det bekant blivit att klockare Ågren avlidit och man således stode inför val av ny ordinarie å tjänsten, ~~xxxx~~ inom de båda församlingarna, hade åtskilliga Ljunga sockenmän för pastor anfört att i den händelse nu förmånlig ansedda föreningen med Hylletofta av någon anledning kunde upphöra, det skulle bli särdeles för Ljunga socken allt för betungande att avlöna särskild klockare och folkskollärare och yrkat att Otto Johansson, vilken under avlidne klockarens sjukledighet i över sex år bestritt klockaretjänsten inom Ljunga församling därmed måtte fortfara och sedan avlidne klockarens änka tillkommande nåår tilländalupit, härför få uppbära den lön förre klockaren innehhaft under den tid klockaretjänsten enligt lag och klockareinstruktion till församlingens belätenhet med fullt ansvar komme att bestrida samt begärt att församlingen och vice kolckaren härom skulle höras å sockenstämma. Efter överläggning gillade församlingen enhälligt detta förslag. Otto Johansson därom tillspord förklarade sig villig att klockaretjänsten i Ljunga jämte med denna hittills förenade åligganden mot förenämnda villkor fortfarande bestrida, och dro dessa vilkor följande: sex kappar råg eller korn av varje helt förmedlat hemman, yste av varje hemmansbrukares matlag, en kollekt som uppbäres å husförhörden, 3 s: n vid varje barndop i kyrkan, ^{och} tillvarshögslysim, vid kyrko-

~~och~~ ^{samt} vid begrävningar, ~~och~~ ^{samt} vaccination betalning enligt förfatningen
~~och~~ ^{samt} dessutom höavkastningen å kyrkogården.

Den 29 maj samma år säger stämman ifrån, att om Hylletofta församling vil ha socknarnas gemensamma folkskollärare till klockare, lämnar Ljunga socken sitt bifall härtfull. Om det blev skilsmässa eller fortsamarbete socknarna emellan ifråga om klockaretjänsten säga stämmoprotokollen ingenting om, men faktum är att klockaren Johansson kom att stanna kvar vid sin befettning i Ljunga ända till sin död under föråret 1864 och fick då till efterträdare som vikarie under ett år säteriägaren Sven Andersson i Hennikaheummet mot samma löneförmåner som företrädaren, och då denne redan efter ett år tar avsked, ersättes han av klockareeleven Andreas Holmqvist från Nyäng & Mejensjö som vikarie för kyrkotjänsten. Denne, som så småningom genom seminariestudier i Växjö meriterade sig för innehav av den inom Ljunga socken år 1859 inrättade småskollärarebefattningen, kom att stanna kvar som ordinarie klockare samt efter den tidigare anställda småskollärarinnans avgång från lärarinnetjänsten hennes efterträdare å denna samt tjänstgjorde i dessa tjänster ända tills den nya ~~skola~~ organisationen ^{-g} inom socknen trätt i kraft med förenade folkskollärare och orga nisttjänster fr. o. m. år 1909, då kantor Axel Franzén övertog dessa befattningar, som han innehade till år 1912, då han överflyttade till liknande befattningar i Wallåsjö.

Till ny folkskollärare inom de båda socknarna Ljunga och Hylletofta ~~antogs~~ ^{år 1860} efter den tidigare omnämnde läraren J. Ågrens död hade antagits en lärare Norlander, som samtidigt blev klockare enbart i Hylletofta. Som denne Norlander i Hylletofta ägde ett litet hemman, som väl krävde någon tillsyn och han där hade att tjänstsöra i tvenne skolor, både vid kyrkskolan och i skolan vid Nordanskog samt att liknande tjänstgöring i två skolor i Ljunga, dels vid kyrkskolan och dels i den nyuppförda skolan vid Komstad, torde väl detta ha gjort, att han avstod från klockaretjänsten i Ljunga. Vid Ljungas-skolorna innehade han dock läraretjänsten fram till år 1874, då skoldistriktsindelningen ändrades, så att vardera socknen fick sin egen lärare. Till ordinarie lärare vid de båda folkskolorna i Ljunga antogs då fr. o. m. höstterminen nyutexaminerade folkskolläraren Johan Lindberg från Marieholms Bruk, vilken kvarstanna de i denna befattning till sin år 1909 inträdde pensionsålder. Ända fram

till in på början av 1900-talet förblev skolan i Ljunga flyttande å de nämnda stationerna med bostad för läraren fr. o. m. Lindbergs tillträde av tjänsten i skolhuset vid Komstad.

Fiden omkring 1860 blev ~~en~~ för skolväsendet inom N. Ljunga socken ej utan sin betydelse, i det att ~~man~~ då dels delade upp socknen i de ännu bestående två skolrotarna med var sitt skolhus, vilka visserligen ända till in på 1900-talet hade endast en och samma lärare och utgjorde en flyttande skola, men som så småningom nått allt längre ifråga om skolväsendets utveckling, så att församlingen numera i dess helhet kan ståta ~~sed~~ inte bara med heltidsläsning sen flera år tillbaka genomförd utan därjämte medelst centralisering av undervisningen till skolorna inom det centrala Sävsjö ~~nåt~~ fram till den högsta skolformen - A-formen, detta tack vare stadsblivandet och skolskjutsar, dels dock genom beslutet om anordnande av småskola, visserligen endast ettårig och flyttande å sex stationer med sex veckors undervisning å varje ~~xx~~ men dock ett embryo, varur framdeles skulle framväxa den fullständiga småskola som ~~xi~~ numera bjudes våra småbarn.

Majstämman 1855 hade att ta ställning till frågan om uppförande av ett skolhus för Mejensjö, Sävsjö och Komstads byar. Man hade dittills endast ett för hela socknen gemensamt skolhus - sockenstugan invid kyrkan. Det ansågs därför välbehövligt med särskilt skolhus för dessa byar, och man hade för stämman framlagt kostnadsförslag, som antogs och godkändes, för ett hus inrymmande en lärosal samt bostad för en lärare. Detta skolhus var kostnadsberäknat till: för arbetslöner och murtegel samt annan material, som måste inköpas cirka 158 Riksdaler Riksgälds, varjämte alla trävaror skulle utdäbiteras på socknens hemmansägare att levereras i färdigt skick. - Det blev således ett billigt skolhus efter nutida begrepp - gamla skolan i Komstad, som den numera kallas, belägen vid Sävsjösjöns sydvästra strand och å Sävsjö-byns ägor, vilken efter uppförandet av nuvarande Västra skolan (Ljunge-skolan) inom det centrala Sävsjö några år före stadsblivandet användes som ålderdomshem och som efter stad blivandet, då fattigvården för de förre socknarna centraliseras, numera äge av stadens Hantverks- och Industriförening.

Oktoberstämman samma år fastställde utdebiteringen för det nya skolhuset till 1 Riksdaler Riksgälds för varje 1/4 mantal att genom sexmännens indrivas

före årets slut.

Tre år senare, i juli 1858, tillfölje Kungl. Maj:ts kungörelse av den 23/4 samma år, grundad på Högst densammes nådiga skrivelse av den 24/9 1853 rörande folkskolan och dess ordnande, sammanträddé sockenstämman och fattade beslutet att församlingen är villig antaga en oexaminerad underfolkskollärare eller lärarinna och lämna den 200 Riksmynt årligen till föda, husrum och vedbrand mot vilkor att Kungl. Maj:t i näder täckes meddela oss av -medel statsanslag en tredjedels förhöjning i denna summa med 100 riksd. samma mynt enligt åberopade kungörelse, men skulle denna ~~värtanhållan~~ ^{underdåliga} ej villfaras, kan församlingen i anseende till de kännbara utgifter nämnda arrangement medför -nämnda ej antaga ~~ovanträcklig~~ underskollärare eller lärarinna, huse smärtsamt det än skulle vara att gå miste om denna förmån! Redan den 16 okt. samma år hade meddelande från Kungl. Maj:t ankommit om det av stämman begärda statsbidraget till småskolan i Ljunga församling, och sockenstämman antager då ett av Ordf. upprättat "Förslag till småskolans ordnande i Ljunga församling: § 1. Lärare eller lärarinna, den där undervisar församlingens barn i de kunskapsämnen K. M:ts nådiga kungörelse av den 26 sistlidne april omförmäler antages å sockenstämman och för ett år i sänder. Vid denna stämma äger varje husfader, som för sina barn läraren begagnar och avlönar, lika rösträtt. § 2. Denna avlönas på sätt sockenstämman beslutat den 23 sistlidne juli, nämligen att församlingen lämnar under skoltiden läraren eller lärarinna föda, husrum och ljus upptaget till värde av minst 200 Rdr Rmt. Kontanta lönen utgöres av det underdåligst begärda och väntade statsanslaget 100 Rdr Rmt. § 3. Även denna skola står under den i socknen befintliga skolstyrelsens uppsikt. Socknen indelas i sex skolrotar med sex veckors läsning i varje rote årligen. Vid dennes slut inom varje rot hälles examen, då minst en av skolstyrelsen ^{sins} ledamöter bör vara tillstädés. Förteckning över skolbarnens hemvist, kunskaper, flit och uppförande lämnas till ordföranden i skolstyrelsen. § 4. Enär förberörda nådiga anslag blivit beviljat, vill församlingen gå i förfatning med denna skolas inrättande och efter sig företeende omständigheter och vuxna erfarenheter densamma närmare och fullständigare söka ordna!"

Den 8 augusti 1859 fattade Ljunga församling definitivt och slutgiltigt beslut i fråga om förut ifrågasatta småskola för socknen, sedan nu beslut in-

gått från Domkapitlet om det ifrågavarande statsbidragets beviljande, och föranleddes detta följande beslut i lärarefrågan: "Änkan Lena Johansdotter i Sjöbo under Sävsjö, som är känd för gudsfrukten och en stilla vandel och med särdeles framgång undervisat sina egna många barn jämte flera av församlingen antogs enhälligt för den tid förslaget bestämt (ett år) uti Ljunga församlingens småbarnsskola. För fullgörandet av sina åligganden att under 36 veckor lämna de barn, som henne anförtros, behörig undervisning i bokstävers kännedom, rätskrivning samt utanläsning av Luthers lilla Cateches, vilket kunskapsmått barnen böra hava i denna förberedande skola hunnit för att i högre folkskola intagas, jämte dessas tillhållande av Guasfrukten, ordning och sedlighet och vad mera reglementet stadgar, erhåller hon under lärotiden fôda, husrum, ljus, vedbrand och sängkläder av föräldrarna till de barn, vilka hon handleder sam i kontant lön av ~~xx~~ medlen kvartalsvis, så snart dessa komma, 75 Rdr Rmt. Överskottet av de i näder anordnade medlen användes för skolans räkning efter sig företeende behov och omständigheter. Lärarinna Johansdotter äger till biträde vid undervisningen begagna sin hemmavarande son Carl Andersson, vilken även åtnjuter vivre likasom sin moder under skolterminerna. Lena Johansdotter, näfvarande, förklarade sig villig mot förenämnda vilkor sig denna befattning åtaga. Sedan skolan trätt i verksamhet, vilket beräknas kunna ske den 22 i samma månad, skall föreskriven anmäljan därom av skolstyrelsen göras hos Biskopsämbetet, att anslagsbeloppet må så fort ske kan utbekommas!"

Nämnda lärarinna, änkan Lena Johansdotter i Sjöbo, tillerkändes samtidigt för sig och barn vanligt fattigunderstöd för den tid, hon icke håller småbarnsskola intill dess väntade löneanslag ankommer, då annorlunda i denna sak kan varda beslutat.

Det här ovannämnda reglementet, upprättat av församlingens kyrkoherde C. J. Svalander och den 29 november 1859 av sockenstämman antaget och fastställt hade följande lydelse: "§ 1. Lärare eller lärarinna, som av församlingens godkänts väljes å sockenstämman för ett år i sänder. Husfader, som till denne lärares avlöning bidrager, äga lika rösträtt. § 2. Inom socknens sex rotar och under sex veckor årligen meddelas undervisning i de ämnen Kungl. Majts nådiga påbud av den 29 sept. 1853 och 23 apil 1858 omförmäler. § 3. Å helgfria dagar skall läsningen i skolan upptaga under den mörke vinterdagen och den

ljusare 7 timmar Oberäknat den tid, som åtgår för bön och sång. Lördagsefter-middagar kunna skolbarnen från skolgång befrias. § 4. Vid slutad undervisning i varje rote skall hållas examen, där minst en skolstyrelselegamot bör vara tillstädés. Förteckning å lärjungarnas namn, hemvist, kunskaper och uppförande lämnas oförröjlig till pastor. Skolstyrelsen ägne noga uppsikt även öve denna del av folkskolan. § 5. Läraren åtnjuter under skolterminen föda, husrum, vedbrand, ljus och sängkläder av församlingen enligt det åtagande vid sockenstämmen den 8 augusti detta år. Kontant lön till läraren utgår av till skolan anslagna statsmedel. § 6. Besagde lärare eller lärarinna lyder närmast under kyrkoherden, vilkens anordningar för skolan böra noga efterkommas, och skall skolstyrelsens föreskrifter, nu eller framdeles givna, noga efterlevas.

Ljunga Sockenstuga den 29 november 1859

Å Skolstyrelsens vägnar:

C. J. Svalander,

I ett senare protokoll upplysas vi om att det tidigare beräknade statsbidraget till den inrättade småskollärarinnans i Ljunga ~~paxx~~ avlöning, som beräknats till 100 Rdr reducerades till 75 Rdr och blev för 1865 ytterligare ~~med~~ nedsatt till 46 Rdr, vadan hennes kontanta lön för detta år nedsatts till 60 Rdr, men utlova församlingen dock att senare bidraga med felende 14 Rdr genom uttaxering.

Nyssnämnda beslut lämnar ju oförtydbart ett bevis på församlinens uppskattnings av den ifrågavarande lärarens arbete. Det är emellertid ganska sällsynt att finna dylika bevis från församlingarnas sida vid denna tid, då det gäller kontanta prestationer åtminstone. Det var ju den tiden ont om pengar, och sparsamheten falltid stärt framträdande. Vi finna ständigt i protokollen bevis för detta. I protokollet ^{med} vädjan om pension för den gamle rörre knekten-läraren Skog, som vi tidigare ovan refererat, ha vi ett tydligt exempel härpå, och ett protokoll från Ljunga sockenstämma av år 1852 få vi detta ytterligare exemplifierat. Då föreligger nämligen ett cirkulär från Consistoriet i Wäxjö för församlingens hörande och beslut, om den vill lämna något bidrag till bildande av en pensionskassa för ur tjänsten avgångna folkskollärare ~~pax~~ om stiftet. Beslutet blev ett enhälligt och bleklagt nei under hänvisning till "att då prästerbapet genom dm s.k "Enkeby löea" ejala mittel och

vidmakthåller en liten pensionskassa för sina änkor och oförsörjda barn, skollärarytterna numera avlönas lika väl som mången comminister, själva böra vara i tillfälle att till ovannämnda ändamål avstå något till en blivande pensionsfond, ifall de allvarligt åstunda en sådan."

Denna fråga återkommer dock i april 1856 något mera preciserad, då Ljunga församling skall välja ombud att efter ~~gj~~dstjänstens slut i Hylletofta kyrka avgiva yttrande huruvida de båda socknarna, som utgöra ett gemensamt skoldistrikt finnas villiga att till folkskollärarnas pension erlägga ett ~~xx~~ årligt bidrag av sex Rdr Rmt. Vad resultatet av denna förnyade vädjan blev berätta i Ljunga-protokollen inget om. I detta sammanhang kan det ju inte vara ur vägen att referera ett av Ljunga ~~ockenstämma~~ år 1862, som vi anse rätt underligt. Det heter nämligen ~~ordagrant~~ så här: "På grund av Kungl. Maj:ts cirkulär till Domkapitlet i Växjö angående förhöjning av folkskollärarnas löner av 3 dec. 1861 fann Ljunga och Hylleoftas förenade folkskolläraredistrikt icke anledning varför handen ingå med ~~xxxxx~~ ansökan om någon löneförhöjning för folkskolläraren, enär dess ~~xxx~~ nuvarande mön oberäknad husrum och vedbrand icke uppgår till 400 Rdr Rmt."

Men även om skolväsendet i socknarna vid den här ifrågavarande tiden gav gubbarna å sockenstämmorna mycket att syssla med och bestämma om, fanns det ju en hel del ~~andra~~ ärenden att behandla och avgöra. De kommunala befattningar skulle ju ibland besättas med nytt folk och vållade nog stundom bekymmer. Vi finna t. ex. att rusthållaren Carl Johan Mejengqvist i Mejensjö, som tydlig varit en längre följd av år ~~xxxxxx~~ ordförande i såväl fattigvårdsstyrelsen i sockennämnden inkommit med skriftlig begäran att bli entledigad från dessa bevärv, men på det örat ville tydlichen inte stämman lyssna. På församlingens enträgna begäran lovar han då att kvarstå i befattningarna ytterligare ett år, varvid han åtnjuter för dessa befattningars skötande en årlig ersättning av 6 Rdr 32 skillingar banco. Särskilt förklarade vid detta tillfälle pastor å egna och församlingens vägnar Mejengqvist sin erkänsla och skyldiga tacksamhet för den berdwillighet, varmed denne under utövningen av sin svåra befattning ville söka vara församlingen och de fattiga till nytta, såsom han hittills detta kall med sitt redbara ordningssinne till allas belåtenhet utövat. Dette var i dec. 1852, och året därpå låter han sig ej övertala att fortsätta utan

då väljes i hans ställe hemmansägaren Sven Magnus Säfbom i Mossaryd från den 1/11 1853 med en lön av 3 Rdr 16 skillingar banco första året för sina besvär.

Den 1 dec. 1852 gäller det också att välja kronofjärdingsmän för socknen, därvid de båda avträdande, båda hemmansägare, ersattes med tvenne nya sådana. Den närvarande kronobefallningsmannen C.S.Wallerström var tydligent inte beläten med valet utan reserverade sig mot detta och ansåg bäst vara, att utvälja en kronofjärdingsman inom församlingen, vilken enligt förfatningen borde avlönas, varvid han ock utfäste sig till erläggande av den contrubition som honom vidkommer såsom ägare av saterihemman.

Vid samma stämma hade Kon. Befh i länet tillfrågat sockenmännen, om de ville bilda ett bolag till försäkring mot förlust i händelse elakartad lungsjuka bland boskapskreatur skulle yppa sig. Men detta frånsade man sig helt och hållt, varför någon försäkringskommitté ej heller kunde tillsättas.

Den 15 augusti 1852 beslutar stämman att sedan kopparslagaren G.F.Severin från Motala köping nu företett vederbörligt frejdbetyg samt borgensförbindelse utgiven av pappersbruksägaren S.A.Wetterhall i Nyholm, att nämnde Severin ej må i händelse av fattigdom ej må komma församlingen till tynga, ansåg sig församlingens ledamöter icke kunna vägra Severins anhållan att få nedsätta sig och här idka sitt hantverk, då han sig bostad kan förskaffa och sig ärli- gen uppför. Den 1 dec. samma år har kopparslagaren Severins i Komstad hustru erhållit begärt tillstånd att där idka bagerirörelse, men däremot lämnade man ej begärt tillstånd åt drängen Gustav Johannesson i Kockhemmet att bli antage till sockenskräddare inom församlingen, detta emedan man ansåg sig fullt batjänad av befintliga hantverkare inom detta yrke.

Vid majstämman 1852 hade man också att påtala anmält lönkrögeri hos änkan Maja Lisa i Backstugan under Komstad Västregård och hos inhyses Gustaf Malmqvist i Kalleberg under Ljunga Södergård, och ansåg församlingen att till förekommande av dylikt oskick jordägarna borde vara ansvariga för att ej lön- krögeri förövades av deras underlydande, torpare, backstugesittare och inhys- ej hjon, varjämte sockennämndens ledamöter, församlingens sexmän och fjärdings- männen uppmanades att ha noga uppsikt över sådana personer, som förspörjas idka lönkrögeri och med dem efter lag förfara..

Den 7 aug. väljer församln. inhället hemmansägaren Sven Lindahl i

Komstad som församlingens elektor att vid ^{en} utlyst riksdagsmannaval den 18 aug.
i Komstad delta i nämnda val. Enkelt och praktiskt men inte just demokra-
tiskt enligt ^{ur} tida uppfattning!

Vid oktoberstämmman 1855 beviljas skräddaren Johannes Rosenqvist i Komstad
att få genom sexmännen uppbära en frivillig gåva av församlingen /medlemmar så-
som någon hjälp för en nu i höst förövad stöld, enligt hans egen uppgift upp-
gående till 70 Rdr Rgds, och skola dessa samtidigt indriva jämte tidigare
omnämnd uttaxering till det nya skolhusbygget vid Komstad 3 Rdr ~~Riks~~ 16 skil-
lingar Rgds för 2 famnar kastved, som åtgått för skolans hållande detta år,
vilka inköpts av kyrkovärden Carl Mejenqvist och skola till honom redevisas.

Vid junistämmman ~~år~~ 1856 framställer Ordf.vicr pastor Korenius, "nyttan och
nödväntigheten av en Förlikningsdomstol inom socknen, och när han ändamålet
med densamma förklarat, fann församlingen sig enhälligt böjd för denna inrätt-
ning och vill densamma taga i övervägande, sedan ett i och för detta ändamål
ordentligt reglemente blivit upprättat, vilket uppdrogs åt Kyrkoherae Svalan-
der att ombesörja,

Samma dag beslöts också att: "till undvikande av förargelse och med avse-
ende på olika meningar angående rätta tiden, som bör antagas vid böters erläg-
gande för otidigt sängslag, det Kungl. brevet av den 28 augusti 1778 icke om-
förmäler, ville församlingen att, till dess ny förordning utkommer, som maxim
tiden närmare bestämmer, plikten skall efter nuvarande räknesätt till kyrkan
erläggas 2 Rdr Rmt av alla dem, som inom åtta månader framföda barn, räknat ~~fx~~
från den dagen de sitt äktenskap genom vigsel fullbordat!"

Vice pastor J.M. Korenius, som från och med 1853 hade varit anställd i
pastoratet, hade vid oktoberstämmman 1854 beklagat sig över att vice pastore
lön i förhållande till de många och trågna göromål inom pastoratet, varav han
är överhopad, är allt för klein, blev vid följande års majstämma av Ljunga
församlings aktade och hedervärda medlemmar ^{betygad} att under sin återstående tjänste
tid som vice pastor få på de årligen infallande läsemötena uppbära ett fri-
villigt sammanskott i penningar, då det yste, som varit brukligt lämnas, med
detsamma häданefter försvinner". JOJO! Det var nog andra tider då än nu även
prästerna i underordnad ställning.

Den 29 nov. 1858 förmars sin Ljungas sockenstämma i sitt beslut,

som redan fattats i Hylletofta om att varje barn, även i förra årets kurs godkänt och utexaminerat skolbarn, bör vid den skoltermens början, som hålls näst före det barnet anmäles till nattvardsundervisning, förhöras och till skola åter hållas, om det sina stycken bortglömt.

(Med den undervisningstid, som då var gällande, var nog ett sådant beslut väl påkallat).

Vid samma stämma beslutas vidare: "Varje Krigsman, Torpare och Backstugesittare inom socknen åläggas att upphugga en famn fattigved årligen vid fattighuset."

Den 17 februari 1861 hade till sockenstämman inkommit från Västra Häradus kronofogdekontor en begäran om yttrande över en från kyrkoherde Wetter m. fl. innevånare i Vrigstad framställd underdänig hemställan om köpingsprivilegiets utfärdande för en handelsplats i Vrigstads kyrkby. Stämman yttrade i ärendet, "att som handelsrörelsen i Vrigstad ökats och blivit för orten ej blott nyttig utan oundgänglig, kunde församlingen ej annat än förordna, det Kgl. Maj:t måtte fästa nådigt avseende å nämnda underdåliga petition."

Den 19 januari 1862 beslutar stämman till målaren A.J. Sandholm borthyra norra skolhuset (den nyuppförda skolan) mot vilkor att Sandholm i stället för hyra tapetserar väggarna, oljemålar fönster och dörrar, bord och stolar, vitmålar taken samt reparerar kakelugnen, att ej någon rök uttränger, allt i förenämnda hus. Sandholm får tillträda nämnda skolhus den 21 dennes och kvarsit ta där i två år, dock med vilkor, att han avträder skolhuset med sig och hushåll den tid skola där kommer att hållas.

(Skolhuset hade för framtida behov uppförts med inredd lärarebostad, men församlingen) hade ännu ~~inte~~ ingen egen lärare att där placera förrän ~~vid~~ skoldistriktsförändringen år 1874 ~~de~~ rum, utan den med Hylletofta gemensamma lärare ^{ägt} bodde å sistnämnda ställe, där han skaffat sig egen bostad. Detta förhållande, redar tidigare berört, framgår också av nedanstående protokoll.)

Den 25 maj 1863 hade Kgl. Maj:t genom Domkapitlet i Växjö inkommit med anmaning till socknarna om upplåtande av trädgårdsland vid skolorna och om barnens undervisning i trädgårdsskötsel och trädplantering, varpå sockenstämman avger enhälligt utlåtande: "att enär Ljunga och Hylletofta församlingar före ~~med~~ närvoran är färmade om en skollärare med 2:ne slott

hus i vardera församlingen och Ljunga församling ansåg sig enligt skolestad-
gan ersätta folkskolläraren även för denna del av honom tillkommande löneför-
måner, det icke låter sig göra att vid vardera av de fyra skolhusen anlägga
trädgårdsland, där trädplantering av folkskolebarnen kunde verkställas, då
läraren är boende å eget hemman i Hylletofta socken, vadav dess nit även
fördenna del av undervisningen man förhoppades, att han för de barn, som sig
därtill anmelder, lämmer nödigt och möjligt biträde å förenämnda sitt hemman!"

- - - - -

Med dessa små plock ur några av 1850 - 60-talets sockenstämmopro-tokoll ha-
-s vi velat ge några exempel på vad Ljunga kommunalmän på den tiden hade att sys-
la med och hoppas också att det urval vi fått fram genom dessa skall kunna ge
en någorlunda tydlig bild av kulturutvecklingen i våra bygder från den tiden
fram till vår egen tid, alltså under de senaste hundra åren. Om denna utveck-
ling under adertonhundratalet visserligen gick sakta, så rörde den sig ju dock
framåt och har på alla områden ökat takten från 1900-talets början oerhört.
Om vi genom de framdragna exemplen kanske varit väl rundhänta med skolhistori-
må det förlåtas oss, men det är ju vårt eget gebit och här därför kanske in-
tresserat oss mest, och det må dessutom väl av alla i våra dagar erkännas, at
våra skolors utveckling varit av grundläggande betydelse för hela den kultu-
rella utvecklingen i övrigt. Vad som här visats upp från den lilla Ljunga soc-
ken skulle säkert i stora drag åtminstone stämma rätt väl med vad flertalet
andra kommuner å vårt läns landsbygd om inte rent av inom hela Småland skul-
le ha att uppvisa på här ifrågavarande områden och bör sålunda kunna ge oss
en rätt god bild av hur våra fäder, de gamla smålänningarna, i allmänhet lev-
de, tänkte och handlade för hundra år sen. En sådan återblick bör också sär-
skilt för ett nutida ungt släkte vara både intressant och gagnelig.